

**Факультет техногенно-екологічної безпеки
Національного університету цивільного захисту України
Кафедра охорони праці та техногенно-екологічної безпеки**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Курс лекцій

Харків 2015

**Факультет техногенно-екологічної безпеки
Національного університету цивільного захисту України
Кафедра охорони праці та техногенно-екологічної безпеки**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Курс лекцій

Харків 2015

Підготовлено до друку за рішенням
факультету техногенно-екологічної
безпеки НУЦЗ України
Протокол від 26.10.15 № 2

Укладач: М.В. Сарапіна

Рецензенти: доктор хімічних наук, професор Е.Б. Хоботова, завідувач кафедри хімії Харківського національного автомобільно-дорожнього університету;
кандидат технічних наук О.О. Ковальов, доцент кафедри інженерної та аварійно-рятувальної техніки НУЦЗ України.

Забезпечення екологічної безпеки: курс лекцій / Укладач: М.В. Сарапіна. – Х: НУЦЗУ, 2015. – 195 с.

Курс лекцій призначений для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» і «магістр» галузі знань 0401 «Природничі науки», за спеціальностями 7.04010603 та 8.04010603 «Екологічна безпека».

Курс лекцій «Забезпечення екологічної безпеки» розкриває питання щодо нормативно-правової бази екологічної безпеки України а також контролю і аналізу функціонування систем екологічної безпеки, щодо регламентації діяльності в сфері екологічної безпеки і державних санкцій в сфері екологічної безпеки.

ЗМІСТ

Передмова	7
Розділ 1. Нормативно-правова база екологічної безпеки України.....	9
Лекція № 1. Державна екологічна політика	9
Вступ.....	9
1.1 Екологічні проблеми України, що визначають стратегію державної екологічної політики	9
1.2 Мета і принципи національної екологічної політики.....	12
1.3 Стратегічні цілі та завдання	13
1.4 Інструменти реалізації національної екологічної політики.....	19
Висновок.....	20
Завдання на самопідготовку	20
Питання для самоконтролю.....	20
Лекція № 2. Національна нормативна база екологічної безпеки	21
Вступ.....	21
2.1 Правові засади національної екологічної безпеки.....	22
2.2 Законодавство, що регламентує здійснення різних видів діяльності з урахуванням питань забезпечення екологічної безпеки.....	29
Висновок.....	31
Завдання на самопідготовку.....	32
Питання для самоконтролю.....	32
Лекція № 3. Тенденції розвитку міжнародної нормативної бази екологічної безпеки	33
Вступ.....	33
3.1 Міжнародні аспекти екологічної безпеки і міжнародне співробітництво в галузі охорони природи	34
3.2 Історія розвитку міжнародної нормативної бази екологічної безпеки.....	35
3.3 Директива Ради Європейського Союзу про стримування небезпеки великих аварій	38
Висновок.....	39
Завдання на самопідготовку.....	39
Питання для самоконтролю.....	40
Лекція № 4. Міжнародні конвенції з питань екологічної безпеки	41
Вступ.....	41
4.1 Міжнародні конвенції з питань екобезпеки водного середовища	41
4.2 Міжнародні конвенції з питань транскордонної екобезпеки	44
4.3 Міжнародні конвенції, що регламентують інші питання екологічної безпеки	47
Висновок.....	49
Завдання на самопідготовку.....	50
Питання для самоконтролю.....	50

РОЗДІЛ 2. Контроль і аналіз функціонування систем екологічної безпеки...	51
Лекція № 5. Діяльність державних органів з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій	51
Вступ.....	51
5.1 Державна система екологічної безпеки – запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації.....	51
5.2 Діяльність Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій	54
5.3 Діяльність Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення	58
Висновок	59
Завдання на самопідготовку.....	59
Питання для самоконтролю	59
Лекція № 6. Облік в екологічній безпеці.....	61
Вступ.....	61
6.1 Кадастровий облік.....	61
6.2 Державна система екологічного моніторингу	64
6.3 Екологічна паспортизація	67
Висновки	71
Завдання на самопідготовку.....	71
Питання для самоконтролю	72
Лекція № 7. Звітність в екологічній безпеці.....	73
Вступ.....	73
7.1 Зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві	73
7.2 Статистичні звіти про охорону атмосферного повітря.....	75
7.3 Звіт про використання води	76
7.4 Статистичний звіт про утворення та поводження з відходами.....	79
7.5 Статистичний звіт про витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі.....	80
Висновок	81
Завдання на самопідготовку.....	81
Питання для самоконтролю	82
Лекція № 8. Фінансовий екологічний облік на підприємстві.	
Екологічний податок і рентна плата	83
Вступ.....	83
8.1 Фінансовий екологічний облік на підприємстві.....	83
8.2 Екологічний податок	85
8.3 Рентна плата.....	88
Висновок	93
Завдання на самопідготовку.....	93
Питання для самоконтролю	93
Розділ 3. Регламентация діяльності в сфері екологічної безпеки	95
Лекція № 9. Ідентифікація джерел екологічної небезпеки.....	95

Вступ.....	95
9.1 Порядок визначення потенційно небезпечних об'єктів	95
9.2 Визначення кількості потенційно небезпечних об'єктів	98
9.3 Визначення сумарних мас індивідуальних небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.....	99
9.4 Визначення категорій та груп небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.....	101
9.5 Визначення сумарних мас категорій та груп небезпечних речовин.....	104
9.6 Визначення нормативу порогових мас небезпечних речовин з врахуванням відстаней до життєво важливих об'єктів	105
Висновок.....	105
Завдання на самопідготовку.....	106
Питання для самоконтролю.....	106
Лекція 10. Структура державного нагляду в сфері екологічної безпеки. Прокурорський нагляд	107
10.1 Структура державного екологічного контролю.....	108
10.2 Прокурорський нагляд за дотриманням екологічного законодавства.....	109
10.3 Процедура прокурорського нагляду за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування.....	112
Висновок.....	117
Завдання на самопідготовку.....	117
Питання для самоконтролю.....	117
Лекція 11. Місцевий державний контроль у сфері екологічної безпеки.....	118
Вступ.....	119
11.1 Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері екологічної безпеки	119
11.2 Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів	121
11.3 Порядок установлення лімітів використання природних ресурсів місцевого значення	123
Висновок.....	126
Завдання на самопідготовку.....	126
Питання для самоконтролю.....	126
Лекція 12. Діяльність Державної екологічної інспекції України.....	127
Вступ.....	127
12.1 Основні завдання Держекоінспекції України	128
12.2 Сфера впливу і повноваження Держекоінспекції України	134
Висновок.....	136
Завдання на самопідготовку.....	136
Питання для самоконтролю.....	137
Лекція 13. Діяльність Державної інспекції ядерного регулювання України	138
Вступ.....	138

13.1 Основні завдання Державної інспекції ядерного регулювання України	138
13.2 Права та структурний склад Державної інспекції ядерного регулювання України.....	144
Висновок	146
Завдання на самопідготовку.....	147
Питання для самоконтролю	147
Лекція № 14. План локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій	148
Вступ.....	148
14.1 Загальні положення щодо розробки ПЛАС	149
14.2 Аналіз небезпеки підприємства.....	151
14.3 Вимоги до складання оперативної частини ПЛАС	153
14.4 Повноваження та обов'язки відповідального керівника робіт та власника підприємства.....	157
14.5 Впровадження ПЛАС	160
Висновок	160
Завдання на самопідготовку.....	160
Питання для самоконтролю	161
Розділ 4. Державні санкції в сфері екологічної безпеки	162
Лекція № 15. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення ...	162
Вступ.....	162
15.1 Екологічне правопорушення.....	162
15.2 Кримінальна відповідальність	164
15.3 Адміністративна відповідальність	167
15.4 Цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність	170
Висновок	172
Завдання на самопідготовку.....	172
Питання для самоконтролю	172
Лекція 16. Майнова відповідальність та штрафні санкції в екологічній безпеці	173
Вступ.....	173
16.1 Майнова відповідальності в екобезпеці	174
16.2 Штрафні санкції за порушення законодавства в сфері екобезпеки.....	178
Висновок	182
Завдання на самопідготовку.....	182
Питання для самоконтролю	182
Лекція № 17. Заходи запобігання порушень в сфері екологічної безпеки....	184
17.1 Профілактика екологічних правопорушень	184
17.2 Профілактика екологічної злочинності	187
Висновок	192
Завдання на самопідготовку.....	193
Питання для самоконтролю	193

ПЕРЕДМОВА

Забезпечення екологічної безпеки – нормативна дисципліна циклу професійно-орієнтованої підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» і «магістр» галузі знань 0401 «Природничі науки», за спеціальностями 7.04010603 та 8.04010603 «Екологічна безпека».

Мета курсу: формування ґрунтовних знань щодо теоретичних та практичних засад управління екологічною безпекою.

Завдання курсу:

- формування цілей та завдань екологічної політики на регіональному, локальному та об'єктовому рівнях;
- застосування нормативів екологічної безпеки при розробці та експлуатації систем її забезпечення;
- розробки заходів із забезпечення екологічної безпеки природних та техногенних об'єктів;
- ідентифікації джерел підвищеної екологічної небезпеки;
- впровадження заходів Державного нагляду в сфері екологічної безпеки;
- розробки планів локалізації та ліквідації наслідків екологічно небезпечних ситуацій.

У результаті вивчення дисципліни слухачі повинні:

знати:

- основні положення державної політики України в галузі екологічної безпеки;
- нормативну бази екологічної безпеки;
- основи міжнародного законодавства з екологічної безпеки;
- законодавчі, правові акти з питань забезпечення екологічної безпеки;
- структуру і взаємозв'язки основних елементів систем екологічної безпеки;
- принципи прийняття рішень в системному забезпеченні екобезпеки;
- принципи та порядок декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
- принципи складання екологічних розділів плану ліквідації наслідків аварійних ситуацій (ПЛАС);
- вимоги до роботи Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- повноваження Державної інспекції цивільного захисту та техногенної безпеки.

вміти:

- формувати політику екологічної безпеки в громадській, господарській та адміністративній діяльності;
- розробляти заходи безаварійної роботи на об'єктах господарської діяльності та заходи забезпечення екологічної безпеки природних об'єктів;

- проводити аналіз функціонування систем екологічної безпеки, розробляти пропозиції щодо їх поліпшення;
- проводити ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
- впроваджувати заходи щодо державного нагляду в сфері екологічної безпеки;
- проводити експертну оцінку причин аварій та катастроф в галузі забезпечення екологічної безпеки для розробки висновків державних та незалежних комісій;
- проводити контроль за дотриманням підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності вимог державних стандартів, норм, правил у сфері техногенно-екологічної безпеки під час проектування, будівництва, реконструкції, технічного переоснащення та експлуатації будівель, споруд та інших об'єктів;
- розробляти проекти локалізації та ліквідації наслідків аварійних ситуацій;
- вживати заходи щодо притягнення до відповідальності посадових осіб та працівників підприємств, установ та організацій, громадян винних у порушенні норм техногенної та екологічної безпеки;
- планувати та здійснювати профілактичні заходи, що забезпечують мінімальний негативний рівень впливу природних і техногенних процесів на життєдіяльність людини та на стан природного середовища;
- організовувати дії з припинення або заборони діяльності підприємств та окремих виробництв, експлуатації будівель, споруд, випуску та реалізації продукції у випадку порушення норм екологічної безпеки.

РОЗДІЛ 1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ЛЕКЦІЯ № 1. ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

План

Вступ

1.1. Екологічні проблеми України, що визначають стратегію державної екологічної політики

1.2. Мета і принципи національної екологічної політики

1.3. Стратегічні цілі та завдання

1.4. Інструменти реалізації національної екологічної політики

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Екологічна політика України визначена за «Основними напрямками державної політики в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», затвердженими Верховною Радою України у 1998 р. Цей документ передбачає довгострокову стратегію розв'язання екологічних проблем в Україні на національному, регіональному, місцевому та об'єктному рівнях.

Нагальним завданням політики у сфері охорони довкілля є проведення інституційної реформи державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів; упровадження механізмів та інструментів екологічної політики, реалізація пріоритетних національних і державних програм з метою створення умов для сталого збалансованого розвитку держави; створення державної системи забезпечення екологічної безпеки як неодмінної складової національної безпеки України.

1.1 Екологічні проблеми України, що визначають стратегію державної екологічної політики

Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу.

Першопричинами екологічних проблем України є:

- успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов;

- зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури;

- існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресур-

сів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій;

- недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства;
- недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку;
- недотримання природоохоронного законодавства.

Атмосферне повітря

За даними державної статистичної звітності, основними забруднювачами атмосферного повітря є підприємства переробної і добувної промисловості та підприємства електро- і теплоенергетики (відповідно 31 і 21 та 40% загального обсягу викидів забруднюючих речовин, що надходять в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення). Викиди забруднюючих речовин пересувними джерелами становлять 39% загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Упродовж останніх років у промислово розвинутих містах в атмосферному повітрі постійно реєструвалася наявність до 16 поліциклічних ароматичних вуглеводнів, з яких 8 є канцерогенами, груп нітрозамінів (нітрозодиметилам і нітрозодіетиламін) та важких металів (хром, нікель, кадмій, свинець, берилій). Загалом канцерогенний ризик досяг 6,4-13,7 випадку онкологічних захворювань на 1 тисячу осіб, що значно перевищує міжнародні показники ризику.

Охорона вод

Водокористування в Україні здійснюється переважно нераціонально, непродуктивні витрати води збільшуються, об'єм придатних до використання водних ресурсів внаслідок забруднення і виснаження зменшується. Практично всі поверхневі водні джерела і ґрунтові води забруднені. Основні речовини, які призводять до забруднення, – сполуки азоту та фосфору, органічні речовини, що піддаються легкому окисленню, отрутохімікати, нафтопродукти, важкі метали, феноли. Інтенсивна евтрофікація внутрішніх водойм призводить до погіршення стану Чорного та Азовського морів.

За рівнем раціонального використання водних ресурсів та якості води Україна, за даними ЮНЕСКО, серед 122 країн світу посідає 95 місце.

Охорона земель і ґрунтів

Стан земельних ресурсів України близький до критичного. За період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв'язана, а й загострилася.

Серед земель України найбільшу територію займають землі сільськогосподарського призначення (71%), 78% з яких є ріллею.

На всій території поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5% території), забруднення (близько 20% території), підтоплення (близько 12% території). Зменшується вміст поживних речовин у ґрунтах, а щорічні втрати гумусу становлять 0,65 тонни на 1 гектар.

Охорона лісів

За площею лісів та запасами деревини Україна є державою з дефіцитом лісових ресурсів.

Ліси займають більш як 15,7% території України (9,58 мільйона гектарів) і розташовані в основному на півночі (Полісся) та заході (Карпати). Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20%, для досягнення якого необхідно створити більше 2 мільйонів гектарів нових лісів. Загальна площа вкритих лісовою рослинністю земель збільшилася з 1961 року із 7,1 до 9,5 мільйона гектарів (на 33,8%).

Якщо зазначені темпи заліснення будуть збережені, то лише через 20 років в Україні буде досягнутий оптимальний рівень лісистості.

Надра

Більшість корисних копалин в Україні видобувається в межах кількох головних гірничопромислових регіонів – Донецького, Криворізько-Нікопольського, Прикарпатського. Довготривале інтенсивне використання ресурсів надр у цих регіонах призвело до значних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Головними чинниками негативного впливу є надзвичайно висока концентрація гірничодобувних підприємств, високий рівень виробленості переважної більшості родовищ, недостатній обсяг фінансування робіт, спрямованих на зменшення впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ.

Надзвичайні ситуації

На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. В Україні функціонують 23767 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на кожному з яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

Щороку реєструється до 300 надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, внаслідок яких гинуть люди, завдаються великі економічні збитки.

Відходи та небезпечні хімічні речовини

Гострою природоохоронною проблемою є поводження з побутовими відходами. Питомі показники утворення відходів у середньому становлять 220-250 кілограмів на рік на одну особу, а у великих містах досягають 330-380 кілограмів на рік відповідно. Тверді побутові відходи в основному заходяться на 4157 сміттєзвалищах і полігонах загальною площею близько 7,4 тисячі гектарів і лише близько 3,5% твердих побутових відходів спалюються на двох сміттєспалювальних заводах у містах Києві та Дніпропетровську. За розрахунками, близько 0,1% побутових відходів є небезпечними.

На кінець 2009 року в Україні на 2987 складах накопичено більше 20 тисяч тонн непридатних пестицидів, більше половини з яких – невідомі суміші високотоксичних пестицидів, які належать до переліку стійких органічних забруднювачів ООН.

Біобезпека

На сьогодні в Україні створюється система біобезпеки, основною метою якої є забезпечення безпечного провадження генетично-інженерної діяльності та використання генетично модифікованих організмів і запобігання несанкціонованому та неконтрольованому їх поширенню.

1.2 Мета і принципи національної екологічної політики

Метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Основними принципами національної екологічної політики є:

- посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку;
- врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;
- відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;
- участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства;
- невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- пріоритетність вимоги «забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну»;
- відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;
- доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації;

- державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

1.3 Стратегічні цілі та завдання

Національна екологічна політика спрямована на досягнення стратегічних цілей.

Ціль 1. Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості

Завданнями у цій сфері є:

- створення національної інформаційної системи охорони навколишнього природного середовища;

- збільшення частки екологічної інформації та соціальної реклами природоохоронного спрямування; що регулярно поширюється засобами масової інформації;

- розроблення та впровадження до 2020 року програми підтримки проєктів громадських екологічних організацій і доведення обсягу її фінансування у 2020 році – до рівня не менше 3% видатків Державного фонду охорони навколишнього природного середовища України;

- розроблення і реалізація Стратегії екологічної освіти з метою сталого розвитку українського суспільства та економіки України;

- створення системи екологічного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, до компетенції яких належать питання охорони навколишнього природного середовища;

- надання державної підтримки створенню і розвитку населених пунктів, що використовують енерго- та ресурсозберігаючі технології житлового будівництва, та комплексне впровадження таких технологій;

- включення питань формування екологічної культури, екологічної освіти та просвіти в державні цільові, регіональні та місцеві програми розвитку.

Ціль 2. Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки.

Завданнями у цій сфері є підвищення рівня екологічної безпеки шляхом запровадження комплексного підходу до проведення оцінки ризиків, запобігання та мінімізації наслідків стихійних лих відповідно до Йоганнесбурзького плану дій:

атмосферне повітря

- зменшення обсягу викидів загальнопоширених забруднюючих речовин: стаціонарними джерелами до 2020 року на 25% базового рівня; пересувними джерелами шляхом встановлення нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах до 2020 р. – Євро-5;

- визначення цільових показників вмісту небезпечних речовин в атмосферному повітрі, зокрема для важких металів, неметанових летких органічних сполук, завислих часток пилу (діаметром < 10 мкм) та стійких органічних

забруднюючих речовин з метою їх врахування при встановленні технологічних нормативів викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення;

охорона водних ресурсів

- реформування системи державного управління в галузі охорони та раціонального використання вод шляхом впровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом;

- реконструкція існуючих та будівництво нових міських очисних споруд з метою зниження до 2020 року на 15% рівня забруднення вод забруднюючими речовинами (насамперед органічними речовинами, сполуками азоту і фосфору), а також зменшення до 2020 року на 20% (до базового року) скиду недостатньо очищених стічних вод;

- розроблення та виконання плану заходів щодо зменшення рівня забруднення внутрішніх морських вод і територіального моря;

охорона земель і ґрунтів

- зменшення до 2020 року в середньому на 5-10% площ орних земель в областях шляхом виведення із складу орних земель схилів крутизною більш як 3 градуси, земель водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених с/г-угідь з подальшим їх залісненням у лісовій та лісостеповій зонах та залуженням у степовій зоні;

- забезпечення повного врахування природоохоронних вимог у процесі відведення земель для розміщення об'єктів промисловості, будівництва, енергетики, транспорту і зв'язку;

- розроблення і впровадження до 2020 року системи управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах сталого розвитку;

охорона лісів

- збільшення до 2020 року площі заліснення території до 17% території держави шляхом відновлення лісів та лісорозведення на земельних ділянках лісового фонду, створення захисних лісових насаджень на землях несільськогосподарського призначення і землях, відведених для заліснення, відновлення та створення нових позахисних лісових смуг, крім природних степових ділянок;

геологічне середовище та надра

- впровадження до 2020 року екологічно безпечних технологій проведення гірничих робіт, обов'язкової рекультивації та екологічної реабілітації територій, порушених внаслідок провадження виробничої діяльності підприємствами хімічної, гірничо-добувної, нафтопереробної промисловості, зокрема забезпечення до 2020 року рекультивації земель на площі не менше 4,3 тисячі гектарів;

- забезпечення максимально повного використання видобутих корисних копалин, мінімізації відходів при їх видобутку та переробці;

- захист від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, підвищення ефективності функціонування державної системи координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування із

запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та підвищення оперативності реагування у разі їх виникнення;

- модернізація національної системи інформування населення з питань надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;

- забезпечення функціонування локальних систем оповіщення населення;

- забезпечення виконання заходів зі зменшення обсягу винесення радіонуклідів за межі зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення шляхом функціонування науково обґрунтованої системи, що поєднує природні відновлювальні процеси з меліоративними, лісоохоронними та технічними заходами, які підвищують бар'єрні функції природно-техногенного комплексу зони відчуження;

- проведення постійно діючого радіоекологічного моніторингу під час виконання робіт із зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему;

- реалізація проектів реабілітації територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та повернення земель чорнобильської зони відчуження в економіку України з метою подальшого ефективного використання і розвитку промислового майданчика та виробничої інфраструктури Чорнобильської АЕС та зони відчуження;

- зниження рівнів опромінення населення та реабілітація територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, шляхом забезпечення радіаційного захисту населення і довкілля, розвитку продуктивних сил забруднених регіонів, відновлення виробничої та соціальної інфраструктури на цих територіях, зняття з них обмежень щодо виробництва сільськогосподарської продукції;

- забезпечення реалізації радіоекологічних і соціально-економічних заходів на радіоактивно забруднених територіях, підтримка і ведення розподільних банків даних щодо радіоактивного забруднення природного середовища (на рівні районів і областей), оцінки доз опромінення населення, яке проживає на забруднених територіях, шляхом оцінки, прогнозування і прийняття оперативних рішень;

- реалізація проектів ефективного використання лісових ресурсів на територіях, радіоактивно забруднених внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, насамперед з метою запобігання лісовим пожежам;

- укріплення берегів водних об'єктів у межах населених пунктів;

- визначення усіх територій, на яких існує загроза виникнення надзвичайних ситуацій у зв'язку з незадовільним техногенним та екологічним станом, та районування їх з поділом на категорії небезпеки;

відходи та небезпечні хімічні речовини

- забезпечення зберігання побутових відходів міст з населенням не менш як 250 тисяч осіб на спеціалізованих та екологічно безпечних полігонах, а також зменшення в спеціальних місцях зберігання побутових відходів на 15% базового рівня частки відходів, що піддаються біологічній деградації;

- збільшення до 2020 року в 1,5 раза обсягу заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини;
- запровадження новітніх технологій утилізації твердих побутових відходів;
- забезпечення остаточного знешкодження накопичених не придатних до використання пестицидів шляхом запровадження екологічно безпечних технологій їх знешкодження та розроблення і виконання плану заходів щодо заміни особливо небезпечних хімічних речовин, що виробляються і використовуються в основних секторах національної економіки, та забезпечення їх безпечного транспортування і зберігання;
- створення системи безпечного поводження з медичними відходами;

біобезпека

- здійснення контролю за ввезенням на територію України генетично модифікованих організмів, запобігання їх неконтрольованому поширенню та удосконалення дозвільної системи у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, у тому числі щодо їх транскордонних переміщень, забезпечення координації генетично-інженерної діяльності;
- забезпечення протягом першого етапу розроблення нормативно-правових актів з питань державного регулювання і контролю у сфері поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності;
- удосконалення протягом першого етапу дозвільної системи у сфері поводження з генетично модифікованими організмами, в тому числі щодо їх транскордонних переміщень, та забезпечення координації генетично-інженерної діяльності.

Ціль 3. Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища

Завданнями у цій сфері є:

- запобігання порушенням санітарно-гігієнічних вимог до якості повітря в населених пунктах (з кількістю населення не менш як 250 тисяч осіб) шляхом створення та удосконалення систем автоматичного моніторингу та посилення екологічного контролю за якістю повітря;
- переважне (90%) забезпечення дотримання до 2020 року санітарно-гігієнічних вимог до якості поверхневих вод у місцях інтенсивного водокористування населення (для населених пунктів з кількістю населення не менш як 250 тисяч осіб); забезпечення у повному обсязі дотримання нормативних вимог до джерел централізованого питного водопостачання;
- переважне (70%) забезпечення дотримання санітарно-гігієнічних вимог до якості води, що використовується для потреб питного водопостачання та приготування їжі сільським населенням;
- підготовка державної цільової програми проведення оцінки та запобігання ризикам здоров'ю населення України від чинників навколишнього природного середовища, що передбачає застосування методології оцінки ризику;

запровадження керованого управління екологічним ризиком (включаючи випадки надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру);

- запровадження системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування;

- виявлення зон екологічного ризику та підготовка державної цільової програми зниження техногенного тиску на здоров'я населення зон екологічного ризику;

- посилення державного екологічного контролю за дотриманням законодавства у процесі розміщення, будівництва, експлуатації нових і реконструкції існуючих промислових підприємств та інших об'єктів на підставі оцінки ризику для здоров'я населення;

- створення інституційних засад для інформування населення щодо екологічних ризиків;

- розширення кола питань санітарно-епідеміологічного та природоохоронного характеру у програмі освіти управлінських кадрів та удосконалення системи безперервної фахової освіти для осіб, які працюють у сфері охорони навколишнього природного середовища;

- розвиток нормативно-правової бази з екологічного страхування, що ґрунтуватиметься на визначенні питань щодо шкоди, яка може бути заподіяна здоров'ю населення;

- розвиток державної системи моніторингу навколишнього природного середовища шляхом її модернізації, посилення координації діяльності суб'єктів моніторингу та вдосконалення систем управління даними як основи для прийняття управлінських рішень.

Ціль 4. Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління

Завданнями у цій сфері є:

- розроблення та впровадження нормативно-правового забезпечення обов'язковості інтеграції екологічної політики до інших документів, що містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;

- розвиток у рамках процесу «Довкілля для України» партнерства між секторами суспільства з метою залучення до планування і реалізації природоохоронної політики усіх зацікавлених сторін;

- впровадження систем екологічного управління та підготовка державних цільових програм з екологізації окремих галузей національної економіки, що передбачають технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;

- розроблення і впровадження системи стимулів для суб'єктів господарювання, що впроваджують систему екологічного управління, принципи корпоративної соціальної відповідальності, застосовують екологічний аудит, сертифікацію виробництва продукції, її якості згідно з міжнародними природоо-

хоронними стандартами, покращують екологічні характеристики продукції відповідно до встановлених міжнародних екологічних стандартів;

у промисловості та енергетиці:

- схвалення Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва та затвердження відповідної стратегії та національного плану дій;
- розроблення методології визначення ступеня екологічного ризику, обумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів;

у транспортно-дорожній галузі:

- встановлення протишумових споруд/екранів (у місцях, де населені пункти розташовані поблизу автомагістралей) у населених пунктах з кількістю населення не менш як 250 тисяч осіб;
- створення економічних умов для розвитку інфраструктури екологічно чистих видів транспорту, зокрема громадського, збільшення до 2020 року частки громадського транспорту в загальній інфраструктурі на 25%;
- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту;

у житлово-комунальному господарстві та будівництві:

- перегляд нормативно-правової бази з метою забезпечення природоохоронних вимог, зокрема щодо енерго- та ресурсозбереження, у процесі промислового та житлового проектування, будівництва, реконструкції та демонтажу споруд;
- підвищення енерго- та ресурсозбереження в багатоквартирних будинках;

у сільському господарстві:

- створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 році їх використання та двократного збільшення площ їх використання у 2020 році до базового рівня;

у військово-оборонній галузі:

- розроблення стимулів із заохочення впровадження систем екологічного управління у військових формуваннях, забезпечення до 2020 року екологічно безпечного природокористування в ході оперативної та бойової підготовки, під час проведення військових навчань і тренувань;
- ліквідація наслідків екологічної шкоди, заподіяної військовою діяльністю, зокрема компенсація збитків державі, завданих тимчасовою дислокацією на території України іноземних військ;

у галузі туризму та рекреації:

- впровадження систем екологічного управління та посилення державного екологічного контролю за об'єктами туристичного, рекреаційного призначення та готельно-ресторанного бізнесу, розвиток екологічного туризму та екологічно орієнтованої рекреації;
- розроблення на першому етапі економічних важелів сприяння розвитку екологічного та зеленого туризму.

Ціль 5. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування

Завданнями у цій сфері є:

- подальший розвиток національної системи кадастрів природних ресурсів, державної статистичної звітності з використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- технічне переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, мало-відходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- запровадження системи економічних та адміністративних механізмів з метою стимулювання виробника до сталого та відновлюваного природокористування і охорони навколишнього природного середовища, широкого запровадження новітніх більш чистих технологій, інновацій у сфері природокористування;
- підвищення енергоефективності виробництва на 50% до 2020 року порівняно з базовим роком шляхом впровадження ресурсозбереження в енергетиці та галузях, що споживають енергію і енергоносії;
- збільшення обсягу використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії на 55% до 2020 року від базового рівня;
- збільшення до 2020 року частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, до 7%;
- створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та збору за забруднення навколишнього природного середовища для стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального природокористування.

1.4 Інструменти реалізації національної екологічної політики

Основними інструментами реалізації національної екологічної політики є:

- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища;
- удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- екологічна експертиза та оцінка впливу об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища;
- екологічний аудит, системи екологічного управління, екологічне маркування;
- екологічне страхування;
- технічне регулювання, стандартизація та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки;
- законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища;

- освіта та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики;
- економічні та фінансові механізми;
- моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки;
- міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Висновок

Отже, широкий спектр екологічних проблем України визначає стратегію державної екологічної політики, спрямовану на підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки, досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, інтеграцію екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Потенційно небезпечні техногенні та природні об'єкти.
2. Екологічні проблеми Придніпров'я, Придністров'я.
3. Екологічні проблеми Донбасу та Кривбасу.
4. Екологічні проблеми узбережжя і акваторії Чорного й Азовського морів.
5. Сучасний стан зони відчуження навколо ЧАЕС, перспективи змін.

Питання для самоконтролю

1. Як Ви вважаєте, що є першопричинами екологічних проблем України?
2. Охарактеризуйте основні екологічні проблеми, пов'язані з забрудненням атмосферного повітря, водного середовища, ґрунтів і деградацією земель?
3. Чим зумовлені екологічні проблеми в сфері охорони лісів?
4. Визначте екологічну небезпеку, зумовлену надзвичайними ситуаціями, що трапляються на території України.
5. Охарактеризуйте екологічні проблеми України в сфері поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами та пов'язані з питаннями біобезпеки.
6. Визначте основні стратегічні цілі екологічної політики України.
7. Наведіть основні завдання держави в сфері підвищення рівня суспільної екологічної свідомості.
8. Наведіть основні завдання держави в сфері поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки.

9. Наведіть основні завдання держави з метою досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища.

10. Наведіть основні завдання держави в сфері інтеграції екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

11. Наведіть основні завдання держави в сфері забезпечення екологічно збалансованого природокористування.

12. Які існують інструменти реалізації національної екологічної політики?

Література

1. Основні напрями державної політики в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджені Постановою Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр>

2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

3. Мягченко, О. П. Основи екології: підручник / О. П. Мягченко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

4. Шмандій В.М. Екологічна безпека / Шмандій В.М. – [підруч. для студ.] – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 364 с.

ЛЕКЦІЯ № 2. НАЦІОНАЛЬНА НОРМАТИВНА БАЗА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

План

Вступ

2.1. Правові засади національної екологічної безпеки

2.2. Законодавство, що регламентує здійснення різних видів діяльності з урахуванням питань забезпечення екологічної безпеки

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Забезпечення екологічної безпеки є одним із завдань регулювання екологічних правовідносин поряд з використанням природних ресурсів та охороною довкілля.

Законодавство України закріплює пріоритет вимог екологічної безпеки та містить значну кількість унікальних приписів, реалізація яких дозволяє суттєво знижувати прес вияву екологічної небезпеки.

2.1 Правові засади національної екологічної безпеки

Екологічна безпека – такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (згідно ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Екологічна безпека – складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутніх поколінь.

В першу чергу забезпечення сталого розвитку країни на основі безпечного стану навколишнього середовища має супроводжуватися досконалою правовою системою.

Правова політика у формуванні нового етапу державності України базується на принципах її економічної самостійності. Політично і юридично вони закріплені в **Декларації про державний суверенітет України**, яка проголосила, що народ України має виключне право на володіння, користування й розпорядження національним багатством України. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету України і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Законодавчі засади забезпечення екологічної безпеки викладені у **Конституції України**, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, та інших актах чинного екологічного та спеціального законодавства.

Конституція України проголошує:

- що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнається найвищою соціальною цінністю (ст. 3);

- що забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави (ст. 16);

- що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50).

Одночасно Конституція України зобов'язує громадян не заподіювати шкоду природі (ст. 66).

Конституція України визначає повноваження Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади в галузі охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки громадян.

Зокрема, згідно Конституції *Президент України* приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні, або в окремих її регіонах надзвичайного стану, а також оголошує, у разі необхідності, окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації.

Конституцією України передбачено, що до повноважень *Верховної Ради* належить затвердження загальнодержавних програм охорони довкілля та Указів Президента про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації. Тільки законами України визначаються засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, екологічної безпеки.

Кабінет Міністрів України забезпечує проведення політики у сферах охорони природи, екологічної безпеки й природокористування. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання програм охорони довкілля.

Конституцією передбачено введення в країні *надзвичайного стану* (особливого правового режиму діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки) в разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій, епізоотій, що створюють загрозу життю й здоров'ю населення.

Згідно **Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»** від 25 червня 1991 року «забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України». Цей Закон містить 16 розділів (72 статті) і визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Забезпечення екологічної безпеки визнається важливим напрямом державних цільових, міждержавних, місцевих програм (ст. 6). Ці питання є предметом систематичних комплексних наукових екологічних, у тому числі еколого-правових, досліджень, і Закон передбачає можливість стимулювання цієї діяльності (ст. 8).

Важливим здобутком Закону слід визнати ті норми та положення, які вперше в історії еколого-правового регулювання закріпили пакет екологічних прав громадян, серед яких і право на екологічну безпеку та, зокрема, право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище (ст. 9). Важливою законодавчою гарантією реалізації цього права є норма, яка закріплює, що діяльність, яка перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне на-

вколишнє природне середовище, підлягає припиненню в порядку, встановленому цим законом та іншими законодавчими актами України (ст. 10). Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду (ст. 50)

Детальному розгляду заходів щодо забезпечення екологічної безпеки присвячено **розділ XI** Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Слід зазначити основні його положення.

Так, згідно зі *статтею 51* підприємства, установи й організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу введення їх у дію мають бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднювальних речовин та за характеристиками шкідливих факторів.

У проектах господарської та іншої діяльності мають міститися матеріали оцінювання її впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей.

Оцінка здійснюється з урахуванням:

- вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища,
- екологічної ємності даної території,
- стану навколишнього природного середовища в місці, де планується розміщення об'єктів,
- екологічних прогнозів,
- перспектив соціально-економічного розвитку регіону,
- потужності та видів сукупного впливу шкідливих факторів та об'єктів на навколишнє природне середовище.

Підприємства, установи та організації, які розміщують, проектують, будують, реконструюють, технічно переозброюють, вводять у дію підприємства, споруди та інші об'єкти, а також проводять дослідницьку діяльність, що, за їхньою оцінкою, може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, подають Міністерству екології та природних ресурсів України та його органам на місцях спеціальну заяву про це.

Відповідно, забороняється введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, на яких не забезпечено в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і виконання заходів, передбачених у проектах на будівництво та реконструкцію (розширення і технічне переоснащення).

Зазначений Закон (*стаття 52*) встановлює також вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища в разі застосування засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів.

Так, на підприємства, установи, організації та громадян покладається обов'язок додержуватись правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив, нафти і

нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів, з тим щоб не допустити забруднення ними або їхніми складовими навколишнього природного середовища і продуктів харчування.

У процесі створення нових хімічних препаратів і речовин, інших потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища субстанцій мають розроблятися та затверджуватися у встановленому законодавством порядку допустимі рівні вмісту цих речовин у об'єктах навколишнього природного середовища та продуктах харчування, методи визначення їх залишкової кількості та утилізації після використання. Вміст природних і штучних домішок, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища або здоров'я людей, у таких препаратах, а також сировині, що використовується для їх виробництва, не повинен перевищувати допустимих рівнів, встановлених відповідно до законодавства.

Охоронні вимоги мають забезпечуватися також у процесі виробництва, під час зберігання, транспортування, використання, знешкодження, захоронення токсичних та інших небезпечних для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовин.

Стаття 53 регламентує питання біобезпеки, формулюючи зобов'язання підприємств, установ та організацій в забезпеченні екологічно безпечного виробництва, зберігання, транспортування, використання, знищення, знешкодження і захоронення мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин та продуктів біотехнології, а також інтродукції, акліматизації і реакліматизації тварин і рослин, розробленні і здійсненні заходів щодо запобігання та ліквідації наслідків шкідливого впливу біологічних факторів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

Стаття 54 присвячена питанням охорони навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення, а *стаття 55* – питанням охорони довкілля від забруднення відходами.

У сучасних умовах дедалі важливішою стає екологічна безпека транспортних засобів (*стаття 56*), зокрема, підприємства, установи, організації, що здійснюють проектування, виробництво, експлуатацію та обслуговування автомобілів, літаків, суден, інших пересувних засобів, установок та виробництво і постачання пального, зобов'язані:

- розробляти і впроваджувати комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, які містяться у викидах та скидах транспортних засобів,
- переходу на менш токсичні види енергії й пального,
- додержання режиму експлуатації транспортних засобів
- та інші заходи, спрямовані на запобігання й зменшення викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднювальних речовин та дотримання встановлених рівнів фізичних впливів.

Тому виробництво й експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, у викидах та скидах яких вміст забруднювальних речовин перевищує встановлені нормативи, не допускається.

Водночас керівники транспортних організацій та власники транспортних засобів несуть відповідальність за додержання встановлених для відповідного типу транспортного засобу нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, скидів забруднюючих речовин та впливу фізичних факторів пересувних джерел на стан навколишнього природного середовища.

Згідно зі *статтею 57* у разі проведення фундаментальних та прикладних наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт обов'язково слід враховувати вимоги охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Забороняється впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем, якщо вони не відповідають вимогам екологічної безпеки. У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Встановлено також вимоги екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності (*стаття 58*), зокрема вимоги екологічної безпеки для розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів, щодо обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище хімічних, фізичних і біологічних факторів. Ці та інші вимоги, передбачені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими законодавчими актами України, повною мірою поширюються на військові та оборонні об'єкти, а також об'єкти органів внутрішніх справ і державної безпеки.

Забезпечення екологічної безпеки покладається на відповідних осіб також під час дислокації військових частин, проведенні військових навчань, маневрів, переміщенні військ і військової техніки, крім випадків особливих ситуацій, що оголошуються відповідно до законодавства України. Державний контроль за додержанням вимог екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності на території України здійснюється відповідно до цього Закону та інших законодавчих актів України.

Згідно зі *статтею 59* екологічні вимоги у процесі розміщення і розвитку населених пунктів передбачають, що планування, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих рад з урахуванням екологічної ємності територій, додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки, а в разі розроблення генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з радами, на території яких вони містяться, відповідно до законодавства України.

Суттєве значення для практики встановлення особливих режимів на територіях України, що характеризуються природним чи техногенним похо-

дженням і екологічним ризиком, мають норми розділу Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», в якому йдеться про надзвичайні екологічні ситуації. Закон передбачає можливість за рішенням Верховної Ради України оголошувати окремі території зонами надзвичайних екологічних ситуацій, а саме:

- зонами екологічної катастрофи;
- зонами підвищеної екологічної небезпеки;
- іншими категоріями зон.

Класифікація цих зон, їхні режими та правові наслідки, що випливають із факту віднесення територій до відповідних категорій, включаючи встановлення особливого статусу громадян, які мешкали чи тимчасово перебували у цих зонах, питання надання їм компенсацій і пільг, визначаються законодавством України, зокрема **Законом України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»** від 13 липня 2000 р., який закріплює:

- основні завдання, підстави та порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації,
- особливості зміни її меж та забезпечення правового режиму, його зміну та припинення,
- заходи, що можуть вживатися у цій зоні, та обмеження діяльності,
- здійснення екологічного моніторингу,
- підстави визнання юридичних і фізичних осіб потерпілими від надзвичайної екологічної ситуації,
- відшкодування їм заподіяної шкоди,
- відповідальності за порушення правового режиму у цій зоні,
- акти, які деталізують порядок класифікації надзвичайних ситуацій.

Закон передбачає й інші заходи щодо запобігання аваріям і ліквідації їх шкідливих екологічних наслідків у процесі проектування й експлуатації господарських та інших об'єктів, що характеризуються екологічною небезпекою, зобов'язуючи відповідних власників та уповноважених осіб розробляти та здійснювати заходи, спрямовані на запобігання аваріям та ліквідацію їхніх шкідливих наслідків. Він зобов'язує також органи державного, у тому числі екологічного, контролю проводити систематичні перевірки стану екологічно небезпечних об'єктів та виконання попереджувальних заходів і вимог щодо безпечної експлуатації таких об'єктів. На Мінекоресурсів України покладено обов'язок щодо визначення переліку екологічно небезпечних об'єктів.

Разом з тим Закон припускає можливість настання аварії внаслідок забруднення довкілля і зобов'язує відповідні підприємства, установи та організації, що допустили настання екологічної небезпеки, негайно розпочати ліквідацію негативних наслідків. Водночас відповідні службові особи або власники екологічно небезпечних підприємств зобов'язуються повідомляти про аварії і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків органи місцевого самоврядування, органи охорони здоров'я та спеціально уповноважені органи управління в галузі охорони довкілля, природокористування і забезпечення екологічної безпеки.

Однак чітких процедур інформування та здійснення інших невідкладних заходів щодо відвернення екологічного ризику та ліквідації негативних наслідків на випадок аварій, катастроф, інших надзвичайних екологічних ситуацій у Законі очевидно бракує, що практично створює можливості для заповнення цих прогалин на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання, яке не становить сьогодні чіткої і збалансованої системи як на рівні загальнообов'язкових правил, так і щодо врегулювання повноважень і комплексу практичних дій суб'єктів, які експлуатують екологічно небезпечні об'єкти, здатні спричинити аварії чи ускладнювати природно-стихійні катастрофи.

Відповідно до **Закону України «Про екологічну експертизу»** від 9 лютого 1995 року метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан довкілля та здоров'я людей, а також оцінювання ступеня екологічної небезпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах (ст. 4).

Серед основних завдань екологічної експертизи є визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності, оцінювання впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан довкілля, здоров'я людей і якість природних ресурсів (ст. 5).

Як основні принципи екологічної експертизи виділяються правова ідея гарантування безпечного для життя і здоров'я людей довкілля, екологічна безпека (ст. 6).

Слід зазначити, що Закон «Про екологічну експертизу» за своєю формою, структурою, змістом та наявними принципами правового регулювання розроблений на рівні вимог міжнародного права та, зокрема, *Директиви Ради Європи* від 27 червня 1985 року № 85/337/ЄЕС *про оцінку наслідків виконання державних та приватних проектів для навколишнього природного середовища*, *Директиви Ради Європи* від 7 червня 1990 року № 90/313/ЄЕС *про вільний доступ до інформації про навколишнє середовище*.

Значне місце у системі екологічного законодавства, зокрема законодавства про екологічну безпеку, посідає **Закон України «Про відходи»** від 5 березня 1998 року, який розроблено на рівні сучасних правових принципів міжнародного права.

Серед головних завдань закону – визначення основних умов, вимог і правил щодо екологічно безпечного поводження з відходами, запобігання шкідливому їх впливу на здоров'я людини та навколишнє природне середовище. Основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами є пріоритетний захист довкілля та здоров'я людини від негативного впливу відходів.

Кодифікація першочергових актів екологічного законодавства включає прийняття нових невідкладних актів України, зокрема *закону про екологічну (природо-техногенну) безпеку*. В перспективі намічається розроблення та прийняття єдиного кодифікованого законодавчого акта – *Екологічного кодексу України* тощо.

У комплексі заходів, передбачених основними напрямками, чільне місце посідає гармонізація національного екологічного законодавства із міжнародним правом.

2.2 Законодавство, що регламентує здійснення різних видів діяльності з урахуванням питань забезпечення екологічної безпеки

Можна без перебільшення констатувати, що практично немає такої сфери діяльності, нормативно-правове регулювання якої не зачіпало б забезпечення її з позицій вимог екологічної безпеки, тобто реально у законотворчому процесі простежується процес екологізації багатьох галузей законодавства, який тісно пов'язаний із впровадженням у «тканину» матеріально-правових і процесуально-правових норм і приписів різних вимог, правил і нормативів екологічної безпеки.

Отже, правові приписи щодо забезпечення екологічної безпеки наповнюють сьогодні більшість законодавчих і підзаконних актів України і тим самим справляють комплексний, міжгалузевий, наскрізний, універсальний вплив на регламентацію різних правовідносин, особливо у частині здійснення екологічно небезпечної, ризикованої діяльності.

Проведений аналіз чинного законодавства свідчить про те, що за характером нормативно-правових приписів, предмета правового регулювання та цільовою спрямованістю його можна класифікувати орієнтовно за такими основними групами:

- нормативно-правові приписи, які спрямовані на забезпечення реалізації права громадян на охорону здоров'я, зокрема на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище та які містяться у законодавстві про охорону здоров'я, зокрема в:

- *Основах законодавства про охорону здоров'я* від 19 листопада 1992 р. (ст.ст. 6, 26-29),
- *Законі України «Про забезпечення санітарного і епідемічного благополуччя населення»* від 24 лютого 1994 р. (ст.ст. 13-19, 22, 25, 34);

- нормативно-правові приписи, які визначають статус органів центральної та місцевої виконавчої влади, спеціалізованих структур у галузі екологічної, в тому числі техногенно-екологічної, безпеки:

- *Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»* від 5 березня 1998 р. № 183;
- *Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України*, затверджене Указом Президента України від 21 січня 2015 р.;
- *Положення Державну службу України з надзвичайних ситуацій*, затверджене Указом Президента України від 16 січня 2013 р.;
- *Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій*, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р.;

- *Концепція створення і діяльності Європейського центру техногенної безпеки (TESEC)*, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 1996 р., та ін.;
- нормативно-правові приписи, які встановлюють статус органів місцевого самоврядування та їхні повноваження в галузі забезпечення екологічної безпеки:
 - Закон України «*Про місцеве самоврядування*» від 21 травня 1997 р. (ст.ст. 33, 43 та ін.);
- нормативно-правові приписи, які містять принципи забезпечення екологічної безпеки у сфері наукової та науково-технічної політики:
 - Закон України «*Про наукову і науково-технічну діяльність*» від 13 грудня 1991 р. (ст. 32);
 - *Концепції пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки*, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 1994 р.;
 - Про реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки
- нормативно-правові приписи, спрямовані на регламентування екологічної безпеки у процесі реалізації продукції, товарів та захисту прав споживачів:
 - Закон України «*Про захист прав споживачів*» від 12 травня 1991 року (ст.ст. 15, 23 та ін.);
- нормативно-правові приписи, які передбачають вимоги і нормативи екологічної безпеки у процесі охорони праці:
 - Закон України «*Про охорону праці*» від 14 жовтня 1992 р. (ст.ст. 7, 8 18);
- нормативно-правові приписи, які містять вимоги екологічної безпеки у процесі здійснення підприємницької, іншої економічної діяльності:
 - Закон України "*Про підприємництво*" від 7 лютого 1991 р. (ст.ст. 10, 14, 16-1);
- нормативно-правові приписи, які встановлюють вимоги екологічної безпеки при здійсненні інвестиційної, інноваційної, містобудівної та іншої господарської діяльності:
 - Закон України «*Про інвестиційну діяльність*» від 18 вересня 1991 року (ст.ст. 4, 8);
 - Закон України «*Про дорожній рух*» від 30 червня 1993 р. (ст.ст. 49, 50);
 - Закон України «*Про залізничний транспорт*» від 4 липня 1996 р. (ст.ст. 6, 11, 22);
 - Закон України «*Про трубопровідний транспорт*» від 15 травня 1996 р. (ст.ст. 5, 6, 15, 20) та ін.;
- нормативно-правові приписи, які встановлюють комплекс спеціальних вимог щодо забезпечення екологічної безпеки у разі здійснення діяльності в аграрному секторі економіки:
 - Закон України «*Про фермерське господарство*» від 19 червня 2003 року (ст.ст. 7, 25);

- нормативно-правові приписи, які регламентують забезпечення екологічних, у тому числі вимог екологічної безпеки у надзвичайних ситуаціях:
 - Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 р.;
 - *Кодекс цивільного захисту України* від 02.10.2012 р.;
- нормативно-правові приписи, які передбачають дотримання вимог екологічної безпеки у межах територій і зон, на яких запроваджено режим надзвичайних екологічних ситуацій:
 - Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р.;
- нормативно-правові приписи, які визначають вимоги екологічної безпеки у процесі здійснення деяких специфічних видів діяльності, що можуть справляти негативний вплив на стан екологічної ситуації:
 - Закон України «Про космічну діяльність» від 15 листопада 1996 р. (ст.ст. 8, 9, 21);
- нормативно-правові приписи, які спрямовані на попередження настання екологічної небезпеки у процесі використання ядерної енергії, поводження з радіоактивними матеріалами і відходами та радіаційний захист населення:
 - Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р.;
 - Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» від 30 червня 1995 р. (ст.ст. 3, 8, 13, 17 та ін.);
- нормативно-правові приписи, які закріплюють вимоги екологічної безпеки у процесі використання хімічних та інших токсичних, шкідливих і небезпечних речовин, їх сполук, продуктів біотехнологій, інших біологічних агентів, а також мінеральних добрив, у тому числі пестицидів і агрохімікатів:
 - Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 року (ст.ст. 3, 4, 6, 7, 8, 9, 13, 18, 19, 20 та ін.).
- норми, що закріплюють нормативно-правові вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері територіальної та цивільної оборони:
 - *Кодекс цивільного захисту України* від 02.10.2012 р.;
- незаперечну практичну спрямованість мають нормативно-правові приписи, які визначають об'єкти підвищеної екологічної небезпеки та особливості їх експлуатації, види екологічно небезпечної діяльності тощо.

Висновок

Є всі підстави стверджувати, що в екологічному законодавстві намітився та активно формується блок правового регулювання екологічних відносин щодо забезпечення екологічної безпеки, який спільно з природоресурсним і природоохоронним законодавством становить єдину правову базу та інтегровану спільність сучасного екологічного права і законодавства.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (26.06.1991 р.)
2. Закон України «Про екологічну експертизу» (09.02.1996 р.)
3. Закон України «Про пестициди і агрохімікати» (02.03.1995 р.)
4. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (08.02.1995 р.)
5. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» (16.10.1992 р.)
6. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» (30.06.1995 р.)

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «екологічна безпека».
2. Які законодавчі акти України містять в собі головні засади забезпечення екологічної безпеки? Наведіть їх.
3. Якими повноваженнями в сфері забезпечення екологічної безпеки наділяє Конституція Верховні органи влади України?
4. Наведіть основні нормативно-правові документи національного законодавства України що регламентують питання забезпечення екологічної безпеки.
5. Роль Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» в правовому забезпеченні екологічної безпеки країни. Основні розділи і статті присвячені розгляду цього питання.
6. Яким спеціальним нормативним актом встановлено порядок та підстави для припинення екологічно небезпечної діяльності?
7. Наведіть основні обов'язки підприємств, установ, організацій, що здійснюють проектування, виробництво, експлуатацію та обслуговування автомобілів, літаків, суден, інших пересувних засобів, установок та виробництво і постачання пального щодо забезпечення екологічної безпеки.
8. Які основні положення закріплює Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 року?
9. Який законодавчий акт України регламентує основні положення проведення екологічної експертизи?
10. Головним завданням якого Закону України є визначення основних умов, вимог і правил щодо екологічно безпечного поводження з відходами?
11. Що Ви можете розповісти про національне законодавство, що регламентує здійснення різних видів діяльності, але також містять в собі питання забезпечення екологічної безпеки?

Література

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

2. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

4. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1908-14>

5. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр>

6. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>

7. Екологічне право України. Навчальний посібник. 2-е вид., доп. та перероб. / Л.О. Бондар, В.В. Курзова. – К.: Бурун Книга. – 2008. – 368 с.

8. Екологічне право України. Особлива частина: навч. посіб. / О.М. Шуміло, В.А. Зуєв, І.В. Бригадир та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2013 – 432 с.

ЛЕКЦІЯ № 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

План

Вступ

3.1. Міжнародні аспекти екологічної безпеки і міжнародне співробітництво в галузі охорони природи.

3.2. Історія розвитку міжнародної нормативної бази екологічної безпеки

3.3. Директива Ради Європейського Союзу про стримування небезпеки великих аварій

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Більшість екологічних проблем сьогодення мають загальноземний аспект, адже екологічні проблеми не знають кордонів, і можуть бути вирішені лише завдяки міжнародній співпраці. Турбота про регулювання відносин людини і природи не може бути тільки внутрішньою справою окремих країн, особливо що стосується середовищ: атмосферного повітря, Світового океану, природних ресурсів тощо, а також живої природи: міграції тварин і птахів тощо.

3.1 Міжнародні аспекти екологічної безпеки і міжнародне співробітництво в галузі охорони природи

Міжнародний природний статус довкілля передбачає охорону всієї планети Земля і навколосезонного космічного простору. Кожна країна має свій правовий статус, який чинний лише на її території, а діяльність міжнародних організацій визначається нормами міжнародного права.

Міжнародне співробітництво в галузі вирішення екологічних проблем ґрунтується на ряді принципів:

- визнання норм міжнародного права;
- суверенітет націй над своїми природними ресурсами;
- наукова обґрунтованість міжнародних норм раціонального природокористування;
- недопустимість нераціонального природокористування;
- недопустимість національного привласнення міжнародного простору;
- недопустимість впливу на довкілля у воєнних цілях, що не сумісно з інтересами людей;
- запобігання забруднення міжнародних просторів тощо.

Формами міжнародної співпраці в галузі вирішення екологічних проблем можуть бути міждержавні угоди і конвенції з питань охорони довкілля і раціонального природокористування або участь країн в діяльності міжнародних природоохоронних організацій. За ініціативою ЮНЕСКО у 1948 році було засновано **Міжнародний союз захисту природи і природних ресурсів (МСОП)**, після чого міжнародна природоохоронна діяльність набула конкретних форм і змісту. Метою МСОП є підготовка і скликання нарад та конференцій природоохоронного характеру, розробка міжнародних конвенцій та рекомендацій в цій галузі. За сприянням цієї організації (на XVI Генеральній асамблеї МСОП, 1978 рік) було підготовлено і випущено Міжнародну Червону книгу. До складу МСОП входить значна кількість установ (понад 500), понад 130 країн світу та 24 міжнародні організації, в тому числі і Всесвітній фонд охорони дикої природи (WWF), основою метою якого є об'єднання зусиль, спрямованих на збереження дикої природи і тваринного світу.

Ключову функцію в координації міжнародної діяльності в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів (в системі ООН) здійснює **ІОНЕП (Міжнародна програма ООН з навколишнього середовища)**, яка була прийнята на Стокгольмській конференції ООН у 1972 році. Крім того, значного впливу на міжнародні аспекти природоохоронної діяльності надають:

- ФАО (Міжнародна продовольча і сільськогосподарська організація), що вивчає питання охорони екосистем суходолу і Світового океану в процесі сільськогосподарської діяльності людини,
- ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), що вивчає питання загального стану здоров'я людей, боротьби з епідеміями тощо,

- ВМО (Всесвітня метеорологічна організація), яка досліджує стан навколишнього середовища, зокрема, зміни клімату, загальні кругообіги речовин тощо, і надає відповідну інформацію міжнародним організаціям,

- МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії), що контролює захист довкілля від іонізуючого випромінювання тощо.

За сприяння цих організацій було прийнято ряд Міжнародних угод і конвенцій, які націлені на вирішення питань охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки. Ці міжнародні угоди визнані не всіма країнами світу і носять, переважно, рекомендаційний характер, адже важко правильно встановити відповідальність країн різного економічно розвитку за порушення вимог цих угод.

Вирішення міжнародних проблем екологічної безпеки ускладнюється рядом обставин:

- в останні роки різко зросла взаємозалежність країн світу, що зумовлено можливістю транскордонних переносів забруднюючих речовин, посиленням обміну між країнами, єдністю компонентів біосфери. Тому жодна країна світу не може вирішити проблему екологічної безпеки самотужки, без міждержавних угод тощо;

- різка різниця економічного розвитку різних країн світу зумовлює різний їх вплив на екологічний стан довкілля. Крім того, розвинуті країни не готові відмовитись від економічного росту, а країни які розвиваються намагаються їх наздогнати, що посилює негативний вплив на природу. Також, різниця в економічному розвитку в поєднанні з політичними і релігійними поглядами різних груп людей, різко загострила проблему міжнародного тероризму, що може стати причиною надзвичайних, в тому числі і екологічних, ситуацій;

- підходи до вирішення проблем збереження і відтворення природного середовища в різних країнах є принципово різними, що ускладнює прийняття єдиної програми дій. Так, в розвинутих країнах практично не залишилось реліктових екосистем і основним напрямком реалізації природоохоронної діяльності є стабілізація стану довкілля технічними та управлінськими рішеннями. В країнах Південної Америки, Африки та інших, на частку реліктових природних екосистем припадає до 40% територій країн, і тому основним напрямком збереження природи в них є створення заповідних територій тощо;

- демографічна проблема настільки загострює всі інші глобальні проблеми людства, що без кардинального її вирішення практично неможливо стабілізувати екологічний стан довкілля.

Все це говорить про необхідність докорінної зміни відношення людей до питань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, об'єднання зусиль всіх країн світу для подолання сучасної екологічної кризи.

3.2 Історія розвитку міжнародної нормативної бази екологічної безпеки

Перші міжнародні екологічні документи захищали право людей на здорове довкілля і регламентували обмеження у використанні зброї. Це – Женев-

ський протокол «Про заборону використання на війні задушливих, отруйних та їм подібних інших газів, а також бактеріологічних засобів» (1925 р.), Паризький пакт (Пакт Бріана-Келлога) (1928 р.) про визнання війни міжнародним злочином, «Загальна декларація прав людини» (1948 р.) тощо. Окремі природні компоненти і природа в цілому отримали правовий захист у багатьох міжнародних документах. У 1954 році було укладено Лондонську конвенцію щодо попередження забруднення моря нафтою. В 1959 році прийнято «Договір про Антарктиду», за яким цей континент оголошено спільним надбанням людства, без'ядерною територією. Договори «Про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою» (1963 р.), «Про заборону розміщення на дні морів та океанів і в їх надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення» (1971 р.) захистили основні природні сфери від ядерного забруднення. Підсумковим документом стала Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.).

ЮНЕСКО в 1971 р. започаткувала Програму «Людство і біосфера», досвід виконання якої дозволив прийняти у 1980 р. Всесвітню стратегію охорони природи.

На Стокгольмській конференції з навколишнього середовища 16.06.1972 року була прийнята **Стокгольмська декларація з навколишнього середовища**, яка є базовим актом для міжнародного права навколишнього середовища. Вона – не міжнародний договір, а політико-правовий документ (так зване «м'яке право»), і не потребує ратифікації. Спрямована на мобілізацію зусиль міжнародного співтовариства у справі розв'язання проблем навколишнього середовища як на національному, так і міжнародному рівнях. Складається із преамбули та 26 статей-принципів. Вихідним принципом Декларації є принцип права людини на гідні «умови життя у навколишньому середовищі».

Забезпеченню цього права має сприяти рекомендована державам і міжнародним організаціям система заходів охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. До них належать: узгодження економічного і соціального розвитку з екологічними вимогами; налагодження належного управління процесами природокористування; запобігання заподіяння шкоди навколишньому середовищу; впровадження наукових засад в екологічну сферу тощо.

Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) прийняла багато документів, головними з яких є наступні:

- Декларація з навколишнього природного середовища та розвитку;
- Порядок денний на XXI століття;
- Заява про принципи відносно лісів;
- Рамкова Конвенція про зміну клімату;
- Конвенція про біологічне різноманіття.

Декларація Ріо з навколишнього природного середовища та розвитку містить 27 Принципів. Перший Принцип визначає пріоритетне місце людини – «Люди – центр піклування в процесі постійного розвитку. Вони мають

право на здорове і творче життя в гармонії з природою». Концепція розвитку викладена в Принципах 3, 4 та 25 – Мир, розвиток та охорона навколишнього середовища – взаємозалежні та невід'ємні. Право на розвиток повинно реалізовуватися з урахуванням того, що це буде відповідати потребам розвитку та природоохоронним заходам наступних поколінь. Для того, щоб досягти постійного та безпечного розвитку, природоохоронні заходи мають займати своє місце у процесі розвитку і не можуть розглядатися окремо від нього. Дев'ять Принципів присвячено екологічній політиці держави. Зокрема, вказано, що держави мають суверенне право на проведення своєї особистої природоохоронної політики та політики розвитку і гарантують, що їх дії не зашкодять навколишньому середовищу інших держав чи районів, що знаходяться за межами дії їх національних законів. Спеціальної пріоритетності потребують країни, що розвиваються, особливо найменш розвинуті і тому найбільш екологічно вразливі. Держави мають співпрацювати в пошуках прийнятних наукових рішень і сприяти розробкам, розповсюдженню і передачі технологій. Органи державної влади повинні добиватися проголошення інтернаціоналізації природоохоронних коштів та використання економічних важелів, беручи до уваги, що забруднювач у принципі відшкодовує витрати на усунення забруднювання. Держави вводять в дію ефективно природоохоронне законодавство. Принцип 21 адресовано молоді: «Творчість, ідеали та сміливість молоді світу повинні бути мобілізовані для встановлення глобального партнерства, щоб досягти постійного розвитку та забезпечити краще майбутнє для всіх».

Порядок денний на XXI століття – це програма того, як зробити розвиток надійним із соціальної, економічної і екологічної точок зору. Людство переживає вирішальний момент своєї історії. Світ зустрівся з проблемами жебрацтва, голоду, хвороб, неграмотності і продовженої деградації екологічних систем, від яких залежить наш добробут. Єдиний засіб забезпечити собі більш безпечно, більш квітуче майбутнє – це вирішення проблем навколишнього середовища та економічного розвитку в комплексі й узгодженим шляхом. Ми повинні задовольнити основні потреби людей, підняти рівень життя для всіх і в той же час краще захищати і зберігати екологічні системи. В Порядку денному розглядаються як поточні проблеми, так і питання підготовки до вирішення майбутніх проблем. Забезпечення сталого розвитку є, в першу чергу, обов'язком уряду, і воно вимагає розробки національних програм, планів і політики. Зусилля держав повинні координуватися через міжнародні організації, такі як ООН.

Міждержавні правові документи регламентують відносини між двома чи декількома державами. Перші екологічні документи впорядковували використання прикордонних природних об'єктів. Так, у 1936 р. підписано Конвенцію про режим проток, в якій передбачені права та обов'язки причорноморських держав щодо проток Чорного моря. В Берні (Швейцарія, 1979 р.) було підписано Конвенцію про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, в основу якої покладено широко відомий документ – Рамсарську (Іран, 1971 р.) Конвенцію про водно-болотні угіддя, що мають міжна-

родне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів. На Конференції Причорноморських країн (Бухарест, 1992 р.) прийнята Конвенція про захист Чорного моря – приклад поєднання зусиль зацікавлених країн регіону.

Якщо судити за кількістю документів, то екологічна дипломатія досягла значних успіхів.

Роки	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
Кількість документів	25	40	51	80	102	130	160	210	250

3.3 Директива Ради Європейського Союзу про стримування небезпеки великих аварій

Важливе значення у системі забезпечення екологічної безпеки має механізм правового регулювання, який встановлено Директивою Ради Європейського Союзу про стримування небезпеки великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, від 9 грудня 1996 року № 96/82/ЄС. Цю Директиву прийнято з урахуванням практики застосування Директиви Ради ЄС від 24 червня 1982 року № 82/501 про небезпеку великих аварій, властиву деяким видам промислової діяльності, та подальшої доцільності врахування факторів ризику, збереження якості навколишнього середовища, його охорони та захисту людей шляхом здійснення профілактичних заходів і необхідністю застосування її положень до всіх підприємств, в яких небезпечні речовини присутні в таких великих кількостях, що створюється небезпека великої аварії, з метою зменшення їх ризику та ризику «ефекту доміно», забезпечення доступу до інформації, зокрема підготовки протоколу безпеки, розроблення відповідних планів дій на випадок надзвичайних ситуацій для людей та довкілля (п.п. 2, 3, 11, 17, 18, 20, 22).

Норми Директиви Ради ЄС від 9 грудня 1996 року спрямовані на відвернення великих (значних) аварій, пов'язаних із небезпечними речовинами, та обмеження їхніх наслідків для людей і навколишнього середовища з метою забезпечення послідовним та ефективним способом високих рівнів захисту в країнах Співтовариства.

Згідно з Директивою Ради ЄС від 9 грудня 1996 року термін «присутність небезпечних речовин» відображає фактичну чи прогнозовану наявність таких речовин на підприємстві або присутність таких речовин, які в разі втрати контролю за виробничим хімічним процесом могли б бути у кількостях, рівних або таких, що перевищують порогові показники, визначені у відповідних додатках до Директиви.

Важливо, що зазначена Директива встановлює чітке правило, згідно з яким держави-члени Співтовариства мають право вимагати від екологічно небезпечних підприємств складання документа, який би визначав політику попередження значних аварій та забезпечення його належного виконання.

Важливим елементом системи відвернення великих аварій та обмеження наслідків цих аварій відповідно до вимог Директиви РЄС від 9 грудня 1996 року визнано політику землекористування шляхом довгострокового планування використання земель для розміщення нових підприємств, модифікацій існуючих, розміщення нових споруд, комунікацій та інших об'єктів поблизу житлових районів, які підвищують ризик великої аварії та її соціальних наслідків, здійснення ефективного обліку та контролю за ними, дотримання процедур консультацій з питань ризиків із громадськістю та державними інституціями з метою забезпечення у процесі прийняття відповідних рішень вимог безпеки для населення і навколишнього природного середовища.

Директивою Ради ЄС від 9 грудня 1996 року визначаються юридичні засади функціонування компетентного органу, відповідального за виконання вимог цієї Директиви, допоміжні технічні структури, організації та здійснення системи інспектування і контролю, функціонування системи інформування та обміну інформацією, порядок заборони технічної експлуатації екологічно небезпечних підприємств, встановлюються межі конфіденційності інформації, засади діяльності спеціалізованого Комітету як допоміжного органу Комісії, особливості здійснення Директиви.

Держави-члени Європейського Співтовариства взяли на себе зобов'язання не погіршувати якість життя людини, зокрема через довкілля, здоров'я та природу, усвідомлюючи, що людина та власність піддаються особливій небезпеці внаслідок певної діяльності, та зважаючи на те, що викиди речовин, які сталися в одній державі, можуть спричинити шкоду іншій державі, а тому проблеми, пов'язані з такою компенсацією, мають інтернаціональне походження.

Висновок

Кінець ХХ століття ознаменувався усвідомленням взаємної відповідальності держав за стан навколишнього середовища. Стали нормою міжнародного спілкування співробітництво в галузі вирішення екологічних проблем, взаємні консультації та обмін інформацією. Головною метою стало вироблення системи світової екологічної безпеки. Об'єктивна необхідність міжнародного співробітництва в галузі охорони природи на міждержавному рівні впливає з глобального характеру екологічної кризи та неможливості іншим засобом забезпечити екологічну безпеку.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Діяльність Римського клубу.
2. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).
3. Природоохоронна діяльність ЮНЕСКО.
4. Діяльність Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів (МСОП).

Питання для самоконтролю

1. Доведіть необхідність і охарактеризуйте форми міжнародної співпраці в галузі охорони природи та раціонального використання природних ресурсів.
2. В чому складність подолання сучасної екологічної кризи?
3. Що спонукало розвитку міжнародного співробітництва в галузі екологічної безпеки та охорони навколишнього природного співробітництва?
4. Які світові організації здійснюють координацію міжнародної діяльності в сфері екологічної безпеки?
5. Що ви знаєте про перші міжнародні екологічні документи?
6. Основні принципи Стокгольмської декларації з навколишнього середовища.
7. Охарактеризуйте Принципи Декларації Ріо з навколишнього природного середовища та розвитку.
8. Що містить в собі Порядок денний на XXI століття, прийнятий на Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро?
9. Що Ви знаєте про Директиву Ради Європейського Союзу про стримування небезпеки великих аварій?

Література

1. Дорогунцов С.І. Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку / Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. – Наукове видання. – К., 2001. – 174 с.
2. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку ООН від 14.06.1992: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455
3. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник - К.: Знання-Прес, 2002. - 332 с.
4. Директива Ради 96/61/ЄС «Щодо всеохоплюючого запобігання і контролю забруднень» від 24.09.1996 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_497
5. Боков В.А., Луцик А.В. Основы экологической безопасности. – Симферополь: СОНАТ, 1998. – 224 с.
6. Стокгольмська декларація з навколишнього середовища від 16.06.1972 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_454
7. Звіт Стокгольмської конференції з навколишнього середовища 16.06.1972 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=97>

ЛЕКЦІЯ № 4. МІЖНАРОДНІ КОНВЕНЦІЇ З ПИТАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

План

Вступ

4.1. Міжнародні конвенції з питань екобезпеки водних об'єктів

4.2. Міжнародні конвенції з питань транскордонної екобезпеки

4.3. Міжнародні конвенції, що регламентують інші питання екологічної безпеки

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

У міжнародному співробітництві з охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки Україна заявила про себе як активний учасник. Вона є членом ООН і відповідно приєдналася до роботи усіх природоохоронних організацій, які діють під егідою останньої: ЮНЕП, ЮНЕСКО, ВООЗ та ін. Україна є суверенною стороною понад 40 багатосторонніх міжнародних угод і конвенцій з питань екології та екологічної безпеки, виконує міжнародні зобов'язання з охорони навколишнього середовища.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 № 1371 «Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна» Мінприроди є відповідальним за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних конвенціях та організаціях.

Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції відповідає за загальну координацію виконання міжнародних конвенцій та угод у сфері охорони навколишнього природного середовища

4.1 Міжнародні конвенції з питань екобезпеки водного середовища

Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою (прийнято 29.11.1969, у м. Брюссель (Бельгія), ратифіковано Україною 17.12.1993). Прийнята в рамках Міжнародної морської організації з метою захисту від серйозних наслідків морських аварій, внаслідок яких виникає небезпека забруднення моря і узбережжя нафтою. Конвенцію підписали 86 країн – Договірних сторін Конвенції (станом на 1.09.2008).

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_049

Веб-сторінка Міжнародної морської організації:
<http://www.imo.org/Pages/home.aspx>

Конвенція про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів (Лондонська конвенція 1972 р.) (прийнято 29.12.1972, у м. Москва (Росія), м. Вашингтон (США), м. Лондон (Великобританія),

м. Мехіко (Мексика), ратифіковано Україною 5.02.1976) була прийнята з метою сприяти ефективній боротьбі з усіма джерелами забруднення моря та вживанню всіх можливих заходів для попередження забруднення моря скидами відходів та інших матеріалів, які можуть складати небезпеку для здоров'я людини, завдати шкоди живим ресурсам та життю в морі, завдати шкоди зонам відпочинку чи перешкоджати іншим законним видам використання моря. Конвенцію підписали 85 країн – Договірних сторін Конвенції (станом на 1.09.2008).

Конвенція забороняє скид небезпечних відходів та матеріалів, включених до Додатку I (зокрема, радіоактивні, так званий «чорний список»). Для відходів та матеріалів, включених до Додатку II (зокрема, що містять свинець, цинк, ціаніди та ін.), необхідний спеціальний дозвіл, для видачі якого кожна держава призначає спеціальний орган, а для скиду інших відходів – загальний дозвіл. Такі органи не лише видають дозволи, але й ведуть облік характеристик та кількості усіх матеріалів, на які наданий дозвіл, місця, часу та методу їх скиду. Спеціальний та загальний дозвіл видається лише після ретельного вивчення факторів, вказаних у Додатку III.

Держава повинна забезпечити виконання вимог Конвенції суднами та літаками, які зареєстровані чи завантажені на її території, а також платформами, що знаходяться під її юрисдикцією.

Конвенція не застосовується до видалення відходів, що виникають у процесі видобутку мінеральних ресурсів морського дна. Окрім того, скид відходів дозволяється для забезпечення безпеки людей, суден, літаків чи платформ у надзвичайних ситуаціях (наприклад, негода).

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_127

Веб-сторінка Секретаріату: <http://www.londonconvention.org/>

Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден (прийнято 2.11.1973, у м. Лондон (Великобританія), ратифіковано Україною 21.09.1993). Метою Конвенції є запобігання забрудненню морського середовища скидами шкідливих речовин або стоків, що містять такі речовини.

Правила щодо попередження забруднення, які встановлюються Конвенцією, містяться у шести додатках до неї, перші два є обов'язковими, інші — факультативними. Додаток I стосується попередження забруднення моря нафтою і містить 26 правил і 6 власних доповнень. Додаток II містить правила контролю над забрудненням під час перевезення отруйних рідких речовин наливанням. Додаток III містить правила щодо запобігання забруднення шкідливими речовинами, перевезеними морем в упаковці, вантажних контейнерах, знімних танках або в автодорожніх чи залізничних цистернах. Додаток IV містить правила запобігання забруднення стічними водами з суден. Додаток V – правила запобігання забруднення сміттям з суден. Додаток VI – правила щодо попередження забруднення атмосферного повітря з суден.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896_009

Текст Протоколу 1978 року до Конвенції:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_829

Веб-сторінка Міжнародної морської організації:
<http://www.imo.org/Pages/home.aspx>

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (прийнято 21.04.1992, у м. Бухарест (Румунія), ратифіковано Україною 4.02.1994). Підписанти: Туреччина, Росія, Румунія, Грузія, Болгарія, Україна.

Конвенція унормовує співробітництво між договірними сторонами стосовно скорочення і запобігання таких забруднень Чорного моря:

- забруднення небезпечними речовинами і матеріалами,
- забруднення з джерел, що перебувають на суші,
- забруднення з суден,
- забруднення у надзвичайних ситуаціях,
- забруднення, викликане похованням,
- забруднення, викликане діяльністю на континентальному шельфі,
- забруднення з атмосфери або через неї,
- забруднення небезпечними відходами під час їх транскордонного переміщення,

- а також захист морських живих ресурсів від забруднень.

Договірні сторони згідно з Конвенцією організують і проводять науково-технічне співробітництво і моніторинг Чорного моря. Створюють Комісію із захисту морського середовища.

Конвенція визначила спеціальним додатком до протоколу небезпечні речовини і матеріали, отруйні речовини і матеріали, основні фактори, які завдають шкоди при скиданні відходів (у т.ч. характеристики і склад відходів, характеристики компонентів відходів з точки зору ступеня і шкідливості, характеристики місця скидання і морського середовища, куди провадиться скидання, потенційні шкідливі наслідки для морських екосистем та використання морської води та ін.).

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_065

Веб-сайт: <http://www.blacksea-commission.org/>

Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (прийнято 27.11.1992, у м. Лондон (Великобританія), ратифіковано Україною 4.07.2002)

Документ складається з 18 статей, які регламентують цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою. Згідно з Конвенцією власник судна несе відповідальність, коли доведено, що шкода є результатом його власної дії або бездіяльності, вчиненої з наміром заподіяти таку шкоду або із самовпевненості й з розумінням імовірності виникнення такої шкоди.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_806

Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (прийнято 29.06.1994, у м. Софія (Болгарія), ратифіковано Україною 17.01.2002) була підписана одинадцятьма Дунайськими країнами та Європейським Союзом. Основними завданнями Конвенції є забезпечення сталого управління водними ресурсами в басейні річки Дунай, а саме: збереження, поліпшення та раціональне використання поверхневих вод; контроль

загроз, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями (надходження небезпечних забруднюючих речовин у воду, паводки, небезпечні льодові явища); зменшення надходження в Чорне море забруднюючих речовин із джерел, що розташовані в басейні річки Дунай.

Одним із головних пріоритетів роботи Конвенції визначено впровадження в країнах басейну річки Дунай Європейської рамкової водної директиви.

Постійно функціонують наступні експертні групи:

- по джерелах емісії;
- по моніторингу лабораторій та інформаційного управління;
- по запобіганню надзвичайним ситуаціям та системах попередження;
- по управлінню річковим басейном;
- цільова екологічна група.

Забезпечується головування України в Міжнародній комісії із захисту ріки Дунай (МКЗД).

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_800

4.2 Міжнародні конвенції з питань транскордонної екобезпеки

Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (прийнято 30.11.1979, у м. Женева (Швейцарія), ратифіковано Україною 5.06.1980). Метою Конвенції є обмежити, скоротити та попередити забруднення повітря, включаючи його транскордонне забруднення на великі відстані. Конвенція містить загальні принципи співробітництва держав з питань боротьби із забрудненням повітря, особливо в сфері обміну інформацією щодо національної політики, наукових розробок, моніторингу, технологій з питань скорочення та контролю за викидами у атмосферне повітря.

Конвенція доповнена рядом протоколів:

Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 року про довгострокове фінансування Спільної програми спостереження й оцінки поширення забруднювачів повітря на великі відстані в Європі (ЄМЕП) (прийнято 28.09.1984, у м. Женева (Швейцарія), ратифіковано Україною 30.08.1985).

Протокол про скорочення викидів сірки або їх транскордонних потоків принаймні на 30% до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (прийнято 8.07.1985, у м. Гельсінкі (Фінляндія), ратифіковано Україною 12.09.1986).

Протокол про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (прийнято 1.11.1988, у м. Софія (Болгарія), ратифіковано Україною 3.06.1989).

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_223

Веб-сайт: <http://www.unece.org/env/lrtap>

Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (прийнято 22.03.1989, у м. Базель (Швейцарія), ратифіковано Україною 1.07.1999). Конвенція встановлює міжнародний механізм попереднього інформування та згоди на експорт, імпорту, транзит небезпечних відходів та заборону будь-якого транскордонного переміщення небезпечних відходів між державами-сторонами та не сторонами Конвенції.

Основні задачі Базельської конвенції полягають в наступному:

- скоротити транскордонне переміщення небезпечних і інших відходів до мінімуму відповідно до вимог їх екологічно обґрунтованого використання;
- переробляти і ліквідувати небезпечні і інші відходи якомога ближче до джерела їх утворення екологічно безпечним чином;
- звести до мінімуму утворення небезпечних і інших відходів (з точки зору, як кількості, так і потенційної небезпеки).

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_022

Веб-сайт: www.basel.int

Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (ЕСПОО) (прийнято 25.02.1991, у м. Еспо (Фінляндія), ратифіковано Україною 19.03.1999). Наша держава прийняла на себе зобов'язання виконувати положення згаданої Конвенції у повному обсязі, передусім, стосовно інформування партнерів та отримання від них інформації про можливий транскордонний екологічний вплив проектів, що реалізуються на нашій території та території сусідніх держав. Відповідальною державною структурою щодо імплементації даної Конвенції є Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.

Згідно з конвенцією, процедура оцінки впливу на навколишнє середовище (включає публічні обговорення) потенційно небезпечних проектів повинна проводитися не тільки всередині держави, але і в суміжних країнах, які можуть постраждати внаслідок впливу цих об'єктів. Відповідно до Конвенції, процедура оцінки повинна проводитися на ранніх стадіях планування.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_272

Веб-сайт: www.unece.org/env/eia

Конвенція про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (прийнято 17.03.1992, у м. Хельсінкі (Фінляндія), ратифіковано Україною 1.07.1999).

Трансгранична співпраця між країнами, які поділяють річки, озера і підземні води, – має важливе значення для успішного управління водними ресурсами. Понад 150 великих річок та 50 великих озер в регіоні ЄЕК ООН проходять або є кордонами між двома і більше країнами. В регіоні визначено понад 170 транскордонних підземних водоносних горизонтів, і ця робота продовжується.

Конвенція зобов'язує країни виконувати певні загальні та практичні зобов'язання щодо:

- запобігання, обмеження і зниження негативного транскордонного впливу на навколишнє середовище, здоров'я населення та соціально-економічні умови;

- управління спільними водними ресурсами розумним і справедливим чином з використанням екосистемного підходу і керуватися принципом обережності і принципом «забруднювач платить»;

- збереження і відновлення екосистем;

- проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, щоб скласти план на випадок непередбачених ситуацій, встановлення цільових показників якості води та зведення до мінімуму небезпеки аварійного забруднення вод.

Конвенція вимагає від сторін укладення двосторонніх або багатосторонніх угод, а також створення інституцій – спільних органів, таких, як Комісій по річкам та озерам – для виконання зобов'язань за цими угодами.

Міжнародний центр з оцінки стану вод (МЦОВ) був створений у 2000 р. з метою науково-технічної підтримки моніторингу та оцінки транскордонних вод для Сторін Конвенції. Центр з 2008 року базується у Словаччині і співпрацює з провідними європейськими водогосподарськими установами.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_273

Веб-сайт Секретаріату: <http://www.unece.org/env/water>

Протокол про воду і здоров'я до Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (прийнято 17.06.1999, у м. Лондон (Великобританія), ратифіковано Україною 9.07.2003). Мета цього Протоколу полягає у тому, щоб на всіх відповідних рівнях, як у загальнодержавному масштабі, так і у транскордонному та міжнародному контексті, сприяти охороні здоров'я та благополуччю людей на індивідуальній та колективній основі згідно з принципами сталого розвитку шляхом удосконалення управління водними ресурсами, включаючи охорону водних екосистем, а також шляхом попередження, контролю і зниження ступеня поширення захворювань, пов'язаних із водою.

Текст Протоколу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_030

Конвенції ООН про транскордонний вплив промислових аварій (прийнято 17.03.1993, у м. Гельсінкі (Фінляндія)). Застосовується у відносинах щодо попередження промислових аварій, забезпечення готовності до них та ліквідації наслідків аварій, які можуть призвести до транскордонного впливу, включаючи і ті, що спричинені природною стихією, а також у сфері міжнародного співробітництва стосовно взаємної допомоги, досліджень, розробок, обміну інформацією та технологіями у цій сфері.

Важливу роль надає Конвенція процесу прийняття рішень, щодо розміщення небезпечних об'єктів. У процесі прийняття рішення мають розглядатися питання стосовно розміщення нових і суттєвої модифікації вже здійснюваних видів діяльності на безпечній відстані від існуючих населених пунктів, можливості створення зон безпеки довкола об'єктів, на яких здійснюється небезпечна діяльність, причому у цьому випадку бажано більш глибоко вивчати

такі заходи, які призводять до збільшення чисельності населення, що підпадає під загрозу, або посилюють у певний спосіб рівень ризику.

Згідно з Конвенцією відповідні Сторони мають забезпечувати надання належної інформації громадськості в районах, які можуть бути охоплені аварією внаслідок здійснення небезпечної діяльності. Поряд з цим Сторона, що здійснює небезпечну діяльність на місцях, надає громадськості можливість брати участь у відповідних процедурах з метою висловлення своїх пропозицій, думок та занепокоєності стосовно заходів попередження аварій і забезпечення готовності до них та забезпечує, щоб така можливість була еквівалентною можливості громадськості, що надається Стороною, яка може потенційно постраждати від наслідків аварії.

Особливого значення надає Конвенція створенню та функціонуванню системи повідомлення про промислові аварії. У разі виникнення або необоротної загрози виникнення промислової аварії, яка здатна створити або створює транскордонний вплив, Сторона її походження забезпечує невідкладне повідомлення про це через відповідні системи інформування про промислові аварії. Повідомлення має включати такі дані:

- вид і масштаби промислової аварії, пов'язані з нею небезпечні речовини (якщо про них відомо) та характер її можливого негативного впливу;
- час виникнення та чітке місце аварії;
- інші відомості, необхідні для ефективно ліквідації наслідків аварії.

Конвенція зобов'язує Сторони до співробітництва з метою поліпшення нагального надання погодженої допомоги, включаючи у разі необхідності сукупність дій, спрямованих на мінімізацію наслідків і впливу промислової аварії та надання допомоги загального характеру.

Будь-яка Сторона може просити надання допомоги щодо лікування або тимчасового переміщення на територію іншої Сторони осіб, що постраждали від аварії, а також має право в будь-який час після відповідних консультацій і шляхом повідомлення клопотати про припинення допомоги.

Конвенцією передбачається, що представники Сторін скликають конференцію Сторін і проводять свої наради на постійних засадах.

4.3 Міжнародні конвенції, що регламентують інші питання екологічної безпеки

Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (прийнято 18.05.1978, у м. Женева (Швейцарія), ратифіковано Україною 13.06.1978).

Згідно Конвенції кожна її держава-учасниця зобов'язується не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Кожна держава-учасниця цієї Конвенції зобов'язується не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку держа-

ву, групу держав або міжнародну організацію до здійснення вищезгаданої діяльності.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_258

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (прийнято 25.06.1998, у м. Оргус (Данія), ратифіковано Україною 6.07.1999). Ця Конвенція отримала назву **Оргуська** за місцем її підписання. Була прийнята з метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна із Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, відповідно до положень зазначеної Конвенції.

В Конвенції дано широке поняття екологічної інформації, яке охоплює не тільки стан складових навколишнього середовища: повітря, вода, ґрунти, ландшафт, біологічні різновиди, включаючи генетично видозмінені організми; а і політику, законодавство, плани та програми в цій сфері, дані економічного аналізу; стан здоров'я та безпеки людей, умови їх життя. Інформацію можна отримати не доводячи своєї зацікавленості в її отриманні, і у формі, в якій вона запитується, але не пізніше як через 4 тижні.

В Конвенції визначені підстави для відмови у наданні інформації, якщо її оприлюднення може негативно вплинути на конфіденційність діяльності державних органів, міжнародні стосунки, національну оборону або державну безпеку.

В тих випадках, коли виникає загроза для здоров'я людини або навколишнього середовища в результаті людської діяльності або внаслідок природних явищ, вся інформація, яка б могла дати можливість громадськості вжити заходів до запобігання або зменшення шкоди, повинна поширюватись негайно.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_015

Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (прийнято 10.09.1998, у м. Роттердам (Нідерланди), ратифіковано Україною 26.09.2002). Метою Конвенції є забезпечення того, щоб експорт особливо небезпечних хімічних сполук відбувався за умови інформування країни-реципієнта і заміщення поточного режиму добровільного інформування режимом обов'язкового характеру.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_a35

Веб-сайт: www.pic.int

Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (прийнято 22.05.2001, у м. Стокгольм (Швеція), ратифіковано Україною 18.04.2007). Метою є охорона здоров'я людини і навколишнього природного середовища від стійких органічних забруднювачів, оскільки вони мають токсичні властивості, виявляють стійкість до розкладання, характеризуються біоаккумуляцією і є об'єктом транскордонного перенесення повітрям, водою і мігруючими видами.

Речовини, що відомі як стійкі органічні забруднювачі (СОЗ) – *Persistent Organic Pollutants (POPs)* – є найбільш токсичними та небезпечними для навколишнього середовища та здоров'я людей хімічними сполуками. Конвенція вступила в дію 17 травня 2004 р. і налічувала первісний список СОЗ, що включав 12 речовин, які одразу ж отримали назву «брудна дюжина». Конвенція закріпила зобов'язання країн, які її ратифікували щодо заборони виробництва та використання (за певних обмежень) дев'яти речовин із списку СОЗ – альдрин, хлордан, дільдрин, ендрин, гептахлор, гексахлорбензол, мірекс, токсафен, поліхлоровані дифеніли (ПХД); обмеження використання ДДТ (тривіальна назва — ди-хлордифенілтрихлорметилметан) для контролю малярії та розробки програм з припинення ненавмисного утворення діоксинів та фуранів (тривіальні назви — поліхлордибензодіоксини та поліхлордибензофурані). Також Конвенція передбачає знищення накопичених запасів СОЗ у безпечний спосіб.

Список СОЗ Стокгольмської конвенції не є закритим, і з початку його створення в нього було додано ще 10 речовин.

Для виконання зобов'язань Стокгольмської конвенції про СОЗ кожна Сторона повинна підготувати свій Національний план виконання (НПВ). Україна підготувала перший варіант НПВ ще у 2006 р., але його прийняття відбулося лише через 6 років – 25 липня 2012 р. Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_a07

Веб-сайт: <http://chm.pops.int/>

Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція) (прийнято 22.05.2003, у м. Київ (Україна), ратифіковано Україною 7.04.2004) – міжнародний договір, учасниками якого є сім країн Центральної та Східної Європи (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина та Україна). Конвенція є другою субрегіональною угодою щодо захисту гірських районів по всьому світі.

З 2004 року тимчасовий секретаріат Карпатської конвенції перебуває у компетенції Програми ООН із захисту навколишнього середовища у Відні та приймається Австрійською Республікою.

Сторони проводять всебічну політику та співпрацюють для охорони та сталого розвитку Карпат з метою, зокрема, поліпшення якості життя, зміцнення місцевих економік та громад, збереження природних цінностей та культурної спадщини.

Текст Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_164

Веб-сайт: www.carpathianconvention.org/

Висновок

Проведений аналіз міжнародно-правового регулювання екологічної безпеки свідчить про наявність відповідних механізмів попередження екологічного ризику, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, що обумовлює

процеси гармонізації екологічного законодавства України з міжнародними нормами і принципами у сфері екологічної безпеки.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Стратегічний підхід до міжнародного управління хімічними речовинами (SAICM).
2. Зміцнення фінансової стійкості національної системи природоохоронних територій в Україні.
3. Проект «Трансформація ринку для просування енергоефективного освітлення».
4. Глобальний Екологічний Фонд.

Питання для самоконтролю

1. Хто несе відповідальність за виконання зобов'язань, що впливають із членства України в міжнародних конвенціях та організаціях?
2. Які міжнародні конвенції та угоди регламентують питання у сфері забезпечення екологічної безпеки вод Світового океану?
3. Які міжнародні конвенції та угоди регламентують питання виробництва, знешкодження та транскордонного переміщення небезпечних речовин?
4. Яка конвенція регламентує сферу доступу до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля?
5. Які конвенції та угоди регламентують транскордонні питання забезпечення екологічної безпеки?
6. Охарактеризуйте сутність Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище.
7. Охарактеризуйте міжнародні документи, що регламентують питання забруднення атмосферного повітря.
8. Які міжнародні конвенції та угоди мають глобальний характер, а які стосуються лише ряду країн? Наведіть приклади.

Література

1. Дорогунцов С.І. Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку / Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. – Наукове видання. – К., 2001. – 174 с.
2. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник – К.: Знання-Прес, 2002. – 332 с.
3. Боков В.А., Лущик А.В. Основы экологической безопасности. – Симферополь: СОНАТ, 1998. – 224 с.
4. Буроменський М.В., Кудас І.Б., Маєвська А.А., Семенов Б.С, Стешенко В.С. Міжнародне право: Навч. посібник / М.В. Буроменський (заг. ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.

РОЗДІЛ 2. КОНТРОЛЬ І АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ЛЕКЦІЯ № 5. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

План

Вступ

5.1 Державна система екологічної безпеки – запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації

5.2 Діяльність Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій

5.3 Діяльність Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Надмірна індустріалізація України на фоні загальної технологічної відсталості та об'єктивні труднощі перехідного періоду до ринкової економіки призвели до поступового зростання кількості аварій, катастроф та інших надзвичайних ситуацій. Ці обставини та досвід розвинутих країн світу зумовили необхідність розроблення державної програми відповідних дій на основі Концепції створення єдиної державної системи запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації, що була схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 07.07.1995 р. № 501.

Отже, з метою забезпечення безпеки населення, об'єктів і споруд та уникнення або зменшення на цій основі можливих економічних, соціальних та інших надзвичайних ситуацій техногенного і природного походження (*далі – надзвичайних ситуацій*) в Україні створена **єдина державна система екологічної безпеки – запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації** (*далі – державна система екологічної безпеки*).

5.1 Державна система екологічної безпеки – запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації

Створення державної системи екологічної безпеки базується на принципах:

- організаційного об'єднання зусиль державних і недержавних органів, причетних до проблем у цій сфері, на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, на основі відповідних нормативних актів;

- безумовного виконання вимог щодо гранично безпечних рівнів впливу на навколишнє природне середовище й вимог техногенно-екологічної безпеки;

- невиснажливого збалансованого природокористування;
- пріоритету охорони життя й здоров'я людей над будь-якими іншими інтересами в державі;
- компенсації збитків, завданих здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу, власникам пошкодженого або знищеного в результаті надзвичайних ситуацій майна на основі чітко визначеної відповідальності та відповідного економічного механізму, включаючи систему страхування.

Основними завданнями державної системи екологічної безпеки є:

- розроблення перспективної політики у справі запобігання й реагування на надзвичайні ситуації та прийняття відповідних рішень;
- планування та керування процесами досягнення визначених показників техногенно-екологічної безпеки, прогнозування і виявлення потенційних джерел виникнення надзвичайних ситуацій, розроблення можливих сценаріїв розвитку подій та відповідних планів реагування на них, своєчасне інформування населення, місцевих органів влади про загрозу виникнення надзвичайних ситуацій, здійснення заходів щодо запобігання таким ситуаціям або пом'якшення їх наслідків;
- створення, підтримка й забезпечення необхідного рівня готовності системи реагування на надзвичайні ситуації;
- забезпечення ефективності дій у надзвичайних ситуаціях та організація ліквідації їх наслідків;
- розвиток нормативної бази для забезпечення необхідного рівня техногенно-екологічної безпеки та підвищення ефективності реагування на надзвичайні ситуації;
- розвиток і координація міждержавних відносин з питань регулювання техногенно-екологічної безпеки, мінімізації ризику виникнення надзвичайних ситуацій, особливо з транскордонним впливом, узгодження з іншими державами заходів реагування і взаємодопомоги в разі їх виникнення та приведення системи безпеки у цій сфері у відповідність з міжнародними принципами і нормами.

Організаційна побудова та режими діяльності державної системи екологічної безпеки передбачають, що до її складу входять окремо визначені органи державної виконавчої влади усіх рівнів, до компетенції яких належать питання, пов'язані з безпекою та захистом населення, запобігання, реагування на надзвичайні ситуації, виконками міських, районних у містах Рад, сили та засоби цих органів, у тому числі фінансові, продовольчі, медичні, матеріально-технічні ресурси, відомчі системи зв'язку, оповіщення та інформаційного забезпечення.

Єдина державна система складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем і має **чотири рівні** – загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий.

Кожний рівень єдиної державної системи має координуючі та постійні органи управління щодо розв'язання завдань у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від їх наслідків, систему по-

вськденного управління, сили і засоби, резерви матеріальних та фінансових ресурсів, системи зв'язку та інформаційного забезпечення.

Координуючими органами єдиної державної системи є:

- *на загальнодержавному рівні:*
 - Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, статус якої визначений в Положенні, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 18;
 - Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення, положення про яку затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.1993 року;
 - в окремих випадках для ліквідації надзвичайної ситуації та її наслідків рішенням Кабінету Міністрів України утворюється спеціальна Урядова комісія;
- *на регіональному рівні* – комісії обласних, Київської міської державної адміністрації з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 409 затверджене Типове положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій);
- *на місцевому рівні* – комісії районних державних адміністрацій і виконавчих органів рад з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;
- *на об'єктовому рівні* – комісії з питань надзвичайних ситуацій об'єкта.

Постійними органами управління з питань техногенно-екологічної безпеки, цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій є:

- *на загальнодержавному рівні* – Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють відповідні функції в цій сфері. При цьому окремі повноваження по попередженню та ліквідації надзвичайних ситуацій покладені на велику кількість міністерств та державних комітетів – Мінприроди, Мінекономіки, МОЗ, Мінфін, МВС, Міноборони та інші. Головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, поводження з радіоактивними відходами та вибуховими матеріалами промислового призначення є Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Положення про нього затверджене Указом Президента України від 16.01.2013 року;
- *на регіональному рівні* – обласні, Київська міська державна адміністрації, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;
- *на місцевому рівні* – районні державні адміністрації і виконавчі органи рад, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення;

- *на об'єктовому рівні* – структурні підрозділи підприємств, установ та організацій або спеціально призначені особи з питань надзвичайних ситуацій.

Для забезпечення ефективної діяльності державної системи техногенної безпеки запроваджуються **три режими функціонування** як усієї системи в цілому, так і окремих її складових:

- *нормальної діяльності* – функціонування системи за нормальних виробничих, екологічних, санітарно-гігієнічних умов;

- *підвищеної готовності* – функціонування системи у разі отримання прогнозу можливості погіршення виробничих, екологічних, санітарно-гігієнічних умов, що ведуть до загрози виникнення надзвичайних ситуацій;

- *надзвичайний режим*, який запроваджується під час виникнення надзвичайної ситуації.

5.2 Діяльність Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій

Діяльність Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій визначається Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів від 26 січня 2015 р. № 18. У тексті Положення слова «єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» замінено словами «єдиної державної системи цивільного захисту» згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 262 від 27.03.2013 р.

Згідно цього положення Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі – *Комісія*) є постійно діючим органом, який забезпечує координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної із забезпеченням техногенно-екологічної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організаційних заходів протидії терористичній діяльності та воєнній загрозі, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і реагування на них.

Державна надзвичайна комісія відповідно до покладених на неї завдань:

1) у режимі повсякденної діяльності:

- готує і подає Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо визначення прав і обов'язків у сфері техногенно-екологічної безпеки центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій;

- координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язану з розробленням та виконанням цільових і науково-технічних програм, здійсненням заходів у сфері цивільного захисту;

- здійснює заходи щодо забезпечення захисту населення, сталого функціонування господарських об'єктів, зменшення можливих матеріальних втрат та збереження національної культурної спадщини у разі виникнення надзвичайної ситуації;

- бере участь у розгляді питань щодо утворення або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, що використовують небезпечні технології (хімічні, радіаційні тощо), і подає Кабінетові Міністрів України відповідні пропозиції;

- сприяє проведенню гідрометеорологічних спостережень і прогнозів, розвитку державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, системи цивільного захисту, форм контролю за функціонуванням потенційно небезпечних об'єктів;

- здійснює методичне керівництво і контроль за роботою комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій обласних, Київської міської держадміністрації та за їх підготовкою до дій під час виникнення надзвичайної ситуації;

- здійснює співробітництво з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у межах зобов'язань України згідно з міжнародними договорами за дорученням Кабінету Міністрів України;

- координує здійснення заходів щодо профілактики та локалізації інфекційних захворювань, а також запобігання виникненню випадків масових харчових отруєнь населення;

2) у режимі підвищеної готовності:

- здійснює заходи щодо активізації роботи з проведення спостереження та контроль за станом навколишнього природного середовища, перебігом епідемій і спалахами інфекційних захворювань, масовими харчовими отруєннями населення, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглих до них територіях, прогнозування можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;

- організовує розроблення плану комплексних заходів щодо захисту населення і територій в разі виникнення надзвичайної ситуації, забезпечення сталого функціонування господарських об'єктів;

- забезпечує координацію заходів щодо запобігання виникненню надзвичайної ситуації державного і регіонального рівня;

- готує пропозиції щодо визначення джерел і порядку фінансування заходів реагування на надзвичайну ситуацію;

- координує заходи щодо створення резерву засобів індивідуального захисту та матеріальних резервів для запобігання виникненню надзвичайної ситуації та ліквідації її наслідків, визначає обсяги і порядок використання таких резервів;

- забезпечує стабільне виробництво, передачу, постачання і використання енергоносіїв під час виникнення надзвичайної ситуації підприємствами, установами та організаціями паливно-енергетичного комплексу;

- забезпечує покращення державного управління у разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам;

3) у режимі надзвичайної ситуації:

- забезпечує координацію, організацію робіт та взаємодію функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту, а також громадських, міжнародних організацій щодо надання допомоги постраждалому населенню;

- організовує роботу з локалізації або ліквідації надзвичайної ситуації державного рівня, у тому числі з транскордонним впливом;

- залучає до виконання робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації необхідні рятувальні, транспортні, будівельні, медичні та інші формування з використанням наявних матеріально-технічних, продовольчих та інших ресурсів і запасів;

- вживає заходів, необхідних для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у небезпечних районах;

- забезпечує здійснення заходів щодо соціального захисту населення, що постраждало внаслідок виникнення надзвичайної ситуації;

- взаємодіє з відповідними організаціями країн, територія яких зазнала негативної дії внаслідок виникнення в Україні надзвичайної ситуації;

- встановлює межі зони, на якій виникла надзвичайна ситуація, та організовує визначення розміру шкоди, заподіяної суб'єктам господарювання і населенню внаслідок виникнення надзвичайної ситуації державного рівня;

- організовує здійснення постійного контролю за станом навколишнього природного середовища на території, що зазнала впливу надзвичайної ситуації державного рівня, обстановкою на аварійних об'єктах і прилеглих до них територіях;

- вивчає обставини, що склалися, та готує інформацію Президентові України і Кабінетові Міністрів України про здійснені заходи, пов'язані з реагуванням на надзвичайну ситуацію державного рівня, та причини її виникнення;

4) у режимі надзвичайного стану:

- забезпечує координацію, організацію робіт та взаємодію функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту з урахуванням особливостей, що визначаються згідно з вимогами Законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», а також інших нормативно-правових актів;

- здійснює заходи, необхідні для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, забезпечення функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

5) проводить моніторинг стану виконання органами виконавчої влади покладених на них завдань;

б) доручає аварійно-рятувальній службі вводити тимчасову заборону або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зони надзвичайної ситуації відповідно до статті 23 Кодексу цивільного захисту України;

7) здійснює координацію діяльності Антикризового енергетичного штабу та Міжвідомчого координаційного штабу з питань, пов'язаних із соціальним забезпеченням громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції.

Державна надзвичайна комісія має право:

- застосовувати без попереднього узгодження з відповідними центральними і місцевими органами виконавчої влади сили і засоби, призначені виконувати завдання із запобігання виникненню надзвичайної ситуації та реагування на неї (крім запасів державного матеріального резерву);

- заслуховувати керівників (представників) центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань, що належать до її компетенції, і давати їм відповідні доручення;

- одержувати від центральних і місцевих органів виконавчої влади матеріали і документи, необхідні для вирішення питань, що належать до її компетенції;

- залучати у разі потреби до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, всі функціональні і територіальні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту;

- розглядати матеріали розслідувань про причини і наслідки виникнення надзвичайної ситуації та вносити пропозиції щодо притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності посадових осіб, винних у її виникненні.

Роботою Державної надзвичайної комісії **керує** її голова, а у разі відсутності голови – за його дорученням перший заступник. **Керівником робіт** з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації є заступник голови Державної надзвичайної комісії або інша визначена головою Комісії особа.

Голова Державної надзвичайної комісії і його заступники призначаються Кабінетом Міністрів України. Посадовий склад Державної надзвичайної комісії затверджується Кабінетом Міністрів України, а персональний склад визначається головою Комісії.

Робочим органом Державної надзвичайної комісії, що забезпечує підготовку, скликання та проведення засідань, а також контроль за виконанням її рішень, є секретаріат Комісії.

До складу комісії входять всі члени уряду, керівники центральних органів виконавчої влади, а також голова правління НАК «Нафтогаз України», директор держхолдингу «Укренерго», президент НАЕК «Енергоатом», голова правління державного банку «Ощадбанк» і гендиректор держконцерну «Укроборонпром».

Державна надзвичайна комісія проводить засідання на постійній основі. Рішення Державної надзвичайної комісії приймається відкритим голосуванням більшістю голосів з числа присутніх на засіданні її членів і оформляється протоколом, який підписується головою та відповідальним секретарем Державної надзвичайної комісії. Рішення Державної надзвичайної комісії,

прийняті в межах її повноважень, є обов'язковими для виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади.

До виконання завдань Державної надзвичайної комісії можуть залучатися в установленому порядку спеціалісти з урахуванням складності надзвичайної ситуації.

Члени Державної надзвичайної комісії, посадові особи та фахівці, які залучаються до роботи Державної надзвичайної комісії, забезпечуються всіма видами зв'язку, зокрема урядовим, транспортом. На період проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації у разі потреби забезпечуються спеціальним одягом та іншими засобами індивідуального захисту за рахунок ДСНС.

5.3 Діяльність Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення

Діяльність Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення визначається Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1993 р. № 733.

Згідно цього Положення, *Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення (надалі – Національна рада)* створена відповідно до Закону України «Про охорону праці» для розроблення і реалізації державної політики в галузі охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму, створення системи державного управління цією галуззю.

Функції Національної ради:

а) розробляє та здійснює заходи щодо створення цілісної системи державного управління охороною життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму, вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції про вдосконалення цієї системи;

б) організує і забезпечує контроль за виконанням законодавчих актів і рішень Уряду України, опрацювання Національної програми і законопроектів, пов'язаних з реалізацією державної політики з питань безпечної життєдіяльності населення, подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення законодавства з цих питань;

в) координує діяльність центральних і місцевих органів державної виконавчої влади у галузі охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму;

г) організує перевірки діяльності центральних і місцевих органів державної виконавчої влади і заслуховує на своїх засіданнях або засіданнях бюро Національної ради звіти керівників з питань, що входять до її компетенції;

д) бере участь у міжнародному співробітництві, сприяє вивченню, узагальненню та поширенню досвіду у галузі охорони життя людей на

виробництві та профілактики побутового травматизму, вирішує питання контролю за виконанням укладених договорів і угод у цій галузі.

Засідання Національної ради проводяться відповідно до затвердженого нею плану роботи. Оперативне вирішення поточних питань у період між засіданнями здійснює бюро, що утворюється з членів Національної ради.

Перелік посад, які входять до Національної ради і бюро, затверджує Кабінет Міністрів України, а персональний склад Національної ради і бюро – її голова.

Рішення Національної ради та її бюро, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та громадян.

Національну раду відповідно до Закону «Про охорону праці» очолює Віце-прем'єр-міністр України. Матеріально-технічне забезпечення діяльності Національної ради здійснюється Кабінетом Міністрів України.

Висновок

Отже, забезпечення екологічної і техногенної безпеки є гарантований законом пріоритетний принцип розвитку України, основні засади якого закладені в Конституції України.

З метою конструктивного вирішення питань забезпечення екологічної безпеки та захисту населення і територій, оперативного реагування на надзвичайні ситуації природного й техногенного походження в країні створена і діє державна система екологічної безпеки, – запобігання і реагування на аварії, катастрофи інші надзвичайні ситуації.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

6. Роль громадських організацій у забезпеченні екологічної безпеки.
7. Механізми участі громадськості у плануванні системи упереджувальних заходів щодо виникнення надзвичайних ситуацій.
8. Механізм компенсації збитків, завданих здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу в результаті надзвичайних ситуацій.

Питання для самоконтролю

1. Зазначте принципи, на яких базується створена державна система екологічної безпеки.
2. Які основні завдання державної системи екологічної безпеки?
3. Перерахуйте координуючі та постійні державні органи управління з питань техногенно-екологічної безпеки, цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій на загальнодержавному, регіональному, місцевому і об'єктовому рівнях.

4. Визначте характер діяльності Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій в чотирьох режимах функціонування: повсякденної діяльності, підвищеної готовності, у режимах надзвичайної ситуації і надзвичайного стану.

5. Якими правами наділена Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій?

6. Опишіть організаційну структуру Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

7. Охарактеризуйте діяльність Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 1995 р. № 501 «Про Концепцію створення єдиної державної системи запобігання і реагування на аварії, катастрофи та інші надзвичайні ситуації»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/501-95-п>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-п>

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2015 р. № 18 «Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/18-2015-п>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.1993 р. № 733 «Про створення Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/733-93-п>

ЛЕКЦІЯ № 6. ОБЛІК В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

План

Вступ

6.1. Кадастровий облік

6.2. Державна система екологічного моніторингу

6.3. Екологічна паспортизація

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Об'єкти правової охорони навколишнього природного середовища (території і природні комплекси) та суб'єкти господарювання, від стану яких безпосередньо залежить екологічна безпека, потребують детального обліку. Облік природних ресурсів отримав достатньо розвинутих форм у вигляді кадастрів природних ресурсів, а основою обліку екологічних характеристик суб'єктів господарювання слугує екологічний паспорт підприємства.

Для того аби мати змогу здійснювати такий облік, в країні та на суб'єктах господарювання повинен здійснюватись комплекс заходів з екологічного моніторингу.

6.1 Кадастровий облік

Кадастр – це упорядкована геоінформаційна система про правове, природне, господарське, економічне та просторове положення об'єктів, що підлягають обліку в системі відповідного рівня управління.

Кадастр – це реєстр, систематизоване зведення відомостей про об'єкти або явища.

Кадастри виконують облікові функції екологічного управління, їх складають періодично або шляхом безперервних спостережень за конкретним об'єктом. Враховуючи різноманітність сучасних кадастрів, можна зробити висновок, що кадастровому обліку може підлягати інформація про стан різних об'єктів. Серед них можна назвати:

- кадастри природних ресурсів (земельний, водний, лісовий, рослинний, тваринний та інші),
- містобудівний кадастр,
- екологічні кадастри (кадастри відходів, кадастри небезпечних відходів, кадастр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів та інші).

Ці кадастри вводяться для обліку кількісних, якісних та інших характеристик об'єктів, обсягу, характеру та режиму їхнього використання.

Державні природні кадастри ведуться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Основними державними кадастрами є земельний, водний, лісний, надровий (кадастр родовищ і проявів корисних копалин). Також використовуються і створюються державні кадастри тваринного світу,

рослинного світу, природних територій курортів, природних лікувальних ресурсів, парникових газів, клімату, територій та об'єктів природно-заповідного фонду тощо. Розглянемо базові державні кадастри.

Державний земельний кадастр – це єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування й правовий режим цих ділянок, їхню оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристики, розподіл серед власників землі та землекористувачів. Оскільки управління природокористуванням здійснюється за адміністративно-територіальним принципом, уся інформація земельного кадастру прив'язана до адміністративно-територіального устрою держави. Особливістю державного земельного кадастру є те, що він є основою для ведення кадастрів інших ресурсів.

Державний водний кадастр – це систематизований звід відомостей про:

- поверхневі, підземні, внутрішні морські води та територіальне море;
- обсяги, режим, якість і використання вод (водних об'єктів);
- водокористувачів;
- водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод: споруди для акумуляції та регулювання поверхневих і підземних вод, споруди для забору та транспортування води, споруди для скиду зворотних вод, споруди, на яких здійснюється очищення зворотних вод.

Складається Державний водний кадастр із трьох розділів: поверхневі води; підземні води; використання вод. Державний водний кадастр створюється для систематизації даних державного обліку вод та визначення наявних для використання водних ресурсів. Державний облік вод та водокористування здійснюється для встановлення відомостей про кількість та якість вод, про водокористування, на основі яких розробляються заходи щодо раціонального використання та охорони вод і відновлення водних ресурсів, а також для систематизації даних про забір та використання вод, про скидання зворотних вод та забруднювачів, про наявність систем зворотного водопостачання та їхню потужність, діючих систем очищення стічних вод та їхню ефективність.

Державний лісовий кадастр – це система відомостей про правильний режим лісового фонду, розподіл його між користувачами, якісний і кількісний стан лісового фонду, поділ лісів за групами та віднесення їх до категорій захищеності, економічну оцінку та інші дані, необхідні для раціонального ведення лісового господарства та оцінки результатів господарської діяльності в лісовому фонді.

Державний лісовий кадастр ведеться для ефективної організації охорони та захисту лісів, раціонального використання лісового фонду, відновлення лісів, здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами

в лісовому фонді та забезпечення суб'єктів управління, органів місцевого самоврядування, зацікавлених органів державної виконавчої влади, лісокористувачів відомостями про лісовий фонд.

Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин (надровий) – це система відомостей про кожне родовище, включене до Державного фонду родовищ корисних копалин, щодо кількості і якості запасів корисних копалин та наявних у них компонентів, гірничотехнічних, гідрогеологічних та інших умов розробки родовища і його геолого-економічної оцінки, а також відомостей про кожний прояв корисних копалин. Обліку в державному кадастрі підлягають усі відкриті родовища корисних копалин на території України незалежно від кількості, запасів, стану їхнього розвитку, освоєння і відомчої залежності, а також прояви корисних копалин.

Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин ведеться для систематизації даних про кількість, якість запасів родовищ і прояви корисних копалин, у тому числі техногенних, визначення їх промислової цінності, забезпечення інформаційної бази для розробки програм розвитку мінерально-сировинної бази України і здійснення ефективної екологічної політики в галузі охорони та використання надр.

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду – система необхідних відомостей про природні, наукові, правові та інші характеристики територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду.

Кадастр детеріораційний – систематизовані зведені дані про погіршення умов довкілля (забруднення повітря, води, ґрунтів, знищення рослинності, тварин тощо), складені для певного регіону з урахуванням усіх джерел забруднення, їхньої взаємодії, поширення, а також форм впливу на природні комплекси й життя людини.

Державні кадастри природних ресурсів, облік у галузі охорони довкілля ведуться з метою забезпечення органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій, підприємств, установ і організацій інформацією, необхідною для оцінки господарської діяльності, організації охорони і раціонального використання природних ресурсів, планування екологічно обґрунтованого розміщення промислових та інших господарських об'єктів з метою забезпечення екологічної безпеки.

Кадастр відходів – систематизовані дані про номенклатуру, обсяги утворення, кількісні та якісні характеристики відходів, об'єкти утворення, обробки й утилізації відходів; забезпечення Мінімального утворення відходів; розширення їх використання в господарській діяльності; запобігання шкідливому впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

Кліматичний кадастр – результати аналізу тенденцій (трендів) змін клімату України за основними метеорологічними характеристиками; вивчення довгострокових змін клімату в окремих фізико-географічних регіонах України; оцінка їх просторово-часових масштабів із виділенням впливу на ці зміни антропогенної складової.

Кадастр парникових газів – інвентаризація джерел парникових газів; забезпечення виконання Україною зобов'язань Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

6.2 Державна система екологічного моніторингу

Для того, щоб мати змогу представити систематизовані дані в кадастровій формі необхідно здійснювати моніторинг.

Державна система екологічного моніторингу – це система спостережень, збирання, обробки, передавання, збереження та аналізу інформації про її стан довкілля, прогнозування його змін і розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

Пріоритетами функціонування системи є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства, збереження природних екосистем, відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям з метою забезпечення екологічної безпеки.

Суб'єктами системи є міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, які згідно зі своєю компетенцією отримують і обробляють дані про стан довкілля, приймають відповідні рішення щодо нормалізації або поліпшення екологічного стану, раціонального використання і забезпечення якості природних ресурсів. Для координації діяльності суб'єктів Державної системи моніторингу довкілля і здійснення заходів щодо забезпечення функціонування цієї системи на основі єдиного нормативного, методологічного і метрологічного забезпечення, уніфікованих технічних компонентів створено Міжвідомчу комісію з питань моніторингу довкілля.

Проведення моніторингу регламентується екологічним законодавством України за такими напрямками:

1. **Ґрунти** (Земельний кодекс України, постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 1993 р. № 661 «Про затвердження Положення про моніторинг земель»):

- ґрунти і ландшафти (вміст забруднювальних речовин, прояви ерозійних та інших екзогенних процесів, просторове забруднення земель об'єктами промислового й сільськогосподарського виробництва);
- геохімічний стан ландшафтів (вміст та поширення природних і техногенних хімічних елементів та сполук);
- ґрунти на природоохоронних територіях (вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів);
- просторове поширення в ґрунтах забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів;
- ґрунти (вміст пестицидів, важких металів, бактеріологічні, вірусологічні визначення, наявність яєць геогельмінтів);
- зрошувані та осушувані землі (вторинне підтоплення, глибина залягання і мінералізація ґрунтових вод, ступінь засоленості та солонцюватості ґрунтів);

- берегові лінії річок, морів, озер, водосховищ, лиманів, заток, гідротехнічних споруд (динаміка змін, ушкодження земельних ресурсів);

- ґрунти сільськогосподарського використання (радіологічні, агрохімічні й токсикологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів);

- ґрунти земель лісового фонду (радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів).

2. Води (Водний кодекс України, постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 815 «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод»):

- водні об'єкти в межах природоохоронних територій (фонова кількість забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів);

- річки, водосховища, канали, зрошувальні системи і водойми в межах водогосподарських систем комплексного призначення, системи міжгалузевого й сільськогосподарського водопостачання (вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів);

- водойми в зонах впливу атомних електростанцій (вміст радіонуклідів);

- поверхневі води в прикордонних зонах і місцях їх інтенсивного виробничо-господарського використання (вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів);

- поверхневі води сільськогосподарського призначення (токсикологічні й радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів);

- поверхневі води суші і питної води (хімічні, бактеріологічні, радіологічні, вірусологічні визначення);

- підземні води (гідрогеологічні й гідрохімічні визначення складу і властивостей, у тому числі радіонуклідів, залишкової кількості пестицидів та агрохімікатів, оцінка ресурсів);

- поверхневі і морські води (гідрохімічні й гідробіологічні визначення);

- морські води, мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропа лиманів та озер (хімічні, бактеріологічні, радіологічні, вірусологічні визначення);

- питна вода централізованих систем водопостачання (вміст забруднювальних речовин, обсяги споживання);

- джерела скидів стічних вод (вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів; обсяги скидів);

- стічні води міських каналізаційних мереж та очисних споруд (вміст забруднювальних речовин, обсяги надходження).

3. Атмосферне повітря (Закон України «Про охорону атмосферного повітря», постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 1999 р. №43 «Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря»):

- атмосферне повітря та опади (вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів);

- джерела викидів в атмосферу (вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів; обсяги викидів);

- транскордонне перенесення забруднювальних речовин.

4. **Біологічні об'єкти** (Закони України «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», Конвенція про охорону біологічного різноманіття):

- наземні, річкові і морські екосистеми (фонова кількість забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів, біоіндикатори і визначення);

- рослинний покрив земель (видовий склад, показники розвитку та ураження рослин);

- зелені насадження в містах і селищах міського типу (ступінь пошкодження ентомошкідниками, фітозахворюваннями тощо);

- сільськогосподарські рослини і продукти з них (токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів);

- сільськогосподарські тварини і продукти з них (зоотехнічні, токсикологічні та радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів);

- лісова рослинність (пошкодження біотичними та абіотичними чинниками, біомаса, біорізноманіття, радіологічні визначення, вміст забруднювальних речовин);

- мисливська фауна (видові, кількісні та просторові характеристики, радіологічні визначення);

- природно-заповідний фонд.

5. **Надра** (Закон України «Про Державну геологічну службу України»):

- геологічне середовище (геологічні, геофізичні, геохімічні, гідрогеологічні, еколого-геологічні характеристики надр);

- екзогенні та ендегенні геологічні процеси;

- забруднення підземних вод, ґрунтів та донних відкладів;

- сейсмічні прояви;

- мінерально-сировинна база.

6. **Відходи** (Закон України «Про відходи», «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією»):

- звалища промислових і побутових відходів (склад відходів, вміст забруднювальних речовин, у тому числі радіонуклідів);

- місця утворення, зберігання і видалення відходів;

- транскордонне перевезення небезпечних відходів;

- об'єкти захоронення радіоактивних відходів (вміст радіонуклідів, радіаційна обстановка).

7. **Небезпечні природні явища та техногенні аварії** (Закон України «Про гідрометеорологічну діяльність», указ Президента України «Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій», постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 1999 р. № 2303 «Про створення Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій»):

- надзвичайні ситуації природного характеру – небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери;

- надзвичайні ситуації техногенного характеру – транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи чи їх загроза, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах;

- ендегенні та екзогенні геологічні процеси (їх видові і просторові характеристики, активність прояву);

- повені, наводки; снігові лавини, селі (у районах спостережних станцій);

- підтоплення міст і селищ міського типу (небезпечне підняття рівня ґрунтових вод);

- підтоплення сільських населених пунктів, прибережних зон водосховищ (переформування берегів і підтоплення територій);

- зони радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

8. Об'єкти підвищеної небезпеки (Закони України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про перевезення небезпечних вантажів», постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 «Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку»):

- транспортування небезпечних вантажів;

- авіаційні і воєнно-морські бази, полігони і танкодроми, військово-навчальні центри, військово-ремонтні підприємства, парки бойової техніки, гарнізони і підприємства військово-промислового комплексу;

- залишки хімічної зброї, пов'язані з попередньою воєнною діяльністю.

Територія України за ступенем екологічної небезпеки поділяється на зони, для яких встановлюються нормативи, що дозволяють або забороняють види господарської діяльності і враховують екологічні, соціальні та економічні умови. Залежно від призначення за спеціальними програмами в Україні здійснюється кілька видів екологічного моніторингу: загальний, кризовий та фоновий.

6.3 Екологічна паспортизація

Екологічна паспортизація є інструментом екологічного обліку характеристик різних суб'єктів господарювання для підготовки управлінських рішень. Якщо облік природних ресурсів отримав достатньо розвинутих форм у вигляді кадастрів природних ресурсів, то облік екологічних характеристик суб'єктів господарювання потребує адекватного інформаційного забезпечення

для повноцінного врахування їх впливу на такі природні ресурси. Основою екологічного обліку суб'єктів господарювання став екологічний паспорт підприємства.

Необхідність застосування екологічних паспортів визначена в статті «Державний облік об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Нині вважається, що **екологічний паспорт** є комплексним державним документом, який містить характеристики взаємовідносин будь-якого техногенного або природного об'єкта з навколишнім природним середовищем.

Екологічний паспорт призначений для відображення даних, що характеризують джерела шкідливого впливу підприємства на довкілля (джерела викидів, скидів, утворення відходів), розсіювання забруднювальних речовин у навколишнє середовище, рівень використовуваних на підприємстві технологій, можливостей скорочення цього шкідливого впливу тощо.

На відміну від різних форм екологічної звітності, які характеризують підприємство як джерело шкідливого впливу на довкілля, головною метою введення екологічного паспорта підприємства є створення інформаційної бази для екологізації його технологічних процесів і гармонізації його діяльності в системі «природа-суспільство». У цьому контексті **розробка й використання екологічного паспорта підприємства спрямовані на досягнення таких цілей:**

- створення державної системи обліку та моніторингового контролю за станом суб'єктів господарювання;

- застосування в системі державного екологічного управління для всіх суб'єктів господарювання, незалежно від форм власності, єдиного інформаційного документа для відображення видів шкідливого впливу суб'єктів на природні ресурси та оцінки їхнього комплексного впливу на довкілля;

- створення інформаційної бази для оцінки ефективності використання підприємством сировинних, паливно-енергетичних, водних, земельних та інших ресурсів;

- створення інформаційної бази для оцінки екологічності використовуваних на підприємстві технологій;

- забезпечення інформаційної основи для ліцензування природокористування;

- забезпечення інформаційної основи для впровадження економічних механізмів стимулювання діяльності підприємств у напрямі екологізації використовуваних технологій, економії природних ресурсів і енергозбереження.

Підґрунтям для розробки екологічного паспорта є основні показники виробництва, проекти розрахунків норм ГДВ, ГДС, дозволи на природокористування, паспорти газо- й водоочисних споруд і установок з утилізації та використання відходів, форми державної і статистичної звітності та інші норма-

тивні й нормативно-технічні документи. **Структура екологічного паспорта підприємства складається з таких блоків:**

- Загальні дані про підприємство та його реквізити.
- Коротка природно-кліматична характеристика району розташування підприємства, у тому числі характеристика стану фонових концентрацій в атмосфері; характеристика джерел водозабору та приймачів стічних вод, фоновий хімічний склад вод водних об'єктів.
- Короткий опис технології виробництва і дані про продукцію, балансова схема матеріальних потоків.
- Відомості про використання земельних ресурсів.
- Характеристика сировини, використовуваних матеріальних і енергетичних ресурсів.
- Характеристика викидів в атмосферу.
- Характеристика водоспоживання і водовідведення.
- Характеристика відходів.
- Дані про рекультивацію порушених земель.
- Дані про транспорт підприємства.
- Дані про еколого-економічну діяльність підприємства.

Зауважимо, що відповідно до пріоритетів, визначених в Основних напрямках державної екологічної політики, в Україні на сьогодні найбільшого розвитку набули напрями екологічної паспортизації потенційно небезпечних об'єктів (ПНО) та відходів.

Відповідно до Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» постановою Кабінету Міністрів України «Про створення Урядової інформаційно аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій» та іншими законодавчими актами було затверджено Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів. Це Положення визначає загальні засади паспортизації потенційно небезпечних об'єктів для створення загальнодержавного реєстру їх техногенного та природного характеру як складової частини Єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.

Екологічний паспорт ПНО містить дані, на підставі яких виконується оцінка потенційної небезпеки виробничої діяльності об'єкта:

- вид (природа) небезпеки (радіаційна, хімічна, біологічна, бактеріологічна, вибухопожежна тощо);
- інтенсивність джерел небезпеки та час їх негативного впливу (постійне випромінювання, залпові викиди, систематичне накопичення небезпечного ефекту на поверхні ґрунту тощо);
- характер та ступінь негативного впливу на реципієнти;
- сфера забруднення (атмосфера, гідросфера, літосфера);
- технічний стан будов, споруд, технологічного обладнання та інженерних комунікацій, ступінь їх зношеності;
- загальний стан техніки безпеки.

Паспортизація ПНО проводиться за загальною формою паспорта, яка підлягає певній модифікації для кожного конкретного типу об'єкта з урахуванням специфіки його виробництва.

Паспортизація відходів ведеться підприємствами для їх вичерпної ідентифікації та визначення оптимальних шляхів поводження з ними і здійснюється згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів». Її здійснення передбачає складання і ведення паспортів відходів, паспортів місць видалення відходів, реєстрових карт об'єктів утворення, обробки та утилізації відходів відповідно до Державного класифікатора ДК 005-96 «Класифікатор відходів».

Паспортизація відходів – це процес послідовного збирання, узагальнення та зберігання відомостей про кожний конкретний вид відходів, їх походження, технічні, фізико-хімічні, технологічні, екологічні, санітарні, економічні та інші показники, методи їх вимірювання і контролю, а також про технології їх збирання, перевезення, зберігання, обробки, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення. Форми паспортів відходів та інструкції щодо їх ведення розробляються Мінекоресурсів з участю інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади і затверджуються ним за погодженням із МОЗ.

Специфіка впливу певних видів відходів на навколишнє середовище змушує іноді розробляти окремі правила їх обстеження та паспортизації. До таких видів відходів належать, наприклад, відходи, головним чином рідкі, що виникають при збагачуванні корисних копалин або при інших технологічних процесах у різних галузях виробництва. Такі відходи можуть бути токсичними та екологічно небезпечними, переміщуватися з місць їх утворення гідравлічним способом і зберігатися у хвостосховищах, які являють собою штучні гідротехнічні споруди в природному ландшафті. Через їх надзвичайну мобільність та спосіб зберігання вони потребують особливої уваги, оскільки стосуються безпеки водних ресурсів. У зв'язку з цим на практиці застосовується спеціальна Методика обстеження і паспортизації гідротехнічних споруд систем гідравлічного вилучення та складування промислових відходів та хвостів.

Для проведення еколого-агрохімічної оцінки ґрунтів, що визначає їх родючість і забрудненість, проводиться паспортизація полів та земельних ділянок. **Еколого-агрохімічний паспорт земельної ділянки (поля)** – це документ, у якому зосереджена інформація про родючість ґрунтів (агрохімічні, фізико-хімічні та агрофізичні властивості) і рівень їх забруднення важкими металами, радіонуклідами, залишками пестицидів та іншими токсикантами. Він розробляється для кожного поля або земельної ділянки на основі матеріалів агрохімічного, радіологічного та інших видів моніторингу ґрунтів. Еколого-агрохімічні паспорти земельних ділянок застосовуються в сільському господарстві для обґрунтування заходів, спрямованих на раціональне використання й підвищення родючості ґрунтів, поліпшення

їхнього агроекологічного стану. Форма паспорта, затверджена Міністерством аграрної політики України.

Для оцінки екологічного стану басейнів річок та розробки заходів щодо раціонального використання та охорони вод і відновлення водних ресурсів складаються їх екологічні паспорти в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. **Екологічний паспорт річки** – це уніфіковане зведення основних даних про водний режим, фізико-географічні особливості, використання природних ресурсів і екологічну обстановку в її басейні, а також відпрацювання рекомендацій щодо підвищення стійкості екологічної системи. Паспорти розробляються на річки, які мають площу водозабору до 50 тис. км².

На водні об'єкти, які є джерелами питного водопостачання, складання екологічних паспортів регламентує закон України «Про питну воду та питне водопостачання». Перелік показників якості води в паспорті джерела питного водопостачання має відповідати переліку, що визначений державним стандартом на питну воду.

У зв'язку з наслідками Чорнобильської катастрофи, а також у випадках радіаційних аварій, для планування й проведення заходів щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання та аналізу ефективності цих заходів в Україні здійснюється оцінка стану захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання; діє державна система обліку та контролю індивідуальних доз опромінення персоналу; проводяться аналізи та оцінки стану дозових навантажень населення й персоналу на відповідних територіях. Щоб систематизувати радіоекологічні дані, для відповідних територій вводяться **радіаційно-екологічні паспорти**, у які щорічно вносяться результати проведення аналізів та оцінок стану захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання.

Висновки

Отже, з метою забезпечення екологічної безпеки в Україні запроваджена і діє державна система екологічного моніторингу стану довкілля, а також об'єктів підвищеної природної і техногенної небезпеки. Результати збору та аналізу моніторингової інформації представляються у вигляді кадастрів або екологічних паспортів підприємств з метою здійснення їх державного обліку.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Урядова інформаційно-аналітична система з питаль надзвичайних ситуацій.
2. Види діяльності та об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку.
3. Екологічна паспортизація потенційно-небезпечних об'єктів.

Питання для самоконтролю

1. Що таке кадастр? Які кадастри функціонують в Україні?
2. Охарактеризуйте кожен з відомих Вам державних кадастрів, його зміст і призначення.
3. Що Ви знаєте про державну систему екологічного моніторингу? Визначте її суб'єктів.
4. За якими напрямками і згідно яких законодавчих актів проводиться моніторинг ґрунтів, водних ресурсів, атмосферного повітря, біологічних об'єктів та надр?
5. За якими напрямками і згідно яких законодавчих актів проводиться моніторинг відходів, небезпечних природних явищ та техногенних аварій, об'єктів підвищеної небезпеки?
6. Екологічний паспорт підприємства як основа екологічного обліку суб'єктів господарювання.
7. Наведіть структуру екологічного паспорта підприємства.
8. Охарактеризуйте різні напрями екологічної паспортизації.

Література

1. Екологія. Підручник / С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 371 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/391-98-п>
3. Наказ Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 18 грудня 2000 р. № 338 «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0062-01>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 листопада 1999 р. № 2034 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2034-99-п>

ЛЕКЦІЯ № 7. ЗВІТНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

План

Вступ

7.1. Зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві.

7.2. Статистичні звіти про охорону атмосферного повітря

7.3. Звіт про використання води

7.4. Статистичний звіт про утворення та поводження з відходами

7.5. Статистичний звіт про витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Згідно існуючого законодавства підприємства, установи і організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища, повинні проводити моніторинг впливу на стан довкілля і надавати безкоштовну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі, у вигляді періодичних підсумкових звітів з екологічної проблематики.

7.1 Зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві

Інструкція про зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 10 лютого 1995 р. № 7.

Інвентаризація включає в себе характеристику технології, газоочисних установок з точки зору утворення і відведення забруднюючих речовин, визначення параметрів стаціонарних джерел викидів, а також характеристику неорганізованих джерел.

Інвентаризація викидів забруднюючих речовин може проводитись як в повному обсязі, так і вибірково з визначення параметрів окремих джерел утворення або викидів, визначення якісних і кількісних характеристик окремих забруднюючих речовин.

При інвентаризації викидів забруднюючих речовин використовуються матеріали:

- прямих методів вимірів, які ґрунтуються на проведенні безпосередніх інструментальних вимірів;

- розрахункових методів;

- матеріали технологічного регламенту та проектних показників. В необхідних випадках для розрахунку кількісних характеристик викидів повинні

застосовуватись галузеві методики, затверджені органами Мінекобезпеки України.

Підприємство несе відповідальність за виконання в установлені терміни інвентаризації викидів, а також за своєчасне представлення необхідної інформації, щодо ведення техпроцесів та створення необхідних умов по проведенню вимірів.

Інвентаризацію викидів на підприємстві виконують спеціалізовані організації, відповідні підрозділи підприємств, які мають певний досвід роботи, технічне обладнання і знаходяться на обліку в Мінекобезпеки України).

Звіт про інвентаризацію викидів забруднюючих речовин подається в органи Мінекобезпеки для реєстрації у вигляді роздрукованого звіту (один примірник), а також в електронному вигляді за програмою, затвердженою Мінекобезпеки України.

Звіт по інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві повинен мати такі розділи:

1) Відомості про підприємство (найменування, адреса, вид економічної діяльності, наявність наявність на підприємстві служби по охороні атмосферного повітря, тощо)

2) Загальна частина:

- мета і завдання виконання інвентаризації викидів;
- дані організації, яка виконувала роботи по інвентаризації;
- методики виконання робіт з посиланням на стандарти, нормативи, нормативно-методичну літературу та довідковий матеріал;
- методики, по яких проводились прямі інструментально-лабораторні вимірювання, засоби виміру, їх похибка;
- методики, які використовуються при визначенні величин викидів розрахунковим методом.

3) Об'ємно-планувальні рішення промплощадки: графічні матеріали та особливості розміщення підприємства

4) Характеристика джерел утворення забруднюючих речовин:

- характеристика технології виробництва та технологічного обладнання, опис продукції, яка випускається підприємством, основна сировина, що використовується, її хімічний склад, кількість витраченого основного і резервного палива, його якісні характеристики. У вигляді таблиці надається визначення забруднюючих речовин, їх кількісні та якісні характеристики.

- характеристика джерел утворення надається по технологічному обладнанню, техпроцесу або його етапу.

- характеристика джерел викидів забруднюючих речовин: параметри, потужність, величина викиду (на основі прямих вимірювань на номінальному навантаженні технологічного обладнання на різних етапах технологічного процесу, максимальний викид);

- інформація про викиди забруднюючих речовин від пересувних джерел (визначається розрахунковими методами за методиками, погодженими органами Мінекобезпеки України).

5) Характеристика газоочисних установок, їх технічний стан, ефективність роботи, параметри пилогазоповітряної суміші, тощо.

6) Характеристика викидів забруднюючих речовин від основних виробництв., перелік яких визначається органами Мінекобезпеки України, з урахуванням коефіцієнту корисної дії очистки ГОУ.

7) Висновки та рекомендовані заходи по експлуатації і наладці технологічного обладнання та газоочисних установок.

В розділі приводиться аналітичний матеріал, який стосується особливостей експлуатації на даному підприємстві технологічного обладнання і газоочисних установок, використання промислових технологій, їх відповідності світовому науково-технічному рівню, а також можливі заходи по зниженню викидів забруднюючих речовин в атмосферу.

7.2 Статистичні звіти про охорону атмосферного повітря

Звіт про охорону атмосферного повітря за формами № 2-ТП (повітря) (річна) та № 2-ТП (повітря) (квартальна) складається на бланку, затвердженому наказом Держстату України від 19.08.2014 року № 243.

При складанні звіту необхідно керуватися Інструкцією щодо заповнення форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря №2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна) та (квартальна), затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 20.10.2008 №396.

Згідно Інструкції, форми № 2-ТП (повітря) (річна) та № 2-ТП (повітря) (квартальна) подаються респондентами, узятими на державний облік за обсягами потенційних викидів забруднювальних речовин та парникових газів у атмосферу, органу державної статистики за місцем здійснення діяльності. Якщо підприємство має декілька об'єктів викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел забруднення, у звіті дані відображаються лише по об'єктах, взятих на державний облік.

У формах відображаються дані про викиди забруднювальних речовин та парникових газів від стаціонарних джерел забруднення. Дані про викиди від пересувних джерел забруднення, включаючи виробничу, сільськогосподарську та іншу техніку, а також автомобільний та інші види транспорту, у цих формах не враховуються.

Форми № 2-ТП (повітря) (річна) та № 2-ТП (повітря) (квартальна) складаються з 3-х розділів.

I. «Сумарні викиди забруднювальних речовин та парникових газів від підприємства» – таблиця з трьома графами: А) коди речовин; Б) найменування речовин; В) викинуто в атмосферне повітря, тонн, з трьома десятковими знаками.

II. «Викиди забруднювальних речовин та парникових газів від виробничих та технологічних процесів, технологічного устаткування (установок)» включає в себе декілька таблиць, кожна з яких відображає дані про окреме

виробництво, технологічний процес та устаткування (установку), та аналогічно розділу I містить три графи.

III. «Заходи, спрямовані на зменшення викидів забруднювальних речовин та парникових газів у повітря» заповнюється на основі даних з типової форми первинної облікової документації № ПОД-2 «Журнал обліку виконання заходів з метою охорони атмосферного повітря» відповідно до інструкції щодо її заповнення, затвердженої наказом Держкомстату від 30.04.2004 № 252.

7.3 Звіт про використання води

Звіт про використання води за формою № 2тп-(водгосп.) (річна), складається на бланку відповідно до Порядку ведення державного обліку водокористування, затвердженому наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 року № 78.

Звітним періодом є календарний рік. Водокористувачі не пізніше 01 лютого наступного за звітним року подають Звіти до Держводагентства через спеціалізовані підприємства, установи та організації, що належать до сфери його управління, які є виконавцями робіт зі складання державного водного кадастру, за місцем здійснення водокористування.

Звіт складається на основі даних первинного обліку водокористування згідно з показниками засобів вимірювальної техніки, результатів вимірювань показників якості води (не менше ніж 1 раз на квартал). За відсутності засобів вимірювальної техніки Звіт складається за технологічними даними. Обсяги, періодичність та методи інструментально-лабораторних вимірювань якості зворотних (стічних) вод визначаються водокористувачами та організаціями, що належать до сфери управління Держводагентства.

Особа, що підписала Звіт, забезпечує правильність складання Звіту, достовірність наведених у ньому даних і своєчасне його подання.

В адресній частині Звіту вказуються: код водокористувача, код згідно з ЄДРПОУ, код основного виду економічної діяльності (за КВЕД ДК 009:2010) та код приналежності до платника єдиного податку четвертої групи. Також у відповідних рядках вказуються кількість заповнених рядків таблиць 1 і 2 Звіту, кількість заповнених бланків та номер бланка.

Таблиця 1 Звіту призначена для обліку об'ємів води, забраної із природних джерел, одержаної від інших водокористувачів, використаної водокористувачем і переданої іншим водокористувачам для використання та (або) скиду, а також втраченої при транспортуванні. У відповідних графах зазначається:

Б) назва джерела водопостачання або водокористувача, із системи водопостачання (водовідведення) якого отримано воду;

В) код типу джерела водопостачання;

Г) код поверхневого водного об'єкта, з якого здійснюється забір води;

Д) код категорії якості забраної або одержаної води;

Е) відстань від гирла водотоку до місця водозабору із нього, а при заборі підземних вод - відстань від гирла до створу річки, найближчого до місця розташування підземного водозабору;

1) об'єм забраної або одержаної від іншого водокористувача води (у тому числі зворотної (стічної));

2-13) об'єм забраної або одержаної води за місяцями;

14, 15) ліміти використання води та об'єми фактично використаної води;

16-19, 21) об'єм використаної води на відповідні потреби водокористувачем, що звітує, а також переданої для використання на відповідні потреби водокористувачами, які самостійно не звітують;

16) об'єм води, використаної для задоволення власних питних і санітарно-гігієнічних потреб водокористувача, що звітує, а також для задоволення питних і санітарно-гігієнічних потреб населення;

17) води, використаної для власних виробничих (технологічних) потреб, включаючи об'єм води, забраної безпосередньо із водного об'єкта, що надходить на підживлення систем оборотного водопостачання;

18) об'єм води, використаної на зрошення земель.

19) об'єм води, використаної для питних та санітарно-гігієнічних потреб водокористувачами, які самостійно не звітують про використання води, а також об'єм води, використаної водокористувачами для поливу (благоустрою) власних територій.

21) об'єм води, використаної на потреби, не враховані у гр. 16-19;

22) код категорії якості переданої води;

23) об'єм води, переданої іншим водокористувачам (які самостійно звітують) без використання, об'єми транзитних вод та зворотних (стічних) вод, що одержуються від інших водокористувачів з метою очистки.

25) об'єм води, переданої іншим водокористувачам після використання, при цьому у графі 24 зазначається код категорії якості переданої води;

26) об'єм води, втраченої внаслідок фільтрації, випаровування, протікання, аварій тощо в системах водопостачання водокористувача.

Загальна вимога до заповнення таблиці 1 Звіту - об'єм забраної або одержаної води (графа 1) повинен дорівнювати сумі об'ємів фактично використаної води (графа 15), переданої води без використання (графа 23) та втрат води (графа 26).

Таблиця 2 Звіту призначена для обліку об'ємів зворотних (стічних) та інших вод, що скидаються безпосередньо у водні об'єкти та підземні горизонти, передаються іншим водокористувачам або надходять на поля зрошення, рельєф місцевості, поля фільтрації, у накопичувачі та вигреби, а також для обліку кількості забруднюючих речовин. У відповідних графах зазначається:

Б) назва приймача зворотних (стічних) та інших вод;

В) тип приймача зворотних (стічних) та інших вод;

Г) код поверхневого водного об'єкта, в який скидається вода (у басейні якого розташовані інші приймачі зворотних (стічних) вод);

Д) код категорії якості скинутих у водні об'єкти або відведених в інші приймачі зворотних (стічних) вод;

1) відстань від гирла водотоку до місця скиду в нього зворотних (стічних) вод, а при скиді зворотних (стічних) вод у підземні горизонти, на поля

зрошення, рельєф місцевості, поля фільтрації, у накопичувачі та вигреби - відстань від гирла до створу річки, найближчого до місця розташування такого приймача;

2) фактичний об'єм водовідведення у водні об'єкти та інші приймачі, які не віднесені до водних об'єктів;

3) об'єм зворотних (стічних) вод, які скинуті в природні водні об'єкти без очистки і якість яких не відповідає встановленим ГДС;

4) об'єм зворотних (стічних), які скинуті в природні водні об'єкти після очисних споруд і якість яких не відповідає встановленим ГДС;

5) об'єм нормативно-чистих зворотних (стічних) вод, які скидаються у природні водні об'єкти без очистки;

6-8) об'єми нормативно-очищених на відповідних очисних спорудах зворотних (стічних) вод;

9-20) код забруднюючої речовини;

Загальна вимога до заповнення таблиці 2 Звіту – фактичний об'єм водовідведення у водні об'єкти та інші приймачі, які не віднесені до водних об'єктів (графі 2), повинен дорівнювати сумі об'ємів забруднених (графі 3 та 4), нормативно-чистих (без очистки) (графі 5) та нормативно-очищених на відповідних очисних спорудах (графі 6-8) зворотних (стічних) вод.

Таблиця 3 Звіту призначена для обліку додаткових показників використання води, не передбачених таблицями 1 і 2 Звіту. У відповідних рядках зазначається:

1) об'єм води, що використовується у системах оборотного водопостачання, за винятком об'єму води, що подається в систему для її підживлення.

2) об'єм води у системах повторного водопостачання – сумарний об'єм повторно використаної води протягом року на декількох виробничих майданчиках (у цехах, установках тощо) одного водокористувача;

3) об'єм води, пропущеної через турбіни гідроелектростанцій та гідроаккумуляуючих електростанцій для вироблення електроенергії;

4, 5) річний ліміт забору води з водних об'єктів (у тому числі підземної води), встановлений водокористувачу у дозволі на спеціальне водокористування;

б) кількість календарних днів роботи водокористувача, а для меліоративних систем – кількість календарних днів роботи їх водозабірних (скидних) споруд;

7) середня кількість годин роботи водокористувача за добу;

8) фактична на кінець року потужність очисних споруд водокористувача, що скидає зворотні (стічні) води після очистки у водні об'єкти;

9) фактична на кінець року потужність очисних споруд, на яких зворотні (стічні) води очищуються до категорії нормативно-очищених;

10) фактична на кінець року потужність очисних споруд, після яких зворотні (стічні) води відводяться на поля зрошення, рельєф місцевості, поля фільтрації, у накопичувачі та вигреби, а також передаються після кінцевої стадії очистки для використання іншому водокористувачу;

11) об'єм води, забраної із водного об'єкта, що врахована засобами вимірювальної техніки первинних водокористувачів;

12) об'єм зворотної (стічної) води, що врахована засобами вимірювальної техніки на спорудах кінцевої очистки.

Розділ VII Порядку ведення державного обліку водокористування містить в собі особливості обліку окремих видів водокористування:

- при складанні Звітів гідроелектростанціями (гідровузлами);
- водокористувачів, що забезпечують заповнення і підживлення теплових мереж;
- підприємствами та організаціями, які забезпечують перекидання води у маловодні регіони каналами і водогонами міжбасейнового та внутрішньобасейнового перерозподілу водних ресурсів;
- міжрайонними та районними управліннями водного господарства;
- водокористувачі, які отримують воду для потреб зрошувального землеробства від організацій, що належать до сфери управління Держводагентства;
- у випадку забору води безпосередньо із водного об'єкта і передачі її без використання для підживлення (підвищення водності) водних об'єктів (транзит води);
- при заборі підземної води;
- водокористувачами, що використовують на власні потреби пластову попутно забрану при видобуванні корисних копалин воду і закачують її після використання назад для підтримання пластового тиску;
- водокористувачами, які використовують воду для рибогосподарських потреб (риборозведення).

7.4 Статистичний звіт про утворення та поводження з відходами

Звіт «Утворення та поводження з відходами» за формою № 1-відходи (річна), складається на бланку, затвердженому наказом Держстату України від 19.08.2014 року № 243.

При складанні звіту необхідно керуватися Інструкцією щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-небезпечні відходи «Звіт про утворення, оброблення та утилізацію відходів I-III класів небезпеки», затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 24.10.2006 № 494.

Форму державного статистичного спостереження №1-відходи (річна) подають до органу державної статистики за місцезнаходженням юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб, діяльність яких пов'язана з утворенням, поводженням з відходами I-IV класів небезпеки. Термін подання державного статистичного спостереження за формою №1-відходи (річна) до органів державної статистики до 28 лютого наступного за звітним року.

Бланк звіту за формою №1-відходи (річна) «Утворення та поводження з відходами» розділений на чотири розділи:

- розділ I «Утворення, поводження з відходами за місцем їх утворення» заповнюють тільки ті підприємства, які є виробниками відходів;
- розділ II «Поводження з відходами» заповнюють тільки ті підприємства, що здійснюють операції поводження з відходами, у тому числі зберігають відходи у місцях видалення відходів;
- розділу III «Установки для поводження з відходами та спеціально відведені місця та об'єкти видалення відходів станом на кінець року»;
- розділ IV «Осад промислових стоків у сухій речовині».

У формі відображаються дані щодо поводження з відходами, що містяться в *Державному класифікаторі відходів*, чинному від 01.10.1996 р. (ДК 005-96), затвердженому і введеному в дію наказом Держстандарту України від 29.02.1996 р. № 89.

Усі показники, відображені у формі заповнюються за матеріалами первинної облікової документації на основі типової *форми №1-ВТ «Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари»*, затвердженої наказом Мінприроди від 07.07.2008 р. № 342, технологічної, нормативно-технічної, планово-економічної та бухгалтерської звітності, паспортів відходів, прибутково-видаткових документів (прибуткових та видаткових ордерів, актів про прийняття матеріалів, накладних на відпуск матеріалів та речовин, карток та відомостей складського обліку, документів на вивіз відходів з підприємства тощо).

При заповненні звіту необхідно звіряти залишки відходів з попереднім роком (тобто рядок 10 «Наявність відходів на початок року» звіту №1-відходи за 2015 рік повинен співпадати з рядком 72 «Наявність на 01.01.2015 р.» звіту №1-відходи за 2014 р.).

Для заповнення державного статистичного спостереження за формою №1-відходи (річна) «Утворення та поводження з відходами» необхідно використовувати переліки категорій, груп відходів і операцій поводження з відходами, затверджені наказом Держстату від 23.01.2015 р. № 24, а також коментар щодо заповнення цієї форми, які розміщені на офіційному веб-сайті Держстату (www.ukstat.gov.ua) у розділі «Респондентам» / «Альбом форм державних статистичних спостережень на 20_ рік» / «Навколишнє середовище».

7.5 Статистичний звіт про витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі

Річний звіт «Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі» складається на бланку, затвердженому наказом Держстату України від 19.08.2014 року № 243.

При складанні звіту необхідно керуватися Інструкцією щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-екологічні витрати, затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 24.10.2006 №494.

Форма № 1-екологічні витрати заповнюється на основі даних первинного обліку фактичних витрат на охорону навколишнього природного середовища, до яких відносяться всі види витрат, спрямовані на запобігання, скорочення чи ліквідацію забруднення, інших видів шкідливого впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, при наданні послуг чи використанні продукції, а також на збереження біорізноманіття та середовища існування.

Такі напрямки витрат, як економія ресурсів та енергозбереження, ураховуються тільки в тому випадку, коли вони спрямовані передусім на захист охорони навколишнього природного середовища, наприклад утилізацію відходів, яка здійснюється з метою охорони навколишнього природного середовища.

Звіт складається з 4 розділів:

I. Витрати на охорону навколишнього природного середовища

II. Витрати на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування

III. Екологічні платежі

IV. Екологічні послуги

До капітальних інвестицій, які здійснюються з метою охорони навколишнього природного середовища, відносяться всі витрати звітного року на обладнання, технічне оснащення, будівництво природоохоронного призначення. Сюди входять витрати на будівництво нових, розширення, реконструкцію, реставрацію, технічне переобладнання діючих підприємств, об'єктів, капітальний ремонт та придбання обладнання природоохоронного призначення довгострокового користування.

До поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища відносяться витрати, які здійснюються на підтримку (утримання та експлуатацію) об'єкта (основних засобів природоохоронного призначення) в робочому стані та які входять до складу витрат поточного періоду.

Висновок

Організація та здійснення екологічного моніторингу підприємствами і, як результат надання ними екологічної звітності за відповідними формами та регламентом, дозволяють поліпшити інформаційне забезпечення систем моніторингу різного рівня у тому числі регіонального та державного, забезпечити контроль щодо додержання підприємствами природоохоронних нормативних актів і заходів та у остаточному вигляді сприяє запобіганню забруднення об'єктів навколишнього природного середовища та забезпеченню екологічної безпеки.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Засоби природоохоронного призначення на підприємствах.

2. Вимоги до структури та змісту звіту з аналізу безпеки енергоблоків АЕС
3. Державний класифікатор відходів.
4. Діяльність державної служби статистики України.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві.
2. Охарактеризуйте зміст та порядок складання звітів про охорону атмосферного повітря за формами № 2-ТП (повітря) (річна) та № 2-ТП (повітря) (квартальна).
3. Охарактеризуйте зміст та порядок складання звіту про використання води за формою № 2тп-(водгосп.) (річна).
4. Охарактеризуйте зміст та порядок складання звіту «Утворення та поводження з відходами» за формою № 1-відходи (річна).
5. Охарактеризуйте зміст та порядок складання річного звіту «Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі».

Література

1. Наказ Мінприроди навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 10.02.1995 р. № 7 «Про затвердження Інструкції про зміст та порядок складання звіту проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0061-95>
2. Наказ Державної служби статистики України від 19.08.2014 р. № 243 «Про затвердження форм державних статистичних спостережень із екології, лісового та мисливського господарства»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/243/243_2014.htm
3. Наказ Держкомстату України від 20.10.2008 р. № 396 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря № 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна) та № 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (квартальна)»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1075-08>
4. Наказ Мінприроди України від 16.03.2015 р. № 78 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку водокористування»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0382-15>
5. Наказ Держкомстату України від 24.10.2006 р. № 494 «Про затвердження інструкцій щодо заповнення форм державних статистичних спостережень з охорони навколишнього природного середовища»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1195-06>

ЛЕКЦІЯ № 8. ФІНАНСОВИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБЛІК НА ПІДПРИЄМСТВІ. ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК І РЕНТНА ПЛАТА

План

Вступ

8.1. Фінансовий екологічний облік на підприємстві

8.2. Екологічний податок

8.3. Рентна плата

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Актуальним питанням розвитку сучасного світу є негативний вплив виробничої діяльності суспільства на стан навколишнього середовища. Саме масштабність екологічних проблем змусили уряди багатьох країн об'єднатися та звернути свою увагу на вирішення питань щодо пошуку методів еколого-економічного управління в системі сталого розвитку суспільства. Україна, в свою чергу, для того щоб зайняти гідне місце у світовому товаристві має впроваджувати норми і правила, пов'язані з охороною навколишнього середовища та екологічною безпекою. Одним із елементів, які необхідні для досягнення поставленої мети, є обов'язкове впровадження екологічного обліку на терени нашої країни.

8.1 Фінансовий екологічний облік на підприємстві

На Конференції ООН щодо питань довкілля і розвитку, яка відбулась у 1992 році у Ріо-де-Жанейро, Україна серед 178 країн підписала низку програмних документів, які визначають узгоджену політику щодо забезпечення сталого розвитку. Реалізація концепції сталого розвитку, проект якої перебуває на розгляді Верховної Ради України, передбачає посилення екологічної складової і гармонізацію економічних та екологічних інтересів. Тобто, сталий розвиток передбачає діяльність країни на принципах економічної ефективності, екологічної цілісності та соціальної справедливості. Саме тому у 1998 були затверджені Міжнародні стандарти з екологічного менеджменту та аудиту, а 24.06.2004 р. було прийнято Закон України «Про екологічний аудит».

В останні роки необхідність вирішення саме екологічних питань в економіці будь-якої країни світу призвела до виникнення окремої наукової галузі – «екологічна економіка» – та таких її важливих складових, як «екоменеджмент», «екологічний облік» та «екологічний аудит» тощо. Західний світ об'єднав усі розробки, які досліджують питання взаємодії підприємства з навколишнім середовищем, в один науковий напрям з назвою Environmental Accounting.

Екологічний облік на підприємстві – це система виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень.

Екологічний облік має здійснюватися на базі бухгалтерського та податкового законодавства. Система екологічного обліку будь-якого підприємства повинна містити в собі такі складові: облікова політика, облік екологічних зобов'язань, витрат та доходів, екологічна звітність.

Комітет з міжнародних стандартів фінансового обліку запропонував такі якісні характеристики екологічного обліку:

- *суттєвість* – в обліку мають бути відображені всі суттєві (важливі) події або господарські операції;
- *об'єктивність* – полягає в тому, що на інформацію не впливають дії, думки чи оцінки тих, хто готує облікову інформацію;
- *своєчасність* – облікова інформація має бути складена та подана користувачам у встановлені терміни;
- *точність* – інформація має бути до такого ступеню конкретизована і деталізована, який вимагають як внутрішні так і зовнішні умови функціонування підприємства;
- *обґрунтованість* – інформація, яка відображається в обліку, має бути науково обґрунтованою.

Існуючий на сьогоднішній день бухгалтерський облік не здатний враховувати екологічний вплив підприємства на оточуюче середовище та забезпечувати проведення на належному рівні екологічного управління та контролю. Серед причин такої ситуації можна виділити:

- більшість природних витрат не можливо виразити у вартісному виразі, наприклад, спустошення ґрунтів, вирубка лісів, забруднення водойм;
- ринкові ціни не можуть реально та своєчасно відобразити зменшення невідновних сировинних ресурсів. Ціна як врівноважуючий елемент ринкових відносин «орієнтується» на короткострокову перспективу і ніяким чином не може враховувати довгострокові зміни обсягів та якості природних ресурсів.

Італійський Фонд ЕНІ імені Енріко Маттеї (Fondazione Eni Enrico Mattei – FEEM) розробив **методику інтегрованого екологічного обліку**, яка включає в себе екологічну політику підприємства, систему екологічного менеджменту та здатна нагромаджувати та обробляти дані, отримані в процесі аудиту і моніторингу діяльності підприємства. Згідно думки цього фонду головною метою екологічної політики є мінімізація емісій та споживання, а також управління процесом, який впливає на постійне вдосконалення відображення екологічних аспектів діяльності підприємства шляхом інвентаризації всіх вхідних і вихідних потоків підприємства, включаючи потоки відходів, дає змогу визначити вузькі місця і є надійним засобом їх запобігання, а також дає змо-

гу отримати реальну картину досягнутих результатів та аналізувати ефективність пов'язаних з цим коштів.

Отже, як результати будь-якого обліку так і результати екологічного обліку мають знаходити своє відображення у звітності підприємства, а у даному випадку – у фінансовій звітності підприємства.

Кожна країна, яка зважає на екологічні проблеми і робить кроки по їх вирішенню, самостійно розробляє форми цього звіту. Саме тому на сьогоднішній день не існує єдиної типової форми «Звіту про екологічну діяльність підприємства».

Пелиньо Л.М. адаптував даний звіт до вітчизняних особливостей та вимог. Згідно його думки ця форма фінансової звітності матиме вигляд, зображений у табл. 1.

Таблиця 7.1 – Звіт про екологічну діяльність підприємства згідно Л.М. Пелиньо

№ п/п	Найменування показників	Звітний період	Попередній період
1	2	3	4
1.	Повні витрати, пов'язані з охороною НПС:		
1.1.	Введення нових об'єктів природного призначення		
1.2.	Ремонт і реконструкція діючих об'єктів		
1.3.	Інші капітальні витрати		
2.	Поточні витрати:		
2.1	Витрати, пов'язані з експлуатацією природоохоронного устаткування		
2.2	Утилізація (захоронення) відходів		
2.3.	Інші поточні витрати		
3.	Податки і платежі:		
3.1.	Платежі за користування природними ресурсами		
3.2.	Збори та викиди, скиди, розміщення відходів		
3.3.	Збори за викиди в атмосферне повітря		
3.4.	Штрафи за порушення екологічного законодавства		
Всього витрат			

8.2 Екологічний податок

Розміри і порядок обчислення екологічних податків регламентуються розділом VIII «Екологічний податок» Податкового Кодексу України від 02.12.2010 року № 2755-VI.

Згідно *статті 240* платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;

- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

У статті 243 встановлені ставки податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення:

1) для окремих (24-х) забруднюючих речовин (сполук): оксидів азоту, аміаку, сірчистого ангідриду, ацетону, бенз(а)пірену, окису вуглецю, вуглеводнів, газоподібних фтористих сполук, твердих речовин, озону, сірководню, стиrolу, фенолу, формальдегіду, важких металів та їхніх сполук, тощо.

2) для забруднюючих речовин (сполук), які не увійшли до пункту 1 цієї статті, за класом небезпечності;

3) для забруднюючих речовин (сполук), які не увійшли до пункту 1 цієї статті та на які не встановлено клас небезпечності (крім CO₂), залежно від установлених орієнтовно безпечних рівнів впливу (ОБРВ) таких речовин (сполук) в атмосферному повітрі населених пунктів;

4) для CO₂;

5) для забруднюючих речовин (сполук), на які не встановлено клас небезпечності та ОБРВ (крім CO₂), ставки податку встановлюються як за викиди забруднюючих речовин I класу небезпечності.

Стаття 245 регламентує ставки податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти:

1) для окремих (9-ти) забруднюючих речовин (сполук): азот амонійний, органічні речовини, завислі речовини, нафтопродукти, нітрати, нітроти, сульфати, фосфати, хлориди.

2) для забруднюючих речовин, які не увійшли до пункту 1 цієї статті та на які встановлено ГДК або ОБРВ:

3) для забруднюючих речовин, на які не встановлено ГДК або ОБРВ, застосовуються ставки податку за найменшою величиною ГДК, наведеної у пункті 2.

За скиди забруднюючих речовин у ставки та озера ставки податку, зазначені у пунктах 1 і 2 цієї статті, збільшуються у 1,5 раза.

Згідно статті 246 встановлені ставки податку за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах:

1) за розміщення окремих видів надзвичайно небезпечних відходів:

- обладнання та приладів, що містять ртуть, елементи з іонізуючим випромінюванням;

- люмінесцентних ламп.

2) за розміщення відходів, які встановлюються залежно від класу небезпеки та рівня небезпечності відходів:

3) за розміщення відходів, на які не встановлено клас небезпеки, застосовується ставка податку, встановлена за розміщення відходів I класу небезпеки.

4) за розміщення відходів на звалищах, які не забезпечують повного виключення забруднення атмосферного повітря або водних об'єктів, ставки податку, зазначені у пунктах 1-3, збільшуються у 3 рази.

Таблиця 7.2 – Коефіцієнт до ставок податку, який встановлюється залежно від місця (зони) розміщення відходів у навколишньому природному середовищі

Місце (зона) розміщення відходів	Коефіцієнт
В межах населеного пункту або на відстані менш як 3 км від таких меж	3
На відстані від 3 км і більше від меж населеного пункту	1

Стаття 247 містить в собі ставки податку за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені).

Таблиця 7.3 – Коригуючий коефіцієнт, який встановлюється для експлуатуючих організацій ядерних установок (АЕС) залежно від активності радіоактивних відходів

Категорія відходів	Коефіцієнт
Високоактивні	50
Середньоактивні та низькоактивні	2

Стаття 248 містить ставки податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк

Суми податку за звітний квартал обчислюються платниками податку самостійно за наведеними формулами (*стаття 249*).

Стаття 250 регламентує порядок подання податкової звітності та сплати податку Згідно цієї статті, платники податку складають податкові декларації за формою, встановленою у порядку, передбаченому статтею 46 Податкового Кодексу, подають їх протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (календарного) кварталу, до контролюючих органів та сплачують податок протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку подання податкової декларації:

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища з питань охорони навколишнього природного середовища до 1 грудня року, що передує звітному, подають до контролюючих органів переліки підприємств, установ, організацій, фізичних осіб – підприємців, яким в установленому порядку видано дозволу на викиди, спеціальне водокористування та розміщення відходів.

Контролюючі органи залучають за попереднім погодженням працівників органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища для перевірки правильності визначення платниками податку фактичних обсягів викидів стаціонарними джерелами забруднення, скидів та розміщення відходів. Працівники органу державної санітарно-епідеміологічної служби та органу державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки залучаються для перевірки правильності визначення платниками фактичних обсягів радіоактивних відходів.

8.3 Рентна плата

Рентна плата регламентується розділом IX Податкового Кодексу України від 02.12.2010 року № 2755-VI і складається з:

- рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;
- рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
- рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України;
- рентної плати за спеціальне використання води;
- рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів;
- рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України.

Платниками рентної плати є суб'єкти господарювання, у тому числі громадяни України, іноземці та особи без громадянства, зареєстровані відповідно до закону як підприємці, які набули права користування природним об'єктом на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування (далі – *спеціальний дозвіл*) з метою провадження господарської діяльності.

Стаття 252 регламентує питання начислення **рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин**.

Платниками такої рентної плати є суб'єкти господарювання, які набули права користування об'єктом (ділянкою) надр на підставі отриманих спеціальних дозволів в межах конкретних ділянок надр з метою провадження господарської діяльності з видобування корисних копалин, у тому числі під час геологічного вивчення в межах зазначених у таких спеціальних дозволах об'єктах (ділянках) надр. Також платниками рентної плати є землевласники та землекористувачі (крім суб'єктів підприємництва, які відносяться до фермерських господарств), що в межах наданих їм земельних ділянок, розмір яких перевищує норми, передбачені *статтею 121 Земельного кодексу України*, видобувають прісні підземні води із застосуванням електричних пристроїв у обсязі понад 13 м³ на особу в місяць.

Об'єктом оподаткування рентною платою по кожній наданій у користування ділянці надр є обсяг товарної продукції гірничого підприємства – видобутої корисної копалини (мінеральної сировини).

До об'єкта оподаткування не належать:

- не включені до державного балансу запасів корисних копалин корисні копалини місцевого значення і торф, видобуті землевласниками та землекористувачами для власного споживання, якщо їх використання не передбачає отримання економічної вигоди з передачею чи без передачі права власності на них, загальною глибиною розробки до 2-х метрів, і прісні підземні води до 20 метрів;

- видобуті (зібрані) мінералогічні, палеонтологічні та інші геологічні колекційні зразки, якщо їх використання не передбачає отримання економічної вигоди з передачею чи без передачі права власності на них;

- корисні копалини, видобуті з надр під час створення, використання, реконструкції геологічних об'єктів природно-заповідного фонду, якщо використання цих корисних копалин не передбачає отримання економічної вигоди з передачею чи без передачі права власності на них;

- дренажні та супутньо-пластові підземні води, які не враховуються в державному балансі запасів корисних копалин;

- видобуті корисні копалини, які без набуття та/або збереження платником права власності на такі корисні копалини відповідно до затвердженого в установленому законодавством порядку технологічного проекту розробки запасів корисних копалин відповідної ділянки надр спрямовуються на формування запасів корисних копалин техногенного родовища;

- обсяг природного газу, визнаного рециркулюючим відповідно до вимог цього Кодексу;

- обсяги мінеральних вод, що видобуті державними дитячими спеціалізованими санаторно-курортними закладами, в частині обсягів, що використовуються для лікування на їх території.

Базою оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин є фактична або розрахункова вартість обсягів видобутих у податковому періоді корисних копалин, яка окремо обчислюється для кожного виду корисної копалини для кожної ділянки надр. Фактична ціна встановлюється платником рентної плати за величиною суми доходу, отриманого від реалізації відповідного обсягу (кількості) такого виду товарної продукції або визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику економічного розвитку (для нафти, конденсату, для руд чорних, кольорових та легувальних металів, урановмісних руд) або національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, (для природного газу). Сума доходу, отриманого від реалізації відповідного виду товарної продукції гірничого підприємства зменшується на суму витрат платника, пов'язаних з доставкою (перевезенням, транспортуванням) обсягу відповідного виду товарної продукції споживачу в розмірах, установлених у договорі купівлі-продажу згідно з умовами постачання.

Подання декларації, строки сплати, відповідальність платників та контроль за справлянням рентної плати визначено *статтями 257 і 258* цього Кодексу.

Стаття 253 присвячена питанням начислення **рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин**, а саме для:

- зберігання природного газу, нафти, газоподібних та інших рідких нафтопродуктів;
- витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання винопродукції;
- вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин;
- зберігання харчових продуктів, промислових та інших товарів, речовин і матеріалів;
- провадження інших видів господарської діяльності.

Не є платниками такої рентної плати військові частини, заклади, установи і організації Збройних Сил України та інші військові формування, утворені відповідно до закону, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.

Рентна плата не справляється за використання:

- транспортних тунелів та інших підземних комунікацій, колекторно-дренажних систем та об'єктів міського комунального господарства;
- підземних споруд на глибині не більш як 20 метрів, збудованих відкритим способом без засипання або з подальшим ґрунтовим засипанням.

Стаття 255 регламентує питання начислення **рентної плати за спеціальне використання води**.

Платниками рентної плати за спеціальне використання води є водокористувачі – суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, які використовують воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів (первинні водокористувачі) та/або від первинних або інших водокористувачів (вторинні водокористувачі), та використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва.

Об'єктом оподаткування рентною платою є фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі, з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання. При використанні води без її вилучення з водних об'єктів:

- для потреб гідроенергетики – фактичний обсяг води, що пропускається через турбіни ГЕС для вироблення електроенергії;
- для потреб водного транспорту – час використання поверхневих вод вантажним самохідним і несамохідним флотом, що експлуатується (залежно від тоннажності), та пасажирським флотом, що експлуатується (залежно від кількості місць).

При використанні води для потреб рибництва об'єктом оподаткування є фактичний обсяг води, необхідної для поповнення водних об'єктів під час розведення риби та інших водних живих ресурсів.

Рентна плата не справляється за воду, що:

- використовується для задоволення питних і санітарно-гігієнічних потреб;

- використовується для протипожежних потреб;
- використовується для потреб зовнішнього благоустрою територій міст та інших населених пунктів;
- використовується для пилозаглушення у шахтах і кар'єрах;
- забирається науково-дослідними установами, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, для проведення наукових досліджень у галузі рисосіяння та для виробництва елітного насіння рису;
- втрачена в магістральних та міжгосподарських каналах зрошувальних систем та магістральних водогонах;
- забирається для забезпечення випуску молоді цінних промислових видів риби та інших водних живих ресурсів у водні об'єкти;
- використовується садівницькими та городницькими товариствами;
- забирається для реабілітації, лікування та оздоровлення реабілітаційними установами;
- за підземну воду, що вилучається з надр для усунення шкідливої дії вод (підтоплення, засолення, заболочення, зсуву, забруднення тощо), крім кар'єрної, шахтної та дренажної води, що використовується у господарській діяльності після вилучення та/або отримується для використання іншими користувачами;
- за морську воду, крім води з лиманів;
- для потреб гідроенергетики – з гідроакумуючих електростанцій, які функціонують у комплексі з ГЕС.

Водокористувачі самостійно обчислюють рентну плату за спеціальне використання води, виходячи з фактичних обсягів використаної води водних об'єктів з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування, лімітів використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

Обсяг фактично використаної води обчислюється водокористувачами самостійно на підставі даних первинного обліку згідно з показаннями вимірювальних приладів. За відсутності вимірювальних приладів обсяг фактично використаної води визначається водокористувачем за технологічними даними (тривалість роботи агрегатів, обсяг виробленої продукції чи наданих послуг, витрати електроенергії, пропускна спроможність водопровідних труб за одиницю часу тощо). У разі відсутності вимірювальних приладів, якщо можливість їх встановлення існує, рентна плата сплачується у 2-кратному розмірі.

У разі перевищення водокористувачами встановленого річного ліміту використання води рентна плата обчислюється і сплачується у 5-кратному розмірі виходячи з фактичних обсягів використаної води понад встановлений ліміт використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

За відсутності у водокористувача дозволу на спеціальне водокористування із встановленими в ньому лімітами використання води рентна плата справляється за весь обсяг використаної води, що підлягає оплаті як за понадлімітне використання.

Платники рентної плати подають одночасно з податковими деклараціями контролюючим органам копії дозволу на спеціальне водокористування, договору на поставку води та статистичної звітності про використання води.

У межах встановленого в дозволі на спеціальне водокористування ліміту використання води рентна плата включається до складу витрат, а за понадлімітне використання справляється з прибутку, що залишається у розпорядженні водокористувача після оподаткування.

Стаття 256 регламентує питання начислення **рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів**.

Платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами.

Об'єктом оподаткування рентною платою є:

- деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;
- деревина, заготовлена під час проведення заходів щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей; з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;
- другорядні лісові матеріали (заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);
- побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та інших побічних лісових користувань, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);
- використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Ставки рентної плати за заготівлю деревини застосовуються з урахуванням розподілу лісів за поясами і розрядами.

Розподіл лісів за поясами:

- до першого поясу належать усі ліси, за винятком лісів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і лісів гірської зони Львівської області;
- до другого поясу належать ліси Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і ліси гірської зони Львівської області.

До великої деревини всіх лісових порід належать відрізки стовбура (у верхньому перетині без кори) діаметром від 25 см і більше, до середньої – діаметром від 13 до 24 см, до дрібної – діаметром від 3 до 12 см.

До дров'яної деревини належать сортименти, які можна використовувати для технологічних потреб, а також не придатні для промислової переробки (дрова паливні).

Сума рентної плати обчислюється суб'єктами лісових відносин, які видають спеціальні дозволи, і зазначається у таких дозволах.

Лісокористувачі щокварталу складають податкову декларацію з рентної плати наростаючим підсумком з початку року.

Стаття 257 регламентує питання подання декларації і строки сплати рентної плати, а *стаття 258* – відповідальність платників рентної плати та контроль за її справлянням.

Висновок

Кошти від екологічного податку (за винятком тих, що справляються за утворення радіоактивних відходів та тимчасове їх зберігання виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк) зараховуються до державного і місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України. Частина коштів згідно закону повинна спрямовуватись у Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, які створюються для фінансування природоохоронних заходів, у тому числі з метою забезпечення екологічної безпеки.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Фонди охорони навколишнього природного середовища.
2. Набуття і реалізація права на землю в Україні.
3. Подання декларацій і строки сплати рентної плати
9. Відповідальність платників рентної плати та контроль за її справлянням.

Питання для самоконтролю

1. На якій міжнародній конференції було визначено політику щодо забезпечення сталого розвитку?

2. Що собою являє екологічний облік на підприємстві? Назвіть його якісні характеристики, визначені Комітетом з міжнародних стандартів фінансового обліку.

3. Чим відрізняються екологічний податок і рентна плата?

4. Який розділ (статті) Податкового кодексу України регламентує питання розмірів і порядку обчислення екологічних податків? Хто є платником екологічного податку?

5. Від чого залежить розмір ставок податку за викиди та скиди різних забруднюючих речовин, за розміщення відходів, утворення та тимчасове зберігання радіоактивних відходів?

6. Який розділ (статті) Податкового кодексу України регламентує питання розмірів і порядку обчислення рентної плати? Хто є платником рентної плати?

7. За що в нашій країні необхідно сплачувати рентну плату?
8. Охарактеризуйте об'єкти і порядок начислення кожного конкретного виду рентної плати.

Література

1. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
2. Пелиньо Л.М. Розвиток екологічного аудиту в Україні / Л.М. Пелиньо, Ф.М. Пелиньо, В.О. Тищук, Л.І. Максимів // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – № 2. – С. 92-97.
3. Гуцаленко Л.В. Екологічний аудит та інспектування: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.В. Гуцаленко, В.А. Фостолович. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 278 с.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page>

РОЗДІЛ 3. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ЛЕКЦІЯ № 9. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

План

Вступ

- 9.1. Порядок визначення потенційно небезпечних об'єктів
- 9.2. Визначення кількості потенційно небезпечних об'єктів
- 9.3. Визначення сумарних мас індивідуальних небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки
- 9.4. Визначення категорій та груп небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки
- 9.5. Визначення сумарних мас категорій та груп небезпечних речовин
- 9.6. Визначення нормативу порогових мас небезпечних речовин із врахуванням відстаней до життєво важливих об'єктів

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Екологічна небезпека – будь-яка зміна параметрів функціонування природних, антропогенних і природно-антропогенних систем, що призводить до погіршення якості навколишнього середовища за границі встановлених нормативів.

Причиною виникнення екологічної небезпеки є фактори екологічної небезпеки, під якими розуміється будь-який природний і (або) антропогенний процес, явище, які призводять до зміни параметрів якості компонентів довкілля за границі встановлених нормативів. Виділяється два типи джерел екологічної небезпеки: природне й антропогенне.

Під **ідентифікацією джерел екологічної небезпеки** розуміється процес виявлення і встановлення кількісних, тимчасових, просторових і інших характеристик, необхідних і достатніх для розробки профілактичних і оперативних заходів, направлених на забезпечення екологічної безпеки. У процесі ідентифікації виявляються номенклатура небезпек, вірогідність їхнього прояву, просторова локалізація (координати), можливий збиток і ін. параметри, необхідні для вирішення конкретного завдання. Виявлення типу небезпеки та встановлення її характеристик називається ідентифікацією.

9.1 Порядок визначення потенційно небезпечних об'єктів

Порядок визначення потенційно небезпечних об'єктів (далі *Порядок*) розроблений відповідно до Законів України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про правові засади цивільного захисту», Положення про

Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288, Наказу МНС України від 23 лютого 2006 року № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів».

Порядок визначає єдині підходи для визначення потенційної небезпеки підприємств, установ, організацій та інших об'єктів (далі *об'єкт*), що належать суб'єктам господарювання незалежно від виду їх діяльності, порядку використання та форм власності, у тому числі ті, що проектуються на стадії розробки проектно-кошторисної документації, з метою віднесення їх до потенційно небезпечних об'єктів.

Об'єкт підвищеної небезпеки – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру (згідно з Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»).

Ідентифікація потенційно небезпечного об'єкта передбачає аналіз структури об'єктів господарської діяльності та характеру їх функціонування для встановлення факту наявності або відсутності джерел небезпеки, які за певних обставин можуть ініціювати виникнення надзвичайних ситуацій, а також визначення рівнів можливих надзвичайних ситуацій.

У процесі ідентифікації розглядаються і враховуються внутрішні і зовнішні чинники небезпеки.

Внутрішні чинники небезпеки характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об'єкта господарської діяльності та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території.

Зовнішні чинники небезпеки безпосередньо не пов'язані з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, але можуть ініціювати виникнення надзвичайної ситуації на ньому та негативно впливати на її розвиток (природні явища та аварії на об'єктах, які розташовані поблизу).

Вимоги Порядку не поширюються безпосередньо на:

- транспортні засоби, які за межами підприємств перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом;

- об'єкти розвідки, видобутку та розробки корисних копалин, включаючи розвідку та розробку морського дна, наявність небезпечних речовин у яких обумовлена природними явищами, а їх кількість не може контролюватися;

- житлові будинки.

Складання переліків об'єктів, на яких здійснюється виявлення джерел небезпеки

Безпосереднє виявлення джерел небезпеки здійснюється на всіх об'єктах або на їх відокремлених підрозділах, які відповідно до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» підпадають під термін «потенційно небезпечний об'єкт» (*об'єкт господарської діяльності визнається потенційно небезпечним за умови наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, здатного ініціювати НС місцевого, регіонального або державного рівнів*).

Виявлення джерел небезпеки здійснюється у такій послідовності:

- визначаються види діяльності, що здійснюються на об'єкті господарської діяльності, на підставі довідки з єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, яка видається Державним комітетом статистики України;

- визначаються державні (галузеві) реєстри (кадастри), в яких уже зареєстровано об'єкт господарської діяльності, з використанням Переліку затверджених державних (галузевих) реєстрів України для обліку небезпечних об'єктів;

- визначаються екологічно небезпечні види діяльності, які здійснює підприємство, відповідно до Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 (із змінами);

- виявляються виробництва, у технологічних процесах яких використовуються джерела небезпеки, притаманні потенційно небезпечним об'єктам, і які за певних умов (аварії, порушення режиму експлуатації, виникнення природних небезпечних явищ тощо) можуть стати причиною виникнення надзвичайних ситуацій, з урахуванням Переліку об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, визначеного постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 р. № 1631 (із змінами);

- визначаються особливо небезпечні виробництва, з урахуванням Переліку особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 765 (із змінами);

- визначається кількість та клас небезпеки небезпечних речовин відповідно до Порядку ідентифікації (якщо на підприємстві є такі речовини, то ідентифікація цього підприємства проводиться відповідно до пунктів Порядку);

- визначаються об'єкти, що підпадають під Перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1214 (із змінами);

- визначаються об'єкти, що підпадають під Перелік груп, визначених у додатку 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпе-

ки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру»;

- визначаються види небезпеки для кожного з виявлених джерел небезпеки;

- вибираються коди надзвичайних ситуацій, виникнення яких можливе на підприємстві, згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій.

У процесі виявлення джерел небезпеки розглядаються і ураховуються тільки внутрішні чинники небезпеки, які характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на території об'єкта.

Зовнішні чинники небезпеки розглядаються як такі, що можуть ініціювати виникнення надзвичайної ситуації на підприємстві, але не враховуються для ідентифікації об'єкта, якщо на ньому відсутні внутрішні джерела небезпеки, які можуть стати причиною виникнення надзвичайних ситуацій.

Переліки об'єктів, на яких здійснюється виявлення джерел небезпеки, щороку до 1 березня поточного року складаються центральними та місцевими органами виконавчої влади, погоджуються з територіальними органами управління ДСНС в областях та місті Києві і до 25 березня затверджуються відповідними комісіями з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

На підставі переліків об'єктів, на яких здійснюється виявлення джерел небезпеки, відповідальні особи об'єктів самостійно або із залученням спеціалістів у сфері цивільного захисту та техногенної безпеки до 1 жовтня поточного року здійснюють виявлення джерел небезпеки та оцінювання небезпеки об'єкта (далі – *ідентифікація*) відповідно до цього Порядку.

У разі необхідності посадовими особами територіальних органів державного нагляду у сфері цивільного захисту та техногенної безпеки можуть встановлюватися інші терміни проведення ідентифікації.

9.2 Визначення кількості потенційно небезпечних об'єктів

При виділенні потенційно небезпечних об'єктів передбачається, що у великомасштабних технологічних установках і виробництвах, що містять безліч апаратів, з'єднаних трубопроводами, виникнення аварії в якійсь частині технологічної системи може, внаслідок її розвитку за ефектом «доміно», залучити в цей процес значну кількість небезпечних речовин.

Потенційно небезпечним технологічним об'єктом вважається апарат або сукупність пов'язаних між собою потоками в технологічний цикл апаратів, об'єднаних за адміністративною та/або територіальною ознакою.

До потенційно небезпечного об'єкту відносяться:

- діючі окремі апарати;

- сукупність пов'язаних між собою потоками в технологічний цикл апаратів, об'єднаних за адміністративною ознакою. Це можуть бути структурні

підрозділи суб'єкта господарської діяльності (виробництва, цех, відділення, дільниця, естакада тощо), в яких експлуатуються сукупність пов'язаних між собою потоками в один технологічний цикл апаратів, цистерн, сховищ, складських приміщень (потенційно небезпечний об'єкт за адміністративною ознакою). Вони вважаються одним об'єктом, коли відстань між ними менше 500 м. *За відстань між потенційно небезпечними об'єктами* приймається відстань між найближчими апаратами (резервуарами) цих об'єктів.

Ці принципи покладені в основу процедури виділення потенційно небезпечних об'єктів для наступної ідентифікації (виявлення) тих з них, що відносяться до об'єктів підвищеної небезпеки.

Для цих цілей спочатку необхідно виділити структурні підрозділи, до складу яких входять технологічні установки, що містять небезпечні речовини.

Після визначення кількості потенційно небезпечних об'єктів (апаратів) та потенційно небезпечних об'єктів, об'єднаних за адміністративною або територіальною ознакою (сукупність апаратів, пов'язаних між собою потоками в технологічний цикл), необхідно визначити відстань від потенційно небезпечних об'єктів до місць великого скупчення людей (житлових масивів, стадіонів, кінотеатрів, лікарень, шкіл тощо), транспортних магістралей, промислових, природоохоронних та життєво важливих цивільних об'єктів. У випадку, якщо ця відстань не перевищує 500 м для небезпечних речовин групи 1 та 2 і 1000 м для небезпечних речовин групи 3, ці об'єкти беруться на замітку для їх можливої ідентифікації за цим параметром.

Якщо відстань до них перевищує 500 та 1000 м відповідно, то цей параметр для даного об'єкта не застосовується.

Наступною процедурою ідентифікації є визначення сумарної маси кожної окремої небезпечної речовини, що використовується, виготовляється, переробляється, зберігається або транспортується на території підприємства у кожному структурному підрозділі.

9.3 Визначення сумарних мас індивідуальних небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки

Під час проведення ідентифікації для кожного потенційно небезпечного об'єкта спочатку розраховується сумарна маса кожної індивідуальної небезпечної речовини із зазначених у нормативах порогових мас індивідуальних небезпечних речовин.

Для цього рекомендується на основі регламенту та іншої проектної і технічної документації скласти список усіх речовин, що обертаються на даному об'єкті. Потім виділити із списку ті речовини, які є індивідуальними небезпечними речовинами. З інших речовин виділити ті, що за своїми властивостями можуть бути віднесені до категорій небезпечних речовин відповідно до п. 1. ПКМУ № 956.

Для визначення сумарної маси індивідуальних небезпечних речовин необхідно визначити їхню кількість у кожному апараті і трубопроводі

відповідно до вимоги п. 7. ПКМУ №956, тобто необхідно встановити розподіл небезпечних речовин в технологічному обладнанні. Після встановлення розподілу небезпечних речовин в обладнанні здійснюється їх підсумовування відповідно до встановлених правил.

Розрахунок сумарної маси небезпечної речовини здійснюється, виходячи із наступних норм:

- сумарна маса небезпечної речовини, що зберігається у сховищах (резервуарах) визначається не тією масою, яка в ній зберігається на момент проведення ідентифікації, а виходячи з об'єму резервуару, що підтверджується проектною документацією, або паспортом чи іншою документацією. В разі зменшення обсягів виробництва і внесення змін до технологічного регламенту, при розрахунках враховується максимальна маса, яка може зберігатись у сховищі;

- сумарна маса небезпечної речовини, що переробляється, виготовляється або транспортується у технологічних установках, визначається виходячи не з фактичної маси в них на момент ідентифікації, а тієї маси, що може знаходитись в апаратах і трубопроводах відповідно до технологічного регламенту, умов процесу та правил експлуатації;

- сумарна маса небезпечної речовини, що переробляється, виготовляється у обладнанні колонного типу, визначається виходячи із максимальної маси рідини в тарілках. За наявності в апаратах наповнювачів з пористим інертним середовищем – виходячи із максимального об'єму вільного простору;

- сумарна маса небезпечної речовини, що транспортується у трубопроводах за межами підприємства, визначається її масою в секції трубопроводу між двома запірними пристроями та масою, що може витекти впродовж часу, необхідного для ручного перекриття запірних пристроїв згідно з технологічним регламентом та проектною документацією;

- сумарна маса небезпечної речовини, що транспортується внутрішніми трубопроводами, визначається її масою у всьому трубопроводі;

- сумарна маса небезпечної речовини для зливно-наливних естакад визначається не фактичною масою небезпечної речовини, що в неї заливається (або зливається) під час ідентифікації, а максимальною регламентованою кількістю цистерн, які можуть встановлюватись на естакаді одночасно.

Згідно з п. 8 «Порядку ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки» при розрахунках сумарної маси небезпечної речовини на потенційно небезпечному об'єкті може не враховуватись маса цієї небезпечної речовини, що знаходиться в компресорах, насосах, фільтрах тощо, якщо вона не перевищує 2% нормативу порогової маси індивідуальної небезпечної речовини.

Якщо виявиться, що сумарна маса на цьому об'єкті хоча б однієї з небезпечних речовин дорівнює або перевищує норматив порогової маси небезпечної речовини (табл. 9.1), цей об'єкт вважається ідентифікованим.

Таблиця 9.1 – Нормативи порогових мас деяких індивідуальних небезпечних речовин

Небезпечні речовини найменування	Порогова маса, тонн		Категорії та групи, до яких відноситься речовина	
	1 клас	2 клас	категорія	група
Алкіли свинцю	50	5	2, 3, 7, 9	1, 2, 3
Аміак	500	50	1, 8	1, 3
Амонію нітрат (добрива)	5000	1250	5	1
Арсеновмісний водень (арсен)	1	0,2	1, 7, 9	1, 2, 3
Ацетилен	50	5	1	1, 2
Бром	50	20	6, 8, 9	1, 2, 3
Водень	50	5	1	1, 2
Вугільної кислоти дихлорангідрид (фосген)	0,75	0,3	8	3
Етилену оксид	50	5	1, 5, 8	1, 2
Кисень	2000	200	6	1, 2
Метилізоціанат	0,15		2, 3, 7	1, 2, 3
Метанол	5000	500	2, 3, 9	1, 2, 3
Пропілену оксид	50	5	2, 3, 8	1, 2, 3
Сірки діоксид	250	25	1	1, 2
Сірки триоксид	75	7,5	8	3
Сірководень	50	5	1, 8	1, 2
Формальдегід (концентрація > 90%)	50	5	1, 8, 9	1, 2, 3
Фосфористий водень (фосфін)	1	0,2	7, 9	3
Хлорводень (зріджений газ)	250	25	8, 9	3

По тих потенційно небезпечних об'єктах (апаратах), в яких сумарна маса окремої небезпечної речовини не перевищує норматив порогової маси, проводяться процедури уточнення нормативу порогової маси з урахуванням відстані від місць великого скупчення людей.

На випадок, якщо сумарна маса ні однієї з небезпечних індивідуальних речовин з урахуванням відстані до місць великого скупчення людей не перевищує нормативи порогової маси, всі небезпечні речовини об'єднуються за їх категорією та по групах за видами аварій.

9.4 Визначення категорій та груп небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної безпеки

Якщо на потенційно небезпечному об'єкті, що розглядається, серед небезпечних речовин є індивідуальні небезпечні речовини, сумарна маса яких не перевищує норматив порогової маси, необхідно визначити, до яких категорій та груп небезпечних речовин вони можуть бути віднесені. Небезпечні речовини за їх властивостями поділяються на 10 категорій (табл. 9.2).

Таблиця 9.2 – Нормативи порогових мас небезпечних речовин за категоріями

№ ка-те-горії	Категорія небезпечних речовин	Порогова маса, тонн		Групи, до яких відноситься речовина
		1 клас	2 клас	
1	Горючі займісті гази	200	50	1, 2
2	Горючі рідини	50000	5000	2
3	Горючі рідини, перегріті під тиском	200	50	1, 2
4	Ініціюючі (первинні) вибухові речовини	50	10	1
5	Бризантні (вторинні) та піротехнічні вибухові речовини	200	50	1
6	Речовини-окисники	200	50	1, 2
7	Високотоксичні речовини	20	5	3
8	Токсичні речовини	200	50	3
9	Речовини, які становлять небезпеку для навколишнього природного середовища (високотоксичні для водних організмів) та/або можуть здійснювати довгостроковий негативний вплив на водне середовище	500	200	3
10	Речовини, які вступають у бурхливу реакцію з водою з виділенням горючих та/або вибухонебезпечних чи токсичних газів	200	50	1, 2, 3

При визначенні категорії небезпечних речовин необхідно детально вивчати фізико-хімічні, вибухопожежонебезпечні та токсичні властивості речовин, а також їх специфічні особливості. При цьому слід користуватися довідковою та науково-технічною літературою.

Слід звернути увагу на визначення класу безпеки речовин у відповідності з нормативними документами. Важливе значення має також визначення ступеню токсичності небезпечних речовин.

Згідно з ГОСТ 12.1.007-76 і 12.1.005-88 та переліками гранично-допустимих концентрацій шкідливих речовин, затвердженими МОЗ, до *високотоксичних* відносяться речовини, які за своїми біологічними властивостями та токсичністю належать до 1 класу безпеки, а до *токсичних* – речовини, які за своїми біологічними властивостями та токсичністю належать до 2 класу безпеки. В тих випадках, коли речовина не віднесена до визначеного класу безпеки, це здійснюється МОЗ.

При визначенні категорій небезпечних речовин необхідно враховувати, що високотоксичні та токсичні для людини речовини є такими ж і для водних організмів. Тому високотоксичні речовини відносяться також і до категорії 9 «речовини, що являють небезпеку для навколишнього середовища (високотоксичні для водних організмів)», а токсичні – до категорії 10 – «речовини, що представляють небезпеку для навколишнього середовища».

(токсичні для водних організмів) і/або можуть робити досить тривалий негативний вплив на водне середовище)».

Токсичність речовини при пероральному впливі на тварин (дискримінуюча доза) визначено методом фіксованої дози за рекомендаціями Конвенції про трансграничний вплив промислових аварій (1992 рік).

Пожежовибухонебезпечні властивості речовин визначаються за показниками пожежовибухонебезпеки згідно ГОСТ 12.1.044-89 «Пожаровзрывоопасность веществ и материалов», які можна отримати з довідкової літератури.

Загальна характеристика категорій небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної безпеки наведена в нормативах порогових мас небезпечних речовин.

Після визначення категорій індивідуальних небезпечних речовин розраховується сумарна маса кожної з них, яка порівнюється з нормативами порогових мас небезпечних речовин за категоріями.

Визначення груп небезпечних речовин. На випадок, якщо сумарна маса ні однієї з категорій небезпечних речовин не перевищує норматив порогової маси небезпечних речовин за категоріями, визначається група небезпечних речовин.

Визначення груп небезпечних речовин здійснюється згідно з п.2, відповідно до якого категорії небезпечних речовин поєднуються в групи за видами аварій, які можуть відбутися, виходячи із властивостей небезпечних речовин та уражальних факторів цих аварій.

Розглянемо вимоги до груп небезпечних речовин.

Група 1 (вибух) – горючі (схильні до спалахування) гази, горючі рідини, перегріті під тиском, ініціюючі (первинні), бризантні (вторинні) та піротехнічні вибухові речовини, речовини-окисники, речовини, що вступають в бурхливу реакцію з водою з виділенням горючих та/або вибухонебезпечних або токсичних газів.

Група 2 (пожежа) – горючі (схильні до спалахування) гази, горючі рідини, перегріті під тиском, речовини-окисники, а також речовини, які вступають в бурхливу реакцію з водою з виділенням горючих та/або вибухонебезпечних або токсичних газів.

Група 3 (шкідливі для людей та навколишнього середовища) – високотоксичні речовини, токсичні речовини, речовини, що представляють небезпеку для навколишнього середовища (високотоксичні для водних організмів), речовини, що представляють небезпеку для навколишнього середовища (токсичні для водних організмів) та/або можуть здійснювати довгостроковий негативний вплив на водне середовище, а також речовини, які вступають в бурхливу реакцію з водою з виділенням горючих та/або вибухонебезпечних або токсичних газів.

Після визначення груп небезпечних речовин розраховується сумарна маса кожної з них.

9.5 Визначення сумарних мас категорій та груп небезпечних речовин

Якщо сумарна маса ні для однієї з усіх індивідуальних небезпечних речовин, або індивідуальних небезпечних речовин, що відносяться за своїми властивостями до однієї з категорій небезпечних речовин не перевищує встановленого нормативу порогової маси, необхідно визначити маси речовин підсумовуванням маси речовин, що відносяться до однієї категорії або групи.

Сумарна маса небезпечних речовин однієї групи визначається шляхом додавання величин сумарної маси кожної небезпечної речовини, що використовується або виготовляється, переробляється, зберігається чи транспортується на об'єкті.

У разі, коли небезпечна речовина за своїми властивостями може бути віднесена до декількох груп, сумарна маса її враховується у кожній групі, до якої вона може бути віднесена.

У розрахунках сумарної маси небезпечних речовин однієї групи може не враховуватися маса небезпечних речовин, що знаходяться на об'єкті в обсягах не більше ніж 2 % порогової маси згідно з нормативами, якщо їх загальний обсяг на території підприємства не може призвести до великої аварії.

Норматив порогової маси небезпечних речовин, поєднаних за їх категорією та за видами аварій у групи, розраховують за формулою:

$$Q_{pgr} = \frac{\sum_{i=1,n} q_i}{\sum_{i=1,n} Q_i},$$

де Q_{pgr} – порогова маса небезпечних речовин однієї групи;
 q_i – сумарна маса небезпечних речовин, що знаходяться на об'єкті;
 Q_i – норматив порогової маси цієї небезпечної речовини;
 n – кількість небезпечних речовин, занесених до однієї групи.

Розрахунок проводимо для найменшого та найбільшого значення порогової маси небезпечних речовин.

Сумарна маса небезпечних речовин однієї групи дорівнює або перевищує її порогове значення, якщо виконується умова:

$$\sum \left(\frac{q_i}{Q_i} \right) \geq 1$$

У разі, коли сумарна маса небезпечних речовин, об'єднаних за їх категорією та за видами аварій у групи, дорівнює або перевищує порогову масу, ідентифікація вважається закінченою і об'єкту присвоюється відповідний клас безпеки.

9.6 Визначення нормативу порогових мас небезпечних речовин з врахуванням відстаней до життєво важливих об'єктів

В тих випадках, коли сумарна маса категорій та груп небезпечних речовин менша за порогову масу, але відстань від потенційно небезпечного об'єкта до місць великого скупчення людей, житлових масивів, транспортних магістралей, промислових, природоохоронних та життєво важливих цивільних об'єктів менше 500 м для речовин, віднесених до 1-ї та 2-ї груп, і менше 1000 м для речовин, віднесених до 3-ї групи, порогова маса повинна бути зменшена відповідно до п. 16. В цьому випадку в якості розрахункової приймається відстань від життєво важливого об'єкта до найближчого від нього апарата (резервуара) потенційно небезпечного об'єкта.

Порогову масу небезпечної речовини необхідно перерахувати згідно формули:

$$Q_{i,k} = Q_i \cdot \left(\frac{R_x}{R_n} \right)^2,$$

де $Q_{i,k}$ – норматив порогової маси небезпечних речовин для потенційно небезпечних об'єктів, розташованих від місць великого скупчення людей, транспортних магістралей, промислових, природоохоронних і життєво важливих цивільних об'єктів на відстані менше ніж 500 м для небезпечних речовин групи 1 та 2 і 1000 м для речовин групи 3;

Q_i – норматив порогової маси індивідуальних небезпечних речовин або категорій небезпечних речовин, або небезпечних речовин однієї категорії чи групи, розрахований відповідно до п.12;

R_x – відстань від потенційно небезпечного об'єкта до місць великого скупчення людей, транспортних магістралей, промислових, природоохоронних і життєво важливих цивільних об'єктів;

R_n – гранична відстань, починаючи з якої проводиться перерахунок нормативу порогових мас (для речовин групи 1 та 2 дорівнює 500 м, для речовин 3 групи – 1000 м).

Висновок

В лекції розглянуто нормативно-правова база та алгоритм для ідентифікації потенційно-небезпечних об'єктів, який включає в себе: виявлення джерел небезпеки, визначення кількості потенційно небезпечних об'єктів, визначення сумарних мас індивідуальних небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки, визначення категорій та груп небезпечних речовин, визначення сумарних мас категорій та груп небезпечних речовин, а також в разі необхідності визначення нормативу порогових мас небезпечних речовин з врахуванням відстаней до життєво важливих об'єктів.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Види небезпеки: ознаки і документи, що їх регламентують.
2. Класифікація надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями.
3. Пожежовибухонебезпека речовин і матеріалів.
4. Природні джерела екологічної небезпеки.
5. Екологічні ситуації, та категорії їх критичності.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення наступним поняттям: екологічна небезпека, об'єкт підвищеної небезпеки, потенційно небезпечний об'єкт
2. Порядок визначення потенційно небезпечних об'єктів.
3. Згідно яких нормативних документів здійснюється ідентифікація потенційно небезпечних об'єктів?
4. Визначення кількості потенційно небезпечних об'єктів.
5. Визначення сумарних мас індивідуальних небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.
6. Визначення категорій та груп небезпечних речовин для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки.
7. Визначення сумарних мас категорій та груп небезпечних речовин.
8. Визначення нормативу порогових мас небезпечних речовин з врахуванням відстаней до життєво важливих об'єктів.

Література

1. Наказ МНС України від 23 лютого 2006 року № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0286-06>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 р. № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/956-2002-п>

ЛЕКЦІЯ 10. СТРУКТУРА ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД

План

Вступ

10.1 Структура державного екологічного контролю

10.2 Прокурорський нагляд за дотриманням екологічного законодавства

10.3 Процедура прокурорського нагляду за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Завданням екологічного нагляду (контролю) є забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону довкілля та екологічну безпеку всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Якщо тлумачити слово «контроль», то це – перевірка, облік діяльності кого, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось.

Залежно від системи органів, що здійснюють екологічний контроль, та його відомчо-галузевого підпорядкування розрізняють такі види контролю: державний, відомчий, виробничий, громадський та самоврядний.

Порядок здійснення державного контролю за охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів визначається законами України.

В екологічному законодавстві розрізняють:

- контроль і нагляд в галузі охорони навколишнього природного середовища (розд. VIII Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»);

- контроль за використанням та охороною земель (гл. 32 Земельного кодексу України);

- контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів (гл. 5 Водного кодексу України);

- контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів (гл. 17 Лісового кодексу України);

- державний контроль і нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використання та охороною (розд. VII Кодексу України про надра);

- контроль у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу (розд. VI Закону України «Про тваринний світ»);

- контроль у галузі охорони, використання і відтворення рослинного світу (розд. VI Закону України «Про рослинний світ»);

- контроль за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду (розд. IX Закону України «Про природно-заповідний фонд»);

- контроль у галузі охорони атмосферного повітря (розд. V Закону України «Про охорону атмосферного повітря»);
- контроль за формуванням, збереженням та використанням екомережі (ст. 23 Закону України «Про екологічну мережу України»).

10.1 Структура державного екологічного контролю

Державний екологічний контроль за додержанням екологічних норм, вимог та правил має складну структуру, в якій можна відокремити такі елементи:

- **прокурорський нагляд**, що здійснюється за додержанням екологічного законодавства;
- **місцевий контроль**, тобто контроль за додержанням законодавства про природокористування з боку органів місцевого самоврядування. Рішення органів місцевого самоврядування, які прийняті в рамках їхньої компетенції, є обов'язковими для використання всіма підвідомчими підприємствами та громадянами, що мешкають на даній території;
- **спеціальний екологічний контроль** здійснюється спеціалізованими державними органами з охорони атмосферного повітря, з охорони вод, з охорони земель, з правильного застосування агрохімікатів, з охорони рибних запасів, з охорони лісів; по контролю за додержанням санітарно-епідеміологічних правил, по контролю за охороною надр; по контролю за захороненням радіоактивних відходів; по контролю за додержанням нормативів граничного змісту забруднюючих речовин тощо.

Суб'єкти державного екологічного контролю – юридично визначені особи, на яких покладатися забезпечення дотримання екологічного законодавства. До суб'єктів державного екологічного контролю відносяться органи вищої виконавчої влади, органи місцевої виконавчої влади та спеціально уповноваженні органи центральної виконавчої влади.

1. Міністерство охорони навколишнього природного середовища та державна екологічна інспекція здійснюють загальне забезпечення дотримання екологічного законодавства, державний контроль за використанням і охороною земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів, іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища і природних ресурсів, територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони, територій і об'єктів природно-заповідного фонду; контроль за додержанням норм екологічної безпеки;

2. Міністерство охорони здоров'я України забезпечує державний санітарний нагляд.

3. Державна служба України з надзвичайних ситуацій забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, а також гідрометеорологічної діяльності;

4. Державне агентство лісових ресурсів України здійснює державний контроль за охороною, захистом, використанням і відтворенням лісів;

5. Міністерство аграрної політики та продовольства України здійснює контроль в агропромисловому комплексі щодо продовольчої безпеки держави; щодо використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства; ветеринарної медицини; у сферах карантину та захисту рослин; лісового та мисливського господарства.

6. Державне агентство земельних ресурсів України здійснює державний контроль за використанням, охороною земель;

7. Державне агентство водних ресурсів України здійснює радіологічний контроль та контроль якості води на водогосподарських системах міжгалузевого і сільськогосподарського водопостачання, у зонах впливу АЕС;

8. Державна служба геології та надр України здійснює державний геологічний контроль; державний нагляд, геологічне вивчення, охорону і використання надр;

9. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів здійснює радіологічний, хіміко-токсикологічний і фізико-хімічний контроль продуктів харчування.

10. Державна інспекція ядерного регулювання України здійснює відомчий контроль за станом навколишнього природного середовища у санітарно-захисній зоні та зоні нагляду атомних станцій.

10.2 Прокурорський нагляд за дотриманням екологічного законодавства

Діяльність органів прокуратури у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки регламентується

- главою 1 розділу III Закону України «Про прокуратуру»,
- наказом Генерального прокурора України «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів» від 7 листопада 2012 року № 3 гн,

- Положенням про порядок проведення органами прокуратури перевірок при здійсненні нагляду за додержанням і застосуванням законів, затверджене наказом Генерального прокурора України від 12 листопада 2012 року № 111.

Відповідно до п. 1.1 наказу № 3 гн основним завданням прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів визначено захист від неправомірних посягань гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина, державних та суспільних інтересів.

Одним з основних напрямів нагляду за додержанням і застосуванням законів визначено захист соціально-економічних, особистих прав і свобод людини та громадянина, насамперед осіб, які потребують державної підтримки та допомоги, фінансово-економічних інтересів держави, передусім у бюджетній та земельній сферах.

Прокуратура не підміняє органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству.

Перевірки у порядку нагляду за додержанням і застосуванням законів організовуються та проводяться

- за письмовими зверненнями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, фізичних та юридичних осіб,
- матеріалами контролюючих органів,
- повідомленнями у засобах масової інформації
- та з власної ініціативи.

Перевірки за заявами та скаргами фізичних і юридичних осіб, зверненнями та запитамі депутатів усіх рівнів, крім заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, проводяться лише у разі їх попереднього розгляду компетентними органами виконавчої влади, державного нагляду (контролю), органами місцевого самоврядування, посадовими чи службовими особами відповідного рівня або неприйняття ними рішень з цих питань у встановлені строки.

Перевірки за власної ініціативи проводяться з урахуванням стану законності в регіоні, на підставі рішень колегій органів прокуратури, координаційних і міжвідомчих нарад, вимог інших організаційно-розпорядчих документів, доручень керівництва прокуратур вищого рівня.

Пріоритетними питаннями прокурорського нагляду визнано:

- збереження, використання, охорону та відтворення природних ресурсів;
- нагляд за додержанням законів щодо охорони та використання земельних ресурсів. Необхідно принципово реагувати на факти протиправного вилучення або відчуження усіх категорій земель з державної та комунальної власності, надання їх у власність і користування, передусім тих, які належать закладам та установам для дітей, а також незаконної приватизації земельних ділянок; вживати заходів до поновлення порушених прав громадян, у тому числі неповнолітніх, відшкодування завданих земельним ресурсам збитків, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва та стягнення плати за землю;
- захист життя і здоров'я громадян, навколишнього природного середовища від негативного впливу господарської та іншої діяльності, особливо при поводженні з токсичними, радіоактивними й іншими небезпечними для довкілля речовинами, побутовими, промисловими відходами, у тому числі при їх ввезенні, транспортуванні та захороненні на території України;
- порядок встановлення суб'єктам господарювання обов'язкових зборів і платежів за користування природними ресурсами, їх надходження до державного та місцевих бюджетів, а також відшкодування збитків і втрат, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- цільове використання бюджетних та інших коштів, виділених на охорону довкілля, збереження природної різноманітності флори та фауни, ліквідацію наслідків екологічного забруднення, природних і техногенних явищ та їх попередження.

З 1989 р. у системі прокуратури України створено спеціалізовані екологічні підрозділи та виділені природоохоронні прокуратури, які спеціалізуються виключно на нагляді за додержанням і застосуванням законів про охорону навколишнього природного середовища.

Природоохоронна прокуратура – це державний наглядовий орган, складова частина системи прокуратури України, безпосереднім завданням якої є здійснення прокурорського нагляду за додержанням законодавства в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, а також безпечного для здоров'я і життя громадян довкілля, запобігання негативному впливові господарської діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів і комплексів.

Доцільність подальшого збереження природоохоронних прокуратур обумовлена:

- по-перше, погіршенням екологічної ситуації в країні;
- по-друге, визначенням в Законі України «Про прокуратуру» того, що додержання законів, які стосуються охорони навколишнього середовища є предметом прокурорського нагляду (п. 3 ст. 19);
- по-третє, передбаченням Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» можливості створення в складі органів прокуратури спеціалізованих екологічних підрозділів (ст. 37);
- по-четверте, другорядністю на сьогодні нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього середовища в діяльності військових, транспортних, міських, районних та інших прокурорів.

Як різновид спеціалізованих прокуратур, природоохоронні прокуратури будуються на загальних принципах, перед ними стоять такі ж завдання, як і перед територіальними органами, вони мають такі самі повноваження, але з урахуванням специфіки об'єктів нагляду.

Прокурорський нагляд у галузі охорони довкілля має такі сутнісні ознаки:

- це відносно самостійний вид державної діяльності, яка здійснюється системою загальних та спеціалізованих (природоохоронних) прокуратур України від імені держави на всій території України на основі спільних принципів організації та діяльності;
- цілями такого нагляду є забезпечення захисту екологічних прав та свобод особи, сприяння зміцненню екологічної законності та екологічного правопорядку;
- такий нагляд здійснюється на підставі Конституції, законів України, інших актів законодавства, прийнятих у розвиток та на виконання відповідних законів;

- через здійснення прокурорського нагляду захищаються як суспільні та державні екологічні інтереси, так і екологічні права та свободи людини і громадянина;

- змістом прокурорського нагляду є виявлення порушень закону, причин і умов, що їм сприяють, вжиття заходів щодо усунення порушень, поновлення екологічної законності та правопорядку та притягнення порушників закону до юридичної відповідальності.

Детально методики проведення перевірок додержання законодавства щодо охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки розкрито у спеціалізованих методичних рекомендаціях з питань правозахисної діяльності органів прокуратур, затверджених Генеральною прокуратурою України.

10.3 Процедура прокурорського нагляду за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування

Нагляд за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів прокурорської діяльності.

Насамперед цей нагляд має забезпечувати відповідність актів органів місцевого самоврядування в сфері охорони довкілля закону, а також виконання цими органами наданих їм повноважень щодо підтримання належного стану навколишнього природного середовища на підвідомчій їм території та здійснення контролю за додержанням ними природоохоронного законодавства.

Перед проведенням перевірки прокурору треба одержати та проаналізувати таку інформацію, яка характеризує стан додержання екологічного законодавства у районі (місті):

- *З відділу державної статистики – статистичні звіти за формами:*
1 «Охорона природи» – про державний контроль за охороною навколишнього природного середовища та раціональним використанням природних ресурсів; 5-зем. – про контроль за використанням і охороною земель; 4-зем. – про здійснення заходів, спрямованих на охорону земель; 2-ТП «Повітря» – про охорону атмосферного повітря; 1 «Екологічні витрати» – про екологічні платежі, плату за природні ресурси та поточні витрати на охорону природи; 1 «Токсичні відходи» – про утворення, використання та знешкодження токсичних відходів; 2-ТП «Мисливство» – про ведення мисливського господарства; 2-ТП «Водгосп» – про використання води; 12-лг – про проведення лісозахисних робіт; 1 «Екологічні фонди» – про надходження і використання коштів бюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища; 1-АП – про розгляд справ про адміністративні правопорушення; 18-КБ – про капітальні вкладення в охорону довкілля і раціональне використання природних ресурсів та введення в дію природоохоронних об'єктів і потужностей.

- Від органів позавідомчого контролю (державної екологічної інспекції, санітарно-епідеміологічної служби, відділу земельних ресурсів та ін.) – дані про виявлені порушення екологічного законодавства та вжиті заходи. Крім того, від санітарно-епідеміологічної служби, державної екологічної ін-

спекції треба одержувати відомості про облік підприємств та об'єктів, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом фізіологічних і біологічних факторів на атмосферне повітря (Положення про порядок здійснення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1993 р. № 1073), а від санітарно-епідеміологічної служби – звіт за формою 18-річна «Про фактори навколишнього середовища, що впливають на стан здоров'я людини».

- Від органів, які здійснюють державний моніторинг за охороною навколишнього природного середовища та окремих природних об'єктів – дані відповідних моніторинрів.

Готуючись до перевірки додержання органами місцевого самоврядування екологічного законодавства, прокурор повинен пам'ятати, що їх повноваження у цій сфері передбачені ст. 15 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», статтями 9-12 Земельного кодексу України, статтями 13-16 Лісового кодексу України, статтями 22, 23 Закону України «Про екологічну експертизу», ст. 30 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу», ст. 10 Кодексу України про надра, статтями 8-10 Водного кодексу України, ст. 21 Закону України «Про відходи».

У районній (міській) раді прокурор має ознайомлюватися з відповідними рішеннями останньої, її виконавчих органів, постійної комісії з питань екології. При цьому повинні з'ясуватися такі основні питання:

1. Наявність місцевої екологічної програми та її виконання. Треба мати на увазі, що розробка таких програм, спрямованих на проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності по організації та координації заходів щодо охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу, передбачена ст. 6 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища». Порядок розробки цих програм визначений Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1993 р. № 1091. Згідно з цим документом у програмах, затверджуваних відповідними місцевими радами, має бути передбачений механізм реалізації та фінансування останніх, а також здійснення контролю за їх виконанням.

2. Наявність місцевої програми поводження з відходами та здійснення контролю за її виконанням (п. «г» ст. 21 Закону «Про відходи»).

3. Створення і визначення статусу фондів для фінансування програм та інших заходів, спрямованих на охорону довкілля. Відповідно до ст. 47 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» кошти фондів охорони довкілля можуть використовуватися лише для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів.

Джерелами формування таких фондів є:

- а) збори за забруднення довкілля. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 303 затверджено Порядок встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору, яким передбачено, що він справляється за викиди в атмо-

сферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, а також за скиди цих речовин безпосередньо у водні об'єкти та за розміщення відходів. Кошти від збору розподіляються між місцевими, обласними та Державним фондами охорони довкілля у співвідношенні відповідно 20, 50 і 30%, а між Київським міським та Державним фондами – у співвідношенні 70 та 30% (ст. 46 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»);

б) частина грошових стягнень за порушення норм і правил охорони навколишнього природного середовища та шкоду, заподіяну порушеннями природоохоронного законодавства в результаті господарської та іншої діяльності, здійснюваних згідно з чинним законодавством. Зокрема, на підставі вимог п. «е» ст. 48 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» до фондів охорони довкілля мають зараховуватись 50% суми штрафів, стягнутих з посадових осіб, 50% коштів, стягнутих з громадян, 80% коштів, стягнутих з підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, 80% коштів, отриманих від реалізації незаконно добутих природних ресурсів або продукції, виробленої з них, чи їх вартості,

в) цільові та інші добровільні внески підприємств, установ, організацій та громадян. Перевіряючи цільове використання коштів місцевого фонду охорони довкілля, прокурор повинен пам'ятати, що відповідно до п. «д» ст. 48 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» частина коштів таких фондів за рішенням відповідної ради на договірних засадах може бути передана підприємствам, установам, організаціям та громадянам для здійснення заходів, спрямованих на гарантоване зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин, шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан довкілля, а також на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв.

Проте у будь-якому разі витрачання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища повинно відбуватися у межах місцевої екологічної програми і на підставі рішення відповідної ради.

4. Дача згоди на розміщення на своїй території підприємств, установ та організацій. Треба враховувати положення ст. 51 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо екологічних вимог до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів, зокрема про забезпечення під час зазначеної господарської діяльності екологічної безпеки людей, раціонального використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на довкілля. Для цього підприємства, установи та організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, незалежно від часу їх введення у дію, повинні бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення або знешкодження викидів і скидів, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів. Проекти здійснення господарської та іншої діяльності повин-

ні супроводжуватись матеріалами оцінки п впливу на довкілля, яка має здійснюватись місцевими органами Міністерства екології та природних ресурсів України.

Прокурор повинен враховувати дані про вплив підприємств на стан навколишнього природного середовища, а також про реєстрацію та діяльність на території, підпорядкованій відповідній раді, нових суб'єктів господарювання та про проекти, які не піддавались оцінці з точки зору їх екологічної безпеки.

Визначення екологічної безпеки господарської та іншої діяльності, відповідності передпроектних, передпланових, проектних та інших рішень вимогам природоохоронного законодавства, оцінка повноти й обґрунтованості передбачуваних заходів, спрямованих на охорону довкілля та здоров'я населення, здійснюються у процесі проведення екологічної експертизи. Цій експертизі підлягають а) проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей народного господарства, генеральних планів населених пунктів, схем районного планування та інша передпланова та передпроектна документація, б) техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти будівництва та реконструкції (розширення, технічного переозброєння) підприємств та інших об'єктів, що можуть справляти негативний вплив на стан навколишнього природного середовища, в) матеріали, речовина, продукція, господарські рішення, системи и об'єкти, впровадження або реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки.

Прокурор має враховувати, що проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності, яка впливає на стан довкілля (ст. 26 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Законом передбачено здійснення державної, громадської та інших екологічних експертиз Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 затверджено перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, для яких обов'язковим є здійснення державної експертизи. Якщо висновки останньої обов'язкові для виконання, то висновки громадської експертизи мають рекомендаційний характер (ст. 12 Закону «Про екологічну експертизу»).

5. Припинення господарської діяльності, обмеження чи зупинення діяльності об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля. Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища затверджено постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. Серед підстав обмеження зазначеної діяльності об'єктів господарювання названі, зокрема, такі введення в дію підприємств, на яких не забезпечено у повному обсязі додержання екологічних вимог, відсутність споруд, устаткування і пристроїв для очищення або знешкодження викидів і скидів, а також приладів контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин, викиди і скиди забруднюючих

речовин у докiлля, складування, захоронення, зберiгання або розмiщення виробничих, побутових та iнших вiдходiв без вiдповiдних дозволiв, порушення iнших вимог природоохоронного законодавства (п. 4 Порядку). Прокурору треба з'ясувати, дiяльнiсть скiльких еконебезпечних об'єктiв була обмежена за рiшеннями державних органiв та органу мiсцевого самоврядування, на пiдставi аналізу стану додержання екологiчного законодавства в районi (мiстi) та даних про його порушення встановити причини невиконання вимог законодавства щодо забезпечення екологiчної безпеки населення.

6. Забезпечення iнформування населення про стан навколишнього природного середовища. Необхiдно мати на увазi, що вiдповiдно до ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» iнформацiя про стан докiлля, авари, катастрофи, небезпечнi природнi явища та iншi надзвичайнi подiї, якi сталися або можуть статися i загрожують безпецi громадян, про стан здоров'я населення тощо не належить до державної таємниці.

Згiдно зi ст. 9 Закону України «Про iнформацiю» всi громадяни та юридичнi особи нашої краiни мають право на iнформацiю, у тому числi екологiчну. Крім того, органи мiсцевого самоврядування повиннi iнформувати заiнтересованих осiб про свою дiяльнiсть, зокрема про забезпечення екологiчної безпеки населення на вiдповiднiй територiї (ст. 2 Закону України «Про порядок висвітлення дiяльностi органiв державної влади та органiв мiсцевого самоврядування в Україні засобами масової iнформацiї»). Тож прокурору треба ознайомитися з зверненнями громадян та юридичних осiб, засобiв масової iнформацiї щодо iнформування населення про стан навколишнього природного середовища i перевiрити додержання вимог закону.

Прокурорськiй перевiрцi пiдлягають й iншi питання додержання екологiчного законодавства, зокрема тi, що пов'язанi з визначенням територiї для складування, зберiгання або розмiщення вiдходiв, координацiєю дiяльностi державних органiв управлiння в галузi охорони природи тощо.

Залежно вiд характеру виявлених порушень прокурор вживає заходiв реагування, серед яких можуть бути **протести** (наприклад, на незаконнi рiшення ради або її виконкому про видачу дозволiв на спецiальне використання природних ресурсiв, використання коштів фонду охорони природи не за призначенням тощо). У поданнi, яке доцiльно вносити на розгляд вiдповiдної ради, прокурор може поставити питання про доповнення мiсцевої екологiчної програми заходами щодо конкретних еконебезпечних об'єктiв, про проведення екологiчної експертизи тощо.

За фактами порушення екологiчного законодавства на конкретних об'єктах господарювання чи в органах позавiдомчого контролю прокурором з залученням вiдповiдних спецiалiстiв проводяться **перевiрки**, за наслiдками яких мають бути вирiшенi питання про порушення кримiнальної справи або провадження у справi про адмiнiстративне правопорушення, а також про вiдшкодування шкоди, заподiяної навколишньому природному середовищу та здоров'ю громадян.

Отже, методичне забезпечення нагляду за додержанням і застосуванням законів у сфері охорони довкілля передбачає досконале володіння прокурором: повноваженнями щодо нагляду за додержанням і застосуванням законів; законодавством щодо охорони довкілля та його окремих сфер, особливо щодо компетенції органів державного контролю у зазначеній сфері; розробленими і затвердженими в установленому порядку методичними рекомендаціями Генеральної прокуратури України та прокуратур обласного рівня з питань прокурорської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки; можливостями забезпечення належної взаємодії з відповідними правоохоронними, контролюючими органами, судом колегами з інших органів прокуратури у питаннях реагування на порушення закону; матеріалами судової практики в питаннях, що потребують додаткових знань.

Досконале володіння методикою прокурорської діяльності у сфері охорони довкілля сприятиме передусім забезпеченню реального захисту прав громадян та інтересів держави у сфері охорони довкілля, тобто ефективному кінцевому результату роботи прокурора.

Висновок

Отже, нагляд за додержанням і застосуванням законів у сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки це врегульована відповідними нормами екологічного законодавства діяльність державних органів влади, яка здійснюється з метою запобігання і припинення порушення природоохоронних законів і спрямована на захист прав громадян та інтересів держави у цій сфері, забезпечення законності та правопорядку.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Державний контроль і нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використання та охороною.
2. Екологічна експертиза як обов'язкова процедура у процесі інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності.
3. Алгоритм дій громадянина, якому було відмовлено у наданні екологічної інформації.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні завдання і види екологічного контролю (нагляду).
2. Якими законами України визначається порядок здійснення державного екологічного контролю?
3. Що розуміється під поняттям місцевий державний екологічний контроль? Які державні органи його здійснюють?

4. Що розуміється під поняттям спеціальний державний екологічний контроль? Які державні органи його здійснюють?
5. Визначте основні поняття і законні підстави для здійснення прокурорського нагляду за дотриманням екологічного законодавства.
6. Що собою являє природоохоронна прокуратура?
7. Наведіть права Держекоінспекції України.
8. Опишіть процедуру прокурорського нагляду за додержанням екологічного законодавства органами місцевого самоврядування.

Література

9. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

10. Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1524-2006-п>

11. Екологічне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. — Х. : Право, 2009. – 328 с.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/Ekologija_2009.pdf

12. Прокурорський нагляд за додержанням і застосуванням законів: навч. посіб. / [І.С. Зарубинська, О.М. Толочко, А.А. Матвієць, Н.С. Наулік та ін.]. – К.: Алерта, 2013. – 550 с.

13. Кобець О.В. Проблеми наглядової діяльності прокурора у сфері додержання законів, спрямованих на охорону довкілля // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 22 (61). – № 1. – 2009. – С. 267-273.

ЛЕКЦІЯ 11. МІСЦЕВИЙ ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

План

Вступ

11.1 Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері екологічної безпеки

11.2 Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів

11.3 Порядок установлення лімітів використання природних ресурсів місцевого значення

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Місцевий екологічний контроль здійснюється державними органами місцевого самоврядування, які, на відміну від прокурорських органів, можуть не тільки визнавати незаконність тих чи інших дій, але й безпосередньо скасовувати їх. Рішення органів місцевого самоврядування, які прийняті в рамках їхньої компетенції, є обов'язковими для використання всіма підвідомчими підприємствами та громадянами, що мешкають на даній території.

11.1 Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері екологічної безпеки

Місцевий рівень інституційної системи охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки включає органи місцевого самоврядування (рада, голова відповідної ради, виконавчі органи ради), місцеві державні адміністрації та територіальні підрозділи відповідних центральних органів виконавчої влади. Всі ці інститути мають різний статус, що впливає на їх повноваження у галузі охорони навколишнього природного середовища і, відповідно, на можливість забезпечувати реалізацію державної політики у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Іноді діяльність цих органів перехрещується, оскільки чинним природоохоронним законодавством не завжди чітко розподілені і визначені завдання, компетенція та повноваження тих чи інших органів та посадових осіб.

Особливість місцевої політики у галузі охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки полягає у взаємодії органів місцевого самоврядування й уповноважених місцевих органів державного екологічного управління. Екологічні аспекти такої взаємодії регламентуються Конституцією України, законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про охорону навколишнього природного середовища».

Згідно з галузевим поділом **міські ради та їхні виконавчі органи в межах своєї компетенції:**

у галузі охорони атмосферного повітря:

- визначають поняття і терміни, режим виконання, методи контролю за станом повітря, вимоги щодо запобігання шкідливому впливу на атмосферне повітря;
- розробляють і впроваджують заходи щодо запобігання, зниження і відвернення шкідливого впливу на атмосферне повітря;

у галузі охорони водних ресурсів:

- забезпечують здійснення заходів щодо раціонального використання та охорони вод і відтворення водних ресурсів, здійснюють контроль за використанням й охороною вод та відтворенням водних ресурсів;
- видають дозвіл на спеціальне водокористування;
- розглядають розбіжності між суб'єктами водокористування;

- погоджують місця будівництва об'єктів, які впливають на стан водного басейну;

- контролюють введення в дію нових і реконструйованих підприємств, цехів, агрегатів, комунальних об'єктів, їх забезпечення пристроями й очисними спорудами необхідної потужності, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливої дії, та необхідною вимірювальною апаратурою, що здійснює облік об'ємів забору і скидання води;

- здійснюють державний контроль за використанням й охороною вод для забезпечення дотримання всіма міністерствами, відомствами, підприємствами, організаціями, закладами і громадянами встановлених правил загального користування водними об'єктами, виконання обов'язків з охорони вод, запобігання і ліквідації їх негативного впливу, правил ведення обліку вод, а також інших правил, передбачених водним законодавством;

у галузі охорони і раціонального використання земель:

- здійснюють державний контроль і нагляд за використанням усіх земель і надр, надають та вилучають земельні ділянки, вирішують земельні спори, організують проведення робіт із землеустрою, надають у межах своєї компетенції висновки по плануванню землеустрою згідно з чинним законодавством України;

- здійснюють охорону зелених зон міста, вживають заходів щодо благоустрою й озеленення території міста, зниження шумів, посилення контролю за шкідливими викидами автотранспорту.

На території своєї юрисдикції місцеві ради несуть відповідальність за стан навколишнього природного середовища. При необхідності вони організують проведення екологічної експертизи; здійснюють роботи з ліквідації екологічних наслідків аварій та стихійного лиха; обмежують, припиняють на деякий час чи зовсім господарську діяльність підприємств, установ та організацій місцевого підпорядкування, а також не підпорядкованих раді підприємств, установ та організацій у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля. Крім того, місцеві ради координують діяльність відповідних спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони довкілля й використання природних ресурсів на своїй території.

Законодавство наділяє місцеві ради функціями керівництва, забезпечення, організації, контролю тощо.

Виконавчими інституціями місцевих рад є відповідні виконавчі комітети, які наділяються законом як власними (самоврядними), так і делегованими повноваженнями у галузі екологічної безпеки. Серед останніх доцільно виділити розгляд та узгодження планів підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, діяльність яких може викликати негативні соціальні, демографічні та екологічні наслідки, підготовку щодо них висновків і внесення пропозицій до відповідних органів. Відповідно до ст. 19 Закону «Про охорону навколишнього при-

родного середовища» **виконавчі та розпорядчі інституції органів місцевого самоврядування:**

- здійснюють реалізацію рішень відповідних рад;
- координують діяльність місцевих органів управління підприємств, установ та організацій, розташованих на території ради, незалежно від форм власності та їх підпорядкування;
- організовують розробку місцевих екологічних програм;
- визначають у встановленому порядку нормативи плати і розміри платежів за забруднення навколишнього природного середовища та розміщення відходів;
- затверджують за поданням органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та ліміти розміщення відходів;
- організовують збір, переробку, утилізацію та захоронення промислових, побутових та інших відходів на своїй території;
- формують і використовують місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища;
- погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій із питань охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки;
- забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій, громади про стан довкілля;
- організовують екологічну освіту та екологічне виховання громадян;
- приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

11.2 Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів

Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів здійснюється згідно:

- Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 р. № 459 (на всі природні ресурси крім лісових та водних);
- Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 321;
- Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 761.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів – це офіційний документ, який засвідчує право підприємств, установ, організацій, громадян на використання конкретних природних ресурсів у межах затверджених лімітів.

Видача дозволів на спеціальне використання природних ресурсів здійснюється:

- природних ресурсів континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони (крім корисних копалин), немисливських видів тварин, природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, – органами Мінекоресурсів;

- корисних копалин, у тому числі тих, що видобуваються на континентальному шельфі, – Мінприроди;

- природних ресурсів місцевого значення (крім корисних копалин) – місцевими радами за погодженням з органами Мінприроди, а в разі видачі дозволів на використання ресурсів тваринного світу також за погодженням з Державним агентством лісових ресурсів України;

- води водних ресурсів – обласними, Київською міською держадміністраціями;

- лісових ресурсів на заготівлю деревини під час проведення рубок головного користування – територіальними органами Держлісагентства. на підставі затвердженої в установленому порядку розрахункової лісосіки.

Видача дозволу на спеціальне використання природних ресурсів здійснюється на підставі клопотання (заявки) природокористувача з обґрунтуванням потреби в цих ресурсах, яке погоджується з відповідною місцевою радою, власником або постійним користувачем цих природних ресурсів, а також з відповідними державними органами, а саме:

- Державним департаментом ветеринарної медицини – у разі використання ресурсів тваринного світу, а у разі використання цих ресурсів з метою одержання лікувально-технічної сировини – також з органами МОЗ;

- органами Держнаглядохоронпраці – у разі користування гідромінеральними ресурсами, а також при видачі гірничих відводів на розробку мінеральних ресурсів;

- територіальними органами басейнових управлінь водних ресурсів або обласними виробничими управліннями водного господарства і меліорації – у разі використання поверхневих вод;

- Держгеонадрами за переліком, який затверджує Мінприроди – у разі використання підземних вод;

- МОЗ – у разі використання водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних.

Орган, який видає дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів, може зажадати від заявника у разі необхідності додаткового погодження даного клопотання (заявки) з іншими заінтересованими міністерствами і відомствами.

Рішення про погодження клопотання щодо видачі дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, а також про видачу цього дозволу повинно бути прийнято відповідним державним органом у місячний

строк. У разі відмови у погодженні клопотання заявник вправі звернутися до відповідного вищестоящего державного органу.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів може бути скасований органом, який його видав, у разі:

- порушення користувачем умов природокористування, різкого погіршення стану навколишнього середовища у процесі природокористування;
- ліквідації підприємства, установи і організації, яким було видано дозвіл;
- закінчення строку природокористування або якщо користувач не приступив протягом трьох років до користування природними ресурсами чи використовує їх не за призначенням;
- порушення норм і правил використання природних ресурсів;
- надходження вимоги від органів державного санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених органів державного нагляду;
- невнесення або внесення в неповному обсязі протягом шести місяців збору за спеціальне використання природних ресурсів.

У разі істотних змін у природокористуванні раніше виданий дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів скасовується, а новий дозвіл видається у встановленому порядку.

Строк дії дозволу на спеціальне використання природних ресурсів устанавлюється органом, який його видає, відповідно до затверджених у передбаченому законодавством порядку правил та інструкцій.

11.3 Порядок устанавлення лімітів використання природних ресурсів місцевого значення

Порядок устанавлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення (далі – Порядок), визначає процедуру встанавлення лімітів для юридичних та фізичних осіб, у віданні яких знаходяться природні ресурси у межах територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення (далі – заявники), за винятком коли природні ресурси мають загальнодержавне значення, а саме:

- корисних копалин;
- природних ресурсів, які використовуються для заготівлі деревини шляхом проведення рубок головного користування;
- видалення зелених насаджень в межах населених пунктів;
- добування живиці, мисливських видів тварин, водних живих ресурсів;
- використання видів тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України, а також рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України.

Порядок передбачає встанавлення лімітів на використання природних ресурсів:

- в природоохоронних цілях;
- в науково-дослідних цілях;
- у оздоровчих та інших рекреаційних цілях;

- у освітньо-виховних цілях;
- для потреб моніторингу навколишнього природного середовища;
- на заготівлю деревини в порядку рубок формування та оздоровлення лісів, проведення інших рубок та робіт не пов'язаних із веденням лісового господарства;
- на заготівлю лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, соків, деревної зелені, сіна;
- на випасання худоби;
- на рибальство;
- на використання орних земель;
- на інші види використання, які не суперечать цільовому призначенню і режиму територій та об'єктів ПЗФ.

Ліміти встановлюються на строк від 1 до 5 років, зважаючи на мету використання природного ресурсу та на підставі відповідного обґрунтування:

- у науково-дослідних цілях – на період виконання теми наукових робіт;
- у природоохоронних цілях – 5 років;
- в оздоровчих, рекреаційних та освітньо-виховних цілях – 5 років;
- для потреб моніторингу навколишнього природного середовища – 5 років;
- на заготівлю та вивезення деревини в порядку формування та оздоровлення лісів, рибальство, на збір лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби та інші види використання – 1 рік;
- на заготівлю та вивезення деревини під час проведення інших рубок та робіт не пов'язаних із веденням лісового господарства (розчищення лісових ділянок, вкритих ліською рослинністю у зв'язку із будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо) – 1,5 року, з можливістю відстрочення цього терміну відповідно до законодавства, у випадку стихії та інших причин, що унеможливають виконання зазначених робіт.

Згідно порядку підготовки та подання матеріалів щодо встановлення лімітів, заявники, у віданні яких знаходяться природні ресурси в межах територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення, готують такі обґрунтовальні документи щодо необхідності встановлення лімітів:

- клопотання про встановлення лімітів;
- проект лімітів;
- обґрунтування встановлення лімітів (висновок наукового куратора території чи об'єкту ПЗФ або наукової установи);
- картосхему території чи об'єкту ПЗФ із зазначенням ділянок, де буде здійснюватися використання природних ресурсів;
- витяг з рішення науково-технічної ради установи ПЗФ про результати розгляду обґрунтування на встановлення ліміту (у випадках, коли така наявна).

У разі потреби, в ліміті зазначаються особливі умови використання природного ресурсу (розкривається необхідність, обмеження, рекомендації щодо здійснення певного виду природокористування, межі зон територій та об'єктів ПЗФ).

Матеріали щодо встановлення лімітів у двох (+1 за кількістю місцевих (міських, селищних, сільських) рад, на території яких планується здійснити природокористування) примірниках подаються заявниками до Державного управління охорони навколишнього природного середовища в області (далі - Держуправління).

Матеріали щодо встановлення лімітів на заготівлю деревини в порядку рубок формування та оздоровлення лісів у частині проведення санітарних рубок подаються протягом року відповідно до санітарного стану насаджень та спеціалізованого лісопатологічного обстеження, але не пізніше 2-х місяців до закінчення строку запланованого використання природних ресурсів.

Держуправління в місячний термін розглядає подані документи щодо встановлення лімітів та затверджує їх із присвоєнням порядкового їх номера або повертає заявникові документи з письмовим поясненням підстави для відмови у затвердженні лімітів.

Підставами для відмови у затвердженні лімітів є:

- клопотання про встановлення лімітів на види використання природних ресурсів, які суперечать цільовому призначенню територій чи об'єктів і режиму ПЗФ чи не передбачені законодавством;
- подання заявником неповного пакета документів або з порушенням термінів;
- виявлення в документах, наданих заявником, недостовірних чи неповних відомостей;
- негативне рішення науково-технічної ради установи ПЗФ про результати розгляду обґрунтування на встановлення ліміту (у випадках, коли така наявна).

У разі усунення причин, що стали підставою для відмови у затвердженні ліміту, заявник повторно подає до Держуправління клопотання з пакетом документів. Держуправління повторно у 5-денний термін розглядає подані документи та приймає відповідне рішення.

При повторному розгляді документів не допускається відмова у затвердженні ліміту з причин, раніше не зазначених у письмовому повідомленні заявнику (за винятком причин, що стали підставою для попередньої відмови).

Для територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення ліміт визначається відповідно до затверджених положень про території та об'єкти ПЗФ. В іншому випадку ліміт визначається відповідно до проектів створення територій та об'єктів ПЗФ або висновків наукового куратора відповідної території та об'єкту ПЗФ чи наукової установи.

Після затвердження лімітів один їх примірник залишається в Держуправлінні, решта – направляються заявнику.

Заявники, які отримали ліміти, надають Держуправлінню звіти щодо використання природних ресурсів відповідно до затверджених лімітів у строк до 15 січня року, наступного за роком використання лімітів.

Висновок

Отже, місцеві ради, їх виконавчі органи, сільські, селищні, міські голови з метою реалізації покладених на них повноважень наділяються правами організаційно-дорадчого, координаційно-контрольного, санкціонуючого та юрисдикційного характеру. Законодавство наділяє міські ради також функціями керівництва, забезпечення, організації, контролю тощо.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Контроль за додержанням законодавства про природокористування з боку органів місцевого самоврядування.
2. Компетенції міських державних адміністрацій в питаннях забезпечення екологічної безпеки.
3. Законодавча неузгодженість дій місцевих органів влади у питаннях охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»

Питання для самоконтролю

1. Якими законодавчими актами України регламентуються питання місцевого екологічного контролю?
2. Повноваження і компетенції міських рад та їхніх виконавчих органів в галузях охорони атмосферного повітря, охорони водних ресурсів, охорони і раціонального використання земель, тощо.
3. Завдання виконавчих і розпорядчих інституцій органів місцевого самоврядування в питаннях екологічної безпеки і охорони довкілля.
4. Визначте порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів.
5. За яких умов дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів може бути скасовано?
6. Визначте порядок установлення лімітів використання природних ресурсів місцевого значення.
7. Що є підставами для відмови у затвердженні лімітів?

Література

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
3. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 р. № 459 «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/459-92-п>

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 321 «Про порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-п>

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-п>

ЛЕКЦІЯ 12. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ

План

Вступ

12.1 Основні завдання Держекоінспекції України

12.2 Сфера діяльності і компетенції Держекоінспекції України

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Для здійснення контрольних функцій у сфері охорони навколишнього природного середовища створено Державну екологічну інспекцію Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (далі – *Держекоінспекція України*).

Держекоінспекція України є системою регіональних і територіальних органів державної виконавчої влади, які організують і здійснюють контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища. До складу Держекоінспекції України входять: Головна екологічна інспекція, інспекція по охороні Чорного та Азовського морів, екологічні інспекції територіальних органів Мінохоронприроди України в областях.

Відповідно до *Положення про Державну екологічну інспекцію України, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 454/2011* основними функціями Держекоінспекції України є: здійснення державного контролю за виконанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, використанням і відтворенням природних ресурсів центральними й місцевими органами державної виконавчої влади,

підприємствами, установами, організаціями та громадянами; контроль за додержанням вимог екологічної безпеки.

12.1 Основні завдання Держекоінспекції України

– внесення Міністрові пропозицій щодо формування державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;

– реалізація державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів; додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду; за екологічною та радіаційною безпекою (у тому числі у пунктах пропуску через державний кордон і в зоні діяльності митниць призначення та відправлення) під час імпорту, експорту та транзиту вантажів і транспортних засобів; біологічною і генетичною безпекою щодо біологічних об'єктів природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів (ГМО) у відкритій системі; поводженням з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами) і небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами;

– інші завдання, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

Держекоінспекція України відповідно до покладених завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та подає їх Міністрові для погодження і внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами- нерезидентами вимог:

а) законодавства про екологічну та радіаційну безпеку:

- у процесі проведення наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, впровадження у виробництво відкриттів, винаходів, використання нової техніки, устаткування, технологій і систем, що імпортуються;

- на військових (у тому числі іноземних держав у місцях їх базування на території України) і оборонних об'єктах, об'єктах органів Міністерства

внутрішніх справ України, Державної пенітенціарної служби України, Служби безпеки України та Адміністрації Державної прикордонної служби України у місцях їх постійної дислокації, а також під час передислокації військ і військової техніки з використанням автомобільних, повітряних, залізничних та плаваючих транспортних засобів, проведення військових навчань, маневрів;

- на пунктах пропуску через державний кордон і в зоні діяльності митниць призначення та відправлення під час імпорту, експорту та транзиту вантажів і транспортних засобів;

- під час здійснення діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

- під час здійснення операцій із металобрухтом, проведення екологічного контролю експортних партій брухту чорних та кольорових металів;

- щодо додержання вимог висновків державної екологічної експертизи;

б) законодавства про використання та охорону земель:

- консервації деградованих і малопродуктивних земель;

- виконання екологічних вимог при наданні у власність і користування, в тому числі в оренду, земельних ділянок;

- здійснення заходів щодо запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами;

- додержання режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також територій, що підлягають особливій охороні;

- додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель;

- встановлення та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також щодо додержання режиму використання їх територій;

- ведення будівельних, днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладення кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду;

в) законодавства про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів;

- реалізації державних, цільових, міждержавних та регіональних програм з оздоровлення, використання і охорони вод, відтворення водних ресурсів;

- наявності та дотримання умов виданих дозволів, установлених нормативів ГДС забруднюючих речовин, лімітів забору і використання води та скидання забруднюючих речовин;

- права державної власності на води;

- дотримання правил ведення водокористувачами первинного обліку кількості вод, що забираються із водних об'єктів і скидаються до них, та визначення якості води;

- дотримання встановленого режиму господарської діяльності у зонах санітарної охорони джерел питного та господарсько-побутового водопоста-

чання, водоохоронних зонах, прибережних захисних смугах, смугах відведення та берегових смугах водних шляхів;

- здійснення водокористувачами заходів із запобігання забрудненню водних об'єктів стічними (дощовими, сніговими) водами, що відводяться з їх території;

- виконання заходів з економного використання водних ресурсів;

- використання вод (водних об'єктів) відповідно до цілей та умов їх надання;

- здійснення погоджених у встановленому порядку технологічних, лісомеліоративних, гідротехнічних та інших заходів щодо охорони вод від вищерпання, поліпшення їх стану, а також припинення скидання забруднених зворотних вод (стічні, шахтні, кар'єрні, дренажні води), баластних та лляльних вод;

- здійснення робіт, пов'язаних із ліквідацією наслідків аварій, які можуть спричинити погіршення якості води;

- дотримання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію підприємств, споруд, інших об'єктів;

- виконання заходів, пов'язаних із попередженням шкідливої дії води і ліквідацією її наслідків;

- дотримання регламентів скидання промислових забруднених стічних чи шахтних, кар'єрних, рудникових вод з накопичувачів, норм і правил експлуатації технологічних водойм (ставки-охолоджувачі теплових і атомних станцій, рибоводні ставки, ставки-відстійники та інші);

- якості та кількості скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднюючих речовин;

- використання, відтворення і охорони морського середовища і природних ресурсів внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України та континентального шельфу України, додержання норм екологічної безпеки;

- проведення навантажувально-розвантажувальних операцій у портах, портових пунктах та на рейдах;

- дотримання суднами, кораблями та іншими плавучими засобами міжнародних конвенцій про запобігання забрудненню морського середовища;

- обсягів використання водних ресурсів, їх обліку й достовірності звітних даних про обсяги використаної води;

г) законодавства про охорону атмосферного повітря:

- виконання запланованих і затверджених загальнодержавних, галузевих або регіональних природоохоронних програм;

- наявності та додержання дозволів на викиди забруднюючих речовин;

- забезпечення безперебійної ефективної роботи і підтримання у справному стані споруд, устаткування та апаратури для очищення викидів і зменшення рівнів впливу фізичних та біологічних факторів;

- додержання нормативів у галузі охорони атмосферного повітря;

- додержання екологічних показників нафтопродуктів (бензину автомобільного та дизельного палива), які реалізуються шляхом оптової та роздрібною торгівлі суб'єктами господарювання;

- порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях;

- надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, визначення видів і обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря;

д) законодавства про охорону, захист, використання та відтворення лісів:

- законності вирубки, ушкодження дерев і чагарників, знищення або ушкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розплідниках і на плантаціях, а також молодняку природного походження й самосівів на площах, призначених під лісовідновлення;

- раціонального та невиснажливого використання лісових ресурсів;

- добування, здійснення побічного та супутнього спеціального лісокористування;

- виконання комплексу необхідних заходів захисту для забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу, застосування пестицидів і агрохімікатів у лісовому господарстві й лісах;

- використання полезахисних лісосмуг, водоохоронних і захисних лісових насаджень;

- заготовки деревини відповідно до затвердженого лісосічного фонду, в тому числі розрахункової лісосіки;

- недопущення експлуатації нових і реконструйованих підприємств, цехів, агрегатів, транспортних шляхів, магістральних трубопроводів, комунальних і інших об'єктів, не забезпечених обладнанням, що запобігає шкідливому впливу на стан і відтворення лісів;

- збереження корисної для лісу фауни;

е) законодавства щодо охорони, утримання і використання зелених насаджень;

є) законодавства про використання, охорону і відтворення рослинного світу;

ж) законодавства про охорону, раціональне використання та відтворення тваринного світу;

з) законодавства щодо дотримання правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій і торгівлі ними;

и) законодавства під час ведення мисливського господарства та полювання;

і) законодавства про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, формування, збереження й використання екологічної мережі;

ї) законодавства про додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

й) законодавства про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів

к) законодавства у сфері хімічних джерел струму в частині забезпечення екологічної безпеки виробництва хімічних джерел струму та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, ведення обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію;

л) законодавства щодо дотримання вимог реєстрації в судових документах операцій зі шкідливими речовинами та сумішами;

м) законодавства про поводження з відходами:

- дотримання вимог виданих дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами;

- дотримання вимог виданих лімітів на утворення та розміщення відходів;

- складання і ведення реєстру об'єктів утворення відходів та реєстру місць видалення відходів;

- перевезення небезпечних відходів територією України та транскордонних перевезень відходів;

- збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення, захоронення відходів;

- ведення первинного обліку кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються, подання відповідної статистичної звітності в установленому порядку та паспортизації таких відходів;

- виконання вимог нормативно-технічної та технологічної документації, погодженої в установленому порядку, при виробництві продукції (крім дослідних зразків) з відходів чи з їх використанням;

- недопущення змішування та захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія;

- дотримання правил і режиму експлуатації установок, виробництв з оброблення та утилізації відходів;

- дотримання правил зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації, захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин, небезпечних речовин;

- додержання вимог екологічної безпеки при транспортуванні, зберіганні, використанні, знешкодженні й похованні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних речовин і відходів;

- своєчасності й повноти виконання заходів щодо захисту земель від засмічення відходами;

н) законодавства щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов;

о) Конвенції з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої фауни і флори CITES у пунктах пропуску через державний кордон України та в зоні діяльності митниць призначення та відправлення;

3) складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом;

4) подає Міністрові пропозиції щодо: видачі, зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу, в тому числі водних живих ресурсів, а також установлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища;

5) надає центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписи щодо зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу, в тому числі водних живих ресурсів, ліцензій на проведення землепорядних та землеоціночних робіт, а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища;

6) вносить у встановленому порядку центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування вимоги щодо приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання, відтворення та охорони природних ресурсів;

7) призначає громадських інспекторів з охорони довкілля та видає їм посвідчення, організовує їх роботу, надає їм методичну та практичну допомогу, вживає заходів до усунення виявлених недоліків і порушень в їх діяльності;

8) забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики у відповідній сфері;

9) утворює, ліквідує, реорганізовує підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління Держекоінспекції України, затверджує їх положення (статути), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників, формує кадровий резерв на посади керівників таких підприємств, установ та організацій;

10) виконує у межах повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

11) формує державне замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;

12) здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

12.2 Сфера впливу і повноваження Держекоінспекції України

Держекоінспекція України з метою організації своєї діяльності:

1) забезпечує в межах повноважень здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх здійсненням в апараті Держекоінспекції України, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління;

2) здійснює в установленому порядку добір кадрів в апарат Держекоінспекції України та на керівні посади в її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління, формує в установленому порядку кадровий резерв на відповідні посади, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та працівників апарату Держекоінспекції України, її територіальних органів;

3) контролює діяльність територіальних органів Держекоінспекції України;

4) організовує планово-фінансову роботу в апараті Держекоінспекції України, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів;

5) організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю Держекоінспекції України, її територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління;

6) реалізовує у межах своїх повноважень державну політику у сфері охорони державної таємниці та інформації з обмеженим доступом, що є власністю держави, здійснює в установленому порядку контроль за станом охорони та збереження такої інформації Держекоінспекції України, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління;

7) забезпечує у межах своїх повноважень виконання завдань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

8) організовує ведення діловодства та архіву в апараті Держекоінспекції України відповідно до встановлених правил;

9) організовує у межах своїх повноважень наукову, науково-технічну, інвестиційну, інформаційну, видавничу діяльність, сприяє створенню і впровадженню сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних мереж.

Держекоінспекція України для виконання покладених на неї завдань має право:

1) залучати до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань учених і фахівців (за їх згодою), працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади;

2) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб;

3) скликати наради, створювати комісії та робочі групи;

4) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

5) проводити перевірки з питань, що належать до її компетенції, видавати за їх результатами обов'язкові для виконання приписи, розпорядження;

6) зупиняти транспортні (в тому числі плавучі) засоби та проводити їх огляд, огляд знарядь добування об'єктів рослинного та тваринного світу (в тому числі водних живих ресурсів) в місцях їх добування, зберігання, перероблення та реалізації;

7) оглядати в пунктах пропуску через державний кордон, на митницях призначення та відправлення всі види автомобільних транспортних засобів у порядку, визначеному законодавством, з метою виявлення екологічно небезпечних і заборонених до вивезення з України та ввезення в Україну вантажів;

8) перевіряти документи на право спеціального використання природних ресурсів (дозволи, ліцензії, сертифікати, висновки, рішення, ліміти, квоти, погодження, свідоцтва);

9) виконувати відбір проб та інструментально-лабораторні вимірювання показників складу і властивостей викидів стаціонарних та пересувних джерел забруднення атмосферного повітря, ґрунтів, вод лляльних, баластних, зворотних, поверхневих та морських, вимірювання показників складу та властивостей підземних вод у пробах із спостережувальних свердловин на об'єктах, що обстежуються, та вимірювання екологічних показників нафтопродуктів (бензину автомобільного та дизельного палива), які реалізуються шляхом оптової та роздрібної торгівлі суб'єктами господарювання;

10) здійснювати відповідно до законодавства фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для запобігання та розкриття порушень вимог законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу;

11) вилучати в установленому порядку в осіб знаряддя добування об'єктів тваринного світу (в тому числі водних живих ресурсів), транспортні (в тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що є знаряддям добування об'єктів тваринного світу (в тому числі водних живих ресурсів), незаконно добуті природні ресурси і продукцію, що з них вироблена, а також відповідні документи (ліцензії, дозволи тощо);

12) розраховувати розмір збитків, заподіяних державі внаслідок порушення природоохоронного законодавства, та пред'являти претензії;

13) викликати громадян для одержання усних та письмових пояснень у зв'язку з порушенням ними вимог законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу;

14) доставляти осіб, які вчинили порушення вимог законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу, до органів

внутрішніх справ, Державної прикордонної служби України або виконавчих органів місцевих рад, якщо особу порушника неможливо встановити на місці вчинення правопорушення;

15) приймати рішення про обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин, за винятком суб'єктів підприємницької діяльності (інвесторів), що провадять свою діяльність відповідно до законодавства про угоди щодо розподілу продукції;

16) опломбовувати приміщення, устаткування, апаратуру підприємств, установ, організацій та об'єктів, стосовно яких було прийняте в установленому порядку рішення про обмеження чи тимчасове зупинення їх діяльності;

17) приймати рішення про відновлення діяльності підприємств, установ і організацій та експлуатацію об'єктів, стосовно яких було прийняте в установленому порядку рішення про обмеження чи тимчасове зупинення їх діяльності, після усунення всіх виявлених порушень;

18) вживати в установленому порядку заходів досудового врегулювання спорів, виступати позивачем та відповідачем у судах;

19) передавати до прокуратури, органів досудового слідства та органів дізнання матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки злочину;

20) використовувати за погодженням із Міністерством внутрішніх справ України спеціальні транспортні засоби, які мають кольорографічне забарвлення та напис з емблемою;

21) виконувати в установленому порядку арбітражні вимірювання концентрацій забруднюючих речовин у контрольних пробах.

Висновок

Державна екологічна інспекція України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України.

Держекоінспекція України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для забезпечення реалізації державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, а також забезпечення екологічної безпеки.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему: Визначення величини (рівня) екологічної небезпеки.

Встановлення рівнів шкідливого впливу і лімітів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Розробка і затвердження нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

Розгляд документів та умов видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами

Державний облік в галузі охорони атмосферного повітря.

Питання для самоконтролю

1. Згідно якого нормативно-правового документу здійснює свою діяльність Держекоінспекція України?

2. Визначте основні завдання Держекоінспекції України.

3. Охарактеризуйте діяльність Держекоінспекції України відповідно до покладених завдань.

4. Опишіть детальніше в яких випадках і за яких умов Держекоінспекція України здійснює контроль за додержанням законодавства про екологічну безпеку?

5. Визначте сферу діяльності і компетенції Держекоінспекції України.

6. Наведіть права Держекоінспекції України.

Література

Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 454/2011: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0286-06>

Бичківський Р.В. Метрологія, стандартизація, управління якістю і сертифікація : підруч. / Бичківський Р.В., Столярчук П.Г., Гамула П.Р. – [2-ге вид., випр. і доп.] – Львів: Вид-во нац. Ун-ту «Львівська політехніка», 2004. – 560 с.

Кожушко Л. Ф. Екологічний менеджмент : підруч. / Кожушко Л. Ф., Скрипчук П. М. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 432 с.

Лукьянихин В. А. Экологический менеджмент : принципы и методы: монография / Лукьянихин В. А., Петрушенко Н. Н.; под научн. ред. Лукьянихина В. А.. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 408 с.

<http://www.dei.gov.ua/> – офіційний сайт Державної екологічної інспекції України

ЛЕКЦІЯ 13. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ЯДЕРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНИ

План

Вступ

13.1. Основні завдання Державної інспекції ядерного регулювання України

13.2. Права та структурний склад Державної інспекції ядерного регулювання України

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Державна інспекція ядерного регулювання України (*Держатомрегулювання України*) є центральним органом виконавчої влади, який є головним у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії. Її функції, завдання, сфера впливу, права і структурний склад регламентуються відповідно до *Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України, затвердженого Указом Президента України від 6.04.2011. № 403/2011.*

13.1 Основні завдання Державної інспекції ядерного регулювання України

1) формування та реалізація державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії;

2) здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання безпеки використання ядерної енергії;

3) здійснення повноважень компетентного органу з фізичного захисту ядерного матеріалу та ядерних установок відповідно до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок; з питань безпечного перевезення радіоактивних матеріалів відповідно до правил ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів; з питань аварійного оповіщення та інформування згідно з Конвенцією про оперативне оповіщення про ядерні аварії.

Держатомрегулювання України відповідно до покладених на неї завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення, отує проекти законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд резидентіві України, Кабінету Міністрів України;

2) погоджує проекти законів, інших актів законодавства, які надходять від міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

3) готує загальнодержавні та інші програми з безпеки використання ядерної енергії;

4) координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, що згідно із законодавством відповідають за забезпечення ядерної та радіаційної безпеки;

5) організовує і проводить наукові та науково-технічні дослідження у сфері безпеки використання ядерної енергії;

6) розробляє і здійснює заходи щодо формування культури безпеки у сфері використання ядерної енергії та культури захищеності ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

7) *розробляє та затверджує:*

- норми, правила, стандарти з ядерної та радіаційної безпеки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- норми, правила з фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

- нормативно-правові акти з організації та ведення обліку і контролю ядерних матеріалів, застосування гарантій нерозповсюдження ядерної зброї;

- вимоги та умови безпеки (ліцензійні умови) провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії;

8) погоджує проекти державних і галузевих стандартів з питань ядерної та радіаційної безпеки і охорони праці;

9) погоджує стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси в частині забезпечення ядерної та радіаційної безпеки;

10) встановлює вимоги до систем (елементів), важливих для безпеки ядерних установок, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, і уранових об'єктів, а також порядок ведення обліку та реєстрації зазначених систем (елементів);

11) затверджує вимоги щодо управління якістю діяльності з використання ядерної енергії в частині ядерної та радіаційної безпеки;

12) встановлює порядок звільнення від регулюючого контролю діяльності з радіоактивними матеріалами та діяльності на майданчиках ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами (крім сховищ для захоронення радіоактивних відходів) після завершення робіт із зняття їх з експлуатації;

13) здійснює оцінку безпеки ядерних установок, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, уранових об'єктів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

14) здійснює *державну експертизу:*

- ядерної та радіаційної безпеки ядерних установок, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, уранових об'єктів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

- фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

15) здійснює в установленому законодавством порядку *ліцензування*:

- діяльності експлуатуючої організації на окремому етапі життєвого циклу ядерної установки або сховища для захоронення радіоактивних відходів;
- діяльності, пов'язаної зі здійсненням персоналом безпосереднього управління реакторною установкою;
- діяльності посадових осіб експлуатуючої організації, до службових обов'язків яких належить здійснення організаційно-розпорядчих функцій, пов'язаних із забезпеченням ядерної та радіаційної безпеки;
- діяльності з переробки уранових руд, переробки та зберігання радіоактивних відходів, використання джерел іонізуючого випромінювання, виробництва джерел іонізуючого випромінювання, перевезення радіоактивних матеріалів;
- підготовки персоналу для експлуатації ядерної установки (за переліком посад і спеціальностей, визначеним Кабінетом Міністрів України);
- підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

16) розробляє та затверджує в установленому порядку перелік джерел іонізуючого випромінювання, діяльність із використання яких звільняється від ліцензування;

17) визначає перелік документів, що подаються для отримання ліцензії на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії, а також вимоги щодо їх оформлення і змісту та порядок подання ліцензіатами звітної документації;

18) веде в установленому порядку єдиний реєстр виданих ліцензій на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії;

19) у встановленому законодавством порядку *видає*:

- дозволи на перевезення радіоактивних матеріалів у разі їх міжнародного перевезення;
- сертифікати про затвердження у разі перевезення радіоактивних матеріалів;
- окремі дозволи на виконання певних видів робіт чи операцій на етапах будівництва, введення в експлуатацію, експлуатації та зняття з експлуатації ядерної установки та на етапах експлуатації і закриття сховища для захоронення радіоактивних відходів;
- висновки щодо додержання вимог ядерної та радіаційної безпеки і фізичного захисту у разі експорту, імпорту, тимчасового вивезення, тимчасового ввезення, реекспорту та транзиту радіоактивних матеріалів, що можуть бути використані у створенні ядерної зброї;
- дозволи на використання земель і водойм, розташованих у санітарно-захисній зоні ядерної установки, об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, уранового об'єкта за погодженням з експлуатуючою організацією;

20) затверджує умови та порядок видачі окремих письмових дозволів на види робіт чи операцій на етапах будівництва, введення в експлуатацію, експлуатації та зняття з експлуатації ядерної установки та на етапах експлуатації та закриття сховищ для захоронення радіоактивних відходів;

21) погоджує акти визначення рівня фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання;

22) погоджує концепції зняття з експлуатації ядерних установок;

23) надає допуск до виконання особливих робіт керівникам підприємств приватної форми власності, які використовують джерела іонізуючого випромінювання;

24) узгоджує технічні умови на пакувальні комплекти, радіоактивні матеріали, на виробництво джерел іонізуючого випромінювання, елементи і системи, важливі для безпеки, програми та методики випробувань пакувальних комплектів і радіоактивних матеріалів;

25) затверджує порядок обліку радіоактивних відходів;

26) реєструє джерела іонізуючого випромінювання;

27) здійснює замовлення бланків ліцензій на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії та затверджує порядок їх обліку і зберігання;

28) забезпечує організацію створення та функціонування єдиної державної системи контролю та обліку індивідуальних доз опромінення населення;

29) подає до органів державної податкової служби переліки підприємств, установ, організацій, фізичних осіб – суб'єктів діяльності у сфері використання ядерної енергії, в результаті діяльності яких утворилися, утворюються або можуть утворитися радіоактивні відходи та які тимчасово зберігають такі відходи понад установлені особливими умовами ліцензії строк;

30) погоджує звітність про фактичні обсяги радіоактивних відходів, утворених за базовий податковий (звітний) період, календарний квартал, та фактичні обсяги радіоактивних відходів, які зберігаються у виробника таких відходів понад установлені особливими умовами ліцензії строк;

31) веде державний облік ядерних матеріалів;

32) забезпечує виконання зобов'язань України відповідно до Угоди між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, Додатковим протоколом до зазначеної Угоди;

33) забезпечує обмін інформацією з Міжнародним агентством з атомної енергії щодо незаконного обігу радіоактивних матеріалів та щодо накопичення радіоактивних відходів в Україні;

34) затверджує перелік документів і відомостей, необхідних для проведення радіологічного контролю на кордоні України;

35) затверджує порядок проведення інспекційних перевірок ліцензіата та інспекційних обстежень;

36) здійснює управління створенням та функціонуванням функціональної підсистеми з питань безпеки об'єктів ядерної енергетики єдиної державної системи цивільного захисту;

37) встановлює правила радіаційного контролю металобрухту;

38) затверджує порядок проведення навчання і перевірки знань з питань ядерної та радіаційної безпеки у персоналу і посадових осіб, які забезпечують ядерну та радіаційну безпеку, суб'єктів діяльності у сфері використання ядерної енергії, яка підлягає державному регулюванню, перевіряє, бере участь та контролює перевірку знань з ядерної та радіаційної безпеки у зазначеного персоналу і посадових осіб;

39) готує щорічну доповідь про стан ядерної та радіаційної безпеки в Україні, відповідні звіти та огляди і подає їх Верховній Раді України, Президентові України, іншим органам державної влади, а також органам місцевого самоврядування, громадським організаціям;

40) оперативно сповіщає через засоби масової інформації про радіаційні аварії на території України, а також за її межами в разі можливості транскордонного перенесення радіоактивних речовин;

41) приймає на підставі інформації про безпеку ядерного судна, яке має намір зайти в територіальне море України, рішення щодо його заходження в територіальне море або щодо заборони такого заходження;

42) інформує громадськість з питань розробки та впровадження державної політики з безпеки використання ядерної енергії;

43) здійснює державний нагляд за дотриманням законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

44) здійснює нагляд за технічним станом, режимами експлуатації та рівнем аварійної готовності систем (елементів), важливих для безпеки атомної електростанції, кваліфікацією та діями персоналу атомної електростанції, що забезпечує її ядерну та радіаційну безпеку, а також за реалізацією заходів, спрямованих на запобігання аварії у процесі виробництва і використання джерел іонізуючого випромінювання, на ядерних установках, об'єктах, призначених для поводження з радіоактивними відходами, та уранових об'єктах, на забезпечення готовності підприємств, установ і організацій до ліквідації її наслідків;

45) здійснює нагляд за службовим розслідуванням радіаційних аварій та веде облік таких аварій;

46) застосовує в межах своїх повноважень примусові заходи до юридичних і фізичних осіб у разі порушення ними законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, вимог фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

47) здійснює контроль за тимчасовим зберіганням радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк;

48) надсилає ліцензіатам, їх посадовим особам, керівникам центральних та місцевих органів виконавчої влади, органам місцевого самоврядування обов'язкові до виконання розпорядження (приписи) про усунення порушень і недоліків у сфері безпеки використання ядерної енергії;

49) надсилає ліцензіатам, власникам чи керівникам підприємств, установ і організацій подання про невідповідність окремих осіб займаним посадам;

50) застосовує в установленому порядку фінансові санкції до підприємств, установ і організацій, інших суб'єктів підприємницької діяльності у разі порушення законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, вимог фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

51) притягає в установленому законодавством порядку до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, вимог фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

52) обмежує, припиняє, зупиняє експлуатацію підприємств, установ, організацій, ядерних установок, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, установок з джерелами іонізуючого випромінювання у разі порушення вимог ядерної та радіаційної безпеки або неспроможності дотримання цих вимог;

53) відстороняє персонал від діяльності, пов'язаної зі здійсненням безпосереднього управління реакторною установкою, та посадових осіб експлуатуючої організації від виконання службових обов'язків щодо здійснення організаційно-розпорядчих функцій, пов'язаних із забезпеченням ядерної та радіаційної безпеки, у разі порушення ними законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, вимог фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

54) передає правоохоронним органам акти перевірок про порушення установлених законами, іншими нормативно-правовими актами вимог ядерної та радіаційної безпеки, фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання;

55) є єдиним пунктом зв'язку згідно з Конвенцією про оперативне оповіщення про ядерні аварії, Конвенцією про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації та Конвенцією про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок;

56) здійснює міжнародне співробітництво, забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з питань ядерної та радіаційної безпеки;

57) організовує та координує підготовку національних доповідей про вжиті Україною заходи до виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією про ядерну безпеку, Об'єднаною конвенцією про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами, іншими міжнародними договорами України з питань, що належать до її компетенції, затверджує такі доповіді та представляє їх у відповідних міжнародних організаціях;

58) здійснює міжнародний обмін оперативною інформацією про ядерні події в рамках міжнародної шкали ядерних подій;

59) координує взаємодію органів виконавчої влади з Міжнародним агентством з атомної енергії та іншими міжнародними організаціями, що провадять діяльність у сфері забезпечення ядерної та радіаційної безпеки;

60) організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Держатомрегулювання України, її територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління, а також стосовно актів, які нею видаються;

61) утворює, ліквідує, реорганізовує підприємства, установи та організації, затверджує їх положення (статути), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників, формує кадровий резерв на посади керівників підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держатомрегулювання України;

62) виконує у межах повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

63) здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

13.2 Права та структурний склад Державної інспекції ядерного регулювання України

Держатомрегулювання України має право:

1) залучати спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками), вчених, представників інститутів громадянського суспільства для розгляду питань, що належать до її компетенції;

2) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб;

3) скликати наради, створювати комісії та робочі групи;

4) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

5) володіти спеціальними транспортними засобами для здійснення заходів реагування на надзвичайні ситуації.

Державний нагляд за дотриманням законодавства, умов виданих документів дозвільного характеру, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки, вимог фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, обліку та контролю ядерних матеріалів та інших джерел іонізуючого випромінювання здійснюють *державні інспектори* Держатомрегулювання України, які мають право відвідувати безперешкодно в будь-який час підприємства, установи та організації всіх форм власності для проведення у межах своїх повноважень відповідних перевірок, а також мають інші права, передбачені законом.

Держатомрегулювання України здійснює повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку *міжрегіональні* (повноваження яких поширюються на кілька адміністративно-територіальних одиниць) *територіальні органи*. У процесі виконання покладених на неї завдань Держатомрегулювання України *взаємодіє* з іншими органами державної влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, а також з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, підприємствами, установами, організаціями.

Накази Держатомрегулювання України, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Держатомрегулювання України *очолює* Голова, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Президентом України.

Основні повноваження і обов'язки Голови:

1) очолює Держатомрегулювання України, здійснює керівництво її діяльністю;

2) визначає пріоритети роботи Держатомрегулювання України та шляхи виконання покладених на неї завдань, затверджує плани її роботи, звіти про їх виконання;

3) подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;

4) представляє Держатомрегулювання України у публічно-правових відносинах з іншими органами, підприємствами, установами і організаціями в Україні та за її межами;

5) представляє Кабінет Міністрів України за його дорученням у міжнародних організаціях та під час укладення міжнародних договорів України;

6) утворює, ліквідує, реорганізовує за погодженням з Кабінетом Міністрів України територіальні органи як структурні підрозділи апарату Держатомрегулювання України;

7) призначає на посади за погодженням з головами відповідних місцевих державних адміністрацій та звільняє з посад керівників територіальних органів Держатомрегулювання України, призначає на посади та звільняє з посад заступників керівників територіальних органів Держатомрегулювання України;

8) розглядає в установленому порядку питання щодо присвоєння керівникам територіальних органів Держатомрегулювання України та їх заступникам відповідних рангів державних службовців, їх заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності;

9) затверджує положення про структурні підрозділи апарату Держатомрегулювання України;

10) приймає на роботу та звільняє з роботи у порядку, передбаченому законодавством про працю, працівників апарату Держатомрегулювання України, приймає рішення щодо їх заохочення, притягнення до дисциплінарної відповідальності;

11) скликає та проводить наради з питань, що належать до її компетенції;

12) організовує роботу колегії Держатомрегулювання України і головує на її засіданнях.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції Держатомрегулювання України, обговорення найважливіших напрямів її діяльності у Держатомрегулюванні України утворюється колегія у складі Голови (голова колегії), першого заступника та заступника Голови за посадою. У разі потреби до складу колегії Держатомрегулювання України можуть включатися керівники структурних підрозділів апарату Держатомрегулювання України, а також у встановленому порядку інші особи. Рішення колегії можуть бути реалізовані шляхом прийняття відповідного наказу Держатомрегулювання України.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у Держатомрегулюванні України можуть утворюватись інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Держатомрегулювання України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби України.

Висновок

Отже, Державна інспекція ядерного регулювання України – є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямована на забезпечення екологічної безпеки України в сфері ядерного регулювання. Її діяльність регламентується відповідним Положенням, затвердженим Указом Президента, і здійснюється згідно чинного законодавства України і ратифікованих міжнародних договорів ООН і МАГАТЕ.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї.

Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок.

Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію.

Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації.

Конвенція про ядерну безпеку.

Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами.

Питання для самоконтролю

9. Згідно якого нормативно-правового документу здійснює свою діяльність Державна інспекція ядерного регулювання України?

10. Визначте завдання Держінспекції ядерного регулювання України.

11. Охарактеризуйте діяльність Держінспекції ядерного регулювання України відповідно до покладених завдань.

12. Які види діяльності підлягають ліцензуванню органами Держінспекції ядерного регулювання?

13. Які дозволи, сертифікати та висновки видає Держінспекція ядерного регулювання України у встановленому законодавством порядку?

14. Згідно яких міжнародних договорів, конвенцій і угод здійснює свою діяльність Держінспекція ядерного регулювання України?

15. Опишіть детальніше в яких випадках і за яких умов Держінспекція ядерного регулювання України здійснює контроль за додержанням законодавства про екологічну та радіаційну безпеку?

16. Наведіть права Держінспекції ядерного регулювання України.

17. Наведіть основні повноваження і обов'язки Голови Держінспекції?

Література

1. Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України, затверджене Указом Президента України від 06.04.2011 № 403/2011: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/403/2011>

2. Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї від 21.09.1995: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_028

3. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26.10.1979: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_024

4. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію від 26.09.1986: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_026

5. Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації від 26.09.1986: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_027

6. Конвенція про ядерну безпеку від 17.06.1994: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_023

7. Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами від 05.09.1997: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_335

ЛЕКЦІЯ № 14. ПЛАН ЛОКАЛІЗАЦІЇ ТА ЛІКВІДАЦІЇ АВАРІЙНИХ СИТУАЦІЙ І АВАРІЙ

План

Вступ

14.1 Загальні положення щодо розробки ПЛАС.

14.2 Аналіз небезпеки підприємства.

14.3 Вимоги до складання оперативної частини ПЛАС для аварій.

14.4 Повноваження та обов'язки відповідального керівника робіт та власника підприємства.

14.5 Впровадження ПЛАС

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Локалізація аварійних ситуацій спрямована на обмеження або запобігання подальшого розвитку будь-якого виду аварійної ситуації та створення умов для її успішної ліквідації наявними силами і засобами.

Ліквідація наслідків аварії – режим функціонування, під час якого підприємство (об'єкт) після аварії переводиться в режим нормальної експлуатації або перетворюється в екологічно безпечну природно-технологічну систему.

Аварійна ситуація – стан потенційно небезпечного об'єкта, що характеризується порушенням меж та/або умов безпечної експлуатації, але не перейшов в аварію, при якому всі несприятливі впливи джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище утримуються у прийнятних межах за допомогою відповідних технічних засобів, передбачених проектом.

Аварія – раптова подія, така як потужний викид небезпечних речовин, пожежа або вибух, внаслідок порушення експлуатації підприємства (об'єкта), яка призводить до негайної та/або наступної загрози для життя та здоров'я

людей, довкілля, матеріальних цінностей на території підприємства та/або за його межами.

Локалізація та ліквідація наслідків аварійних ситуацій здійснюється згідно *Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій затвердженого Наказом Комітету по нагляду за охороною праці України від 17.06.1999 року № 112*. Цей нормативний акт поширюється на потенційно небезпечні підприємства, потенційно небезпечні об'єкти, на яких можливі аварії із залповими викидами вибухонебезпечних і токсичних продуктів, вибухами й загоряннями (пожежами) в апаратурі, виробничих приміщеннях і зовнішніх спорудах, які можуть призвести до зруйнування будинків, споруд, технологічного устаткування, ураження людей, негативного впливу на довкілля.

Нормативний акт встановлює порядок *розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (ПЛАС)*, вимоги до їх складу, змісту та форми, процедуру затвердження й перегляду ПЛАС. Вимоги цього нормативного акта обов'язкові для всіх міністерств, відомств, підприємств, організацій, юридичних і фізичних осіб незалежно від їхньої галузевої та/або відомчої належності й форми власності, крім:

- ядерних установок та підприємств з переробки радіоактивних речовин, за винятком тих об'єктів на цих підприємствах, де є обіг нерадіоактивних речовин;
- військових об'єктів;
- підприємств гірничодобувної промисловості (шахти);
- всіх види транспорту, крім трубопровідного.

14.1 Загальні положення щодо розробки ПЛАС

Метою ПЛАС є планування дій (взаємодії) персоналу підприємства, спецпідрозділів, населення, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо локалізації і ліквідації аварій та пом'якшення їх наслідків.

Аварії в залежності від їх масштабу можуть бути трьох рівнів:

- на рівні «А» аварія характеризується розвитком аварії в межах одного виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці), яке є структурним підрозділом підприємства.

- на рівні «Б» аварія характеризується переходом за межі структурного підрозділу і розвитком її в межах підприємства.

- на рівні «В» аварія характеризується розвитком і переходом за межі території підприємства, можливістю впливу уражальних чинників аварії на населення розташованих поблизу населених районів та інші підприємства (об'єкти), а також на довкілля.

ПЛАС повинен охоплювати всі рівні розвитку аварії, які встановлені в процесі аналізу небезпек. ПЛАС розробляється з урахуванням усіх станів підприємства (об'єкта): пуск, робота, зупинка і ремонт.

ПЛАС повинен бути узгоджений з територіальними управліннями Держнаглядохоронпраці та Держпожнадзора, з територіальними органами ДСНС, територіальними установами державної санепідслужби та, при потребі, з органами місцевого самоврядування.

ПЛАС затверджується власником (керівником) підприємства. Оперативна частина ПЛАС для аварій рівня "В" затверджується органами місцевого самоврядування.

Обов'язки щодо розробки і впровадження ПЛАС та відповідальність за його якість покладаються на власника (керівника) підприємства (об'єкта). Розробка ПЛАС може виконуватися власником самостійно або із залученням спеціалізованих організацій, за умови, що вони мають дозвіл на виконання такої роботи, отриманий в установленому порядку.

ПЛАС ґрунтується:

- на прогнозуванні сценаріїв виникнення аварій;
- на постадійному аналізі сценаріїв розвитку аварій і масштабів їх наслідків;
- на оцінці достатності існуючих заходів, які перешкоджають виникненню і розвитку аварії, а також технічних засобів локалізації аварій;
- на аналізі дій виробничого персоналу та спеціальних підрозділів щодо локалізації аварійних ситуацій (аварій) на відповідних стадіях їх розвитку.

ПЛАС повинен містити:

- титульний лист;
- аналітичну частину, в якій міститься аналіз небезпек, можливих аварій та їхніх наслідків;
- оперативну частину, яка регламентує порядок взаємодії та дій персоналу, спецпідрозділів і населення (при потребі) в умовах аварії;
- додатки, які складаються з документів: копії наказу по підприємству (об'єкту) про призначення посадової особи або осіб, які виконують функції відповідального керівника робіт щодо локалізації та ліквідації аварій при аваріях на рівнях «А» і «Б» і рішення органів місцевого самоврядування про призначення посадової особи або осіб, які виконують функції такі функції при аваріях на рівні «В».

Для забезпечення ефективної боротьби з аварією на всіх рівнях її розвитку наказом створюється **штаб**, функціями якого є:

- збір і реєстрація інформації про хід розвитку аварії та вжиті заходи щодо боротьби з нею;
- поточна оцінка інформації і прийняття рішень щодо оперативних дій в зоні аварії та поза її межами;
- координація дій персоналу підприємства і всіх залучених підрозділів і служб, які беруть участь у ліквідації аварії.
- В ПЛАС повинні бути визначені місце розташування штабу (в тому числі резервне), посадові особи, які виконують функції відповідальних керівників.

ПЛАС має бути пронумерований, зброшурований, затверджений і узгоджений відповідними організаціями, а також скріплений печатками підприємств і організацій, які узгодили його.

ПЛАС у повному обсязі повинен знаходитись:

- у керівника й диспетчера підприємства (об'єкта),
- в територіальному управлінні Держнаглядохоронпраці,
- у територіальному органі ДСНС.

Витяги з ПЛАС у обсязі, який є достатнім для якісного виконання відповідних дій, мають знаходитись:

- у керівників виробництв (цехів, відділень, виробничих дільниць),
 - на пункті зв'язку районної (об'єктової) пожежної частини,
 - начальника (інструктора) воєнізованої газорятувальної служби,
 - а також на робочих місцях.
- ПЛАС належить переглядати через кожні 5 років. Позачерговий перегляд ПЛАС здійснюється
- за розпорядженням органів Держнаглядохоронпраці;
 - при змінах у технології, апаратурному оформленні, метрологічному забезпеченні технологічних процесів,
 - змінах в організації виробництва,
 - за наявності даних про аварії на аналогічних підприємствах (об'єктах).

У таких випадках, у залежності від конкретних обставин, ПЛАС переглядається повністю або до нього вносяться зміни і доповнення.

ПЛАС має переглядатися і коректуватися з урахуванням змін житлового будівництва й розвитку в даному районі, вдосконалення дій під час аварій і досвіду, накопиченого під час тренувань та перевірок. Після аварії слід переглядати, а при потребі вносити зміни в ПЛАС на основі одержаного досвіду.

14.2 Аналіз безпеки підприємства

Аналіз безпеки підприємства (об'єкта) проводиться на основі докладного розгляду його стану, міжгалузевої і галузевої нормативної документації, рекомендацій довідкової і науково-технічної літератури, а також з урахуванням аварій і аварійних ситуацій, що відбувалися на ньому та аналогічних підприємствах.

Під час аналізу безпеки підприємства потрібно визначити всі можливі аварійні ситуації і аварії, в тому числі й малоймовірні, з катастрофічними наслідками, які можуть виникати на підприємстві, розглянути сценарії їхнього розвитку і оцінити наслідки.

Виявлення можливостей і умов виникнення аварій має виконуватись на основі аналізу особливостей роботи як окремого обладнання (апаратів, машин тощо), так і їх групи (технологічних блоків), а також з урахуванням небезпечних властивостей речовин і матеріалів, що використовуються у виробництві.

Виявлення можливих аварій потрібно проводити в такій послідовності:

1. Визначити наявність на підприємстві небезпечних речовин, небезпечних режимів роботи обладнання і об'єктів.

До небезпечних речовин належать:

- вибухопожеженебезпечні речовини;
- шкідливі речовини.

Небезпечні режими характеризуються такими технологічними параметрами, як тиск, вакуум, температура, напруга, склад технологічного середовища тощо.

2. Виявити потенційні види небезпеки для кожної одиниці обладнання (апарата, машини) і процесу, що проходить у ньому.

До видів небезпеки, що розглядаються, належать:

- пожежа;
- вибух (усередині обладнання, будівлях або навколишньому середовищі);
- розрив або зруйнування обладнання;
- викид шкідливих речовин;
- сполучення перелічених видів небезпеки.

Для виявлених потенційно небезпечних об'єктів потрібно прогнозувати сценарії виникнення і розвитку можливих аварій, що призводять до реалізації потенційних небезпек. Сценарій має починатися з події (стадії), що утворює безпосередню загрозу виходу технологічного процесу з-під контролю й виникнення аварії. При цьому слід враховувати параметри стану речовин (температура, тиск, агрегатний стан тощо) і стан обладнання, які відповідають як нормальному технологічному режиму, так і режимам, які можливі при настанні й розвитку аварії.

На кожній стадії розвитку аварії потрібно:

- оцінити кількість небезпечних речовин, яка може взяти участь в аварії, що прогнозується;
- встановити уражальні чинники, які притаманні виду небезпеки, який реалізується під час аварії;
- оцінити наслідки впливу уражальних чинників аварії на сусідні об'єкти й людей з урахуванням властивостей цих об'єктів і їхнє взаєморозташування: визначаються масштаби зон руйнування, ураження людей і зараження місцевості;
- визначити безпечні зони й місця можливих сховищ, шляхи евакуації, що не потрапляють під вплив уражальних чинників аварії.

За результатами аналізу виникнення й розвитку аварій та оцінки їх наслідків встановлюється можливість переходу аварії на рівні «Б» і «В».

Для кожної стадії сценарію розвитку аварії надається код.

Оцінка наслідків аварії і її окремих стадій виконується за допомогою методик, які наводяться у нормативно-технічній документації і довідковій літературі.

Аналіз небезпеки надається у вигляді звіту або пояснювальної записки, який повинен містити:

- використану вихідну інформацію або посилання на документи, в яких вона міститься;

– опис використаних методів аналізу й методик оцінки або відповідні посилання на них;

– результати розрахунків і оцінок.

Результати аналізу надаються:

– для устаткування (апаратів, машин тощо) – у вигляді картки небезпеки;

– для технологічного блоку (стадії технологічного процесу) – у вигляді стислої характеристики небезпеки блоку;

– для підприємства – у вигляді плану підприємства;

– для регіону – у вигляді ситуаційного плану.

Результати виконаного аналізу мають пройти незалежну експертизу.

14.3 Вимоги до складання оперативної частини ПЛАС

Оперативна частина ПЛАС розроблюється для керівництва діями персоналу підприємства, добровільних і спеціалізованих підрозділів з метою запобігання аварійним ситуаціям і аваріям на відповідних стадіях їхнього розвитку або локалізації їх з метою зведення до мінімуму наслідків аварії для людей, матеріальних цінностей і довкілля, запобігання її розповсюдженню на інші виробництва (цехи, відділення, виробничі дільниці) підприємства й за його межі, рятування і виведення людей із зони ураження і потенційно небезпечних зон.

При розробці оперативної частини потрібно:

– забезпечити узгодженість дій персоналу підприємства й спецпідрозділів;

– запровадити перелік посадових осіб, відповідальних за виконання конкретних дій;

– запровадити порядок здійснення зв'язку зі спецпідрозділами, органами державного нагляду й органами місцевого самоврядування;

– викласти дії персоналу підприємства й спецпідрозділів щодо локалізації і ліквідації аварій на відповідних стадіях їхнього розвитку. В тих випадках, коли у спецпідрозділах є свої плани дій, може бути замість опису дано посилання на ці плани;

– надати розпізнавальні ознаки рівнів аварії і їх значення, за якими керівництво роботами щодо локалізації і ліквідації аварії переходить на рівні «Б» і «В».

Оперативна частина ПЛАС для аварій на рівні «А» повинна містити:

– блок-схему виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

– план виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

– блок-карти об'єктів (цехів, відділення, виробничих дільниць), які входять до складу виробництва;

– опис дій персоналу;

– список і схему оповіщення посадових осіб, які мають бути терміново сповіщені про аварійну ситуацію (аварію);

- список робітників, що залучаються до локалізації аварії, осіб, що дублюють їхні дії за відсутності перших з будь-яких причин, із зазначенням місць їх постійної роботи, проживання й телефонів;
- перелік інструментів, матеріалів, засобів індивідуального захисту, які мають бути використані при локалізації аварії, із зазначенням місць їх зберігання (аварійних шаф);
- обов'язки відповідального керівника робіт, виконавців і інших посадових осіб щодо локалізації аварії;
- інструкцію щодо аварійної зупинки виробництва.

У блок-схемі виробництва (цеху, відділення, виробничої ділянки) визначаються його складові частини без деталізації їх, визначаються прямі та зворотні міжцехові потоки, їх характеристики й параметри, відповідна, в т. ч. і гранична для виробництва відсічна арматура, які мають безпосереднє значення для локалізації (ліквідації) аварії.

На плані виробництва (цеху, відділення, виробничої ділянки) має бути вказано місце розташування:

- основного технологічного обладнання і комунікацій;
- відсічної запірної арматури, яка має безпосереднє відношення до локалізації (ліквідації) аварії;
- засобів протиаварійного захисту, зв'язку і оповіщення;
- евакуаційних виходів і маршрутів евакуації;
- шляхів під'їзду, ділянок для встановлення і маневрування спецтехніки;
- сховищ і місць укриття.

На плані можуть бути додатково нанесені місця найбільш імовірного виникнення аварійних ситуацій, розміри й межі потенційно небезпечних зон та інші характеристики потенційно можливих аварій, зазначатися кількісні показники, які характеризують потенційну небезпеку блоків, показники тяжкості наслідків можливих аварій, основні дестабілізуючі фактори і критичні значення параметрів процесу.

Блок-карту належить складати для кожного об'єкта, який входить до складу виробництва, що розглядається. Блок-карта повинна містити:

- принципову технологічну схему об'єкта;
- план розташування устаткування об'єкта;
- стисло характеристику небезпеки технологічних блоків, що входять до складу об'єкта.

Порядок дій виконавців має передбачати:

- виявлення й оцінку аварії або загрози її виникнення за розпізнавальними ознаками;
- оповіщення персоналу виробництва й диспетчера підприємства (об'єкта) про аварію або загрозу її виникнення;
- включення протиаварійних систем;
- відключення пошкодженої ділянки, повну або часткову зупинку виробництва;

- виведення з небезпечної зони персоналу, із зазначенням порядку забезпечення його засобами індивідуального захисту;
- інші заходи, що запобігають розвитку аварії, з урахуванням специфіки виробництва.

В *інструкції щодо аварійної зупинки виробництва* (підприємства), яка є складовою оперативної частини ПЛАС, для кожної аварії повинні бути визначені послідовність уведення в дію систем протиаварійного захисту, відключення апаратів і механізмів, відключення електроенергії та інших енергоносіїв, режим роботи вентиляції і систем очищення повітря, порядок використання засобів рятування людей і ліквідації аварії. При цьому має бути врахований вплив виконуваних переключень і відключень на роботу систем протиаварійного захисту, життєзабезпечення та інших систем, які є суттєвими під час ліквідації аварії.

Оперативна частина ПЛАС для аварій на рівні «Б» включає в себе додатково такі документи:

- блок-схему підприємства;
- план підприємства.

На плані підприємства потрібно визначити:

- місця розташування виробництв;
- місця скупчення небезпечних продуктів із зазначенням найменування й маси продукту;
- прямі та зворотні міжвиробничі потоки, їхні характеристики й параметри;
- міжвиробнича відсічна арматура, її тип і основні технічні характеристики;
- засоби протиаварійного захисту;
- засоби зв'язку й оповіщення;
- евакуаційні виходи і маршрути евакуації;
- сховища й місця укриття;
- шляхи під'їзду, місця встановлення й маневрування спецтехніки;
- місця найбільш імовірного виникнення аварійних ситуацій (аварій);
- зони можливого ураження обслуговуючого персоналу підприємства з урахуванням розповсюдження вибухових і ударних хвиль, напрямку руху вибухонебезпечних і токсичних хмар.

Вимоги до складання оперативної частини ПЛАС для аварій на рівні «В»

Оперативна частина розроблюється для керівництва діями відповідних служб і підрозділів із метою запобігання розвитку аварії і розповсюдженню її на інші підприємства (об'єкти), рятуванню та виведенню людей із зони ураження й потенційно небезпечних зон. При розробці оперативної частини слід визначити всіх учасників протиаварійних дій. Крім того, потрібно реально визначити їхні функції, ресурси, обов'язки й ступінь участі.

До складу учасників протиаварійних дій повинні входити:

- органи Держнаглядохоронпраці й Держпожнагляду;
- спеціальні формування: районна (об'єктова) пожежна частина, воєнізована газорятувальна служба та інші;
- міліція, медична (у т. ч. лікарні), транспортна служби та служба соціального забезпечення;
- органи з керівництва аварією та/або територіальні органи ДСНС;
- комунальні служби району (міста);
- керівництво підприємства;
- органи масової інформації і зв'язку;
- органи охорони здоров'я і навколишнього середовища.

При розробці оперативної частини потрібно:

- передбачити процедуру залучення населення до робіт щодо локалізації і ліквідації аварії;
- передбачити узгоджені дії виробничого персоналу, усіх залучених підрозділів і служб, а також населення;
- забезпечити спільні дії персоналу розташованих поруч підприємств (об'єктів) і органів місцевого самоврядування сусідніх районів.

Оперативна частина повинна містити:

- титульний лист;
- ситуаційний план із додатками;
- обов'язки відповідального керівника, виконавців і інших посадових осіб щодо локалізації аварії.

На ситуаційному плані позначаються промислова площадка підприємства (об'єкта) на місцевості, а також житлові райони, населені пункти, інші підприємства й організації, що розташовані поруч із ним і на які може поширюватися дія уражальних чинників аварії. Розмір території, яка охоплюється ситуаційним планом, визначається масштабом зон ураження (зараження).

На ситуаційний план наносяться:

- зони можливого ураження за різними сценаріями розвитку аварій;
- чисельність людей у цих зонах і час досягнення їх уражальними чинниками аварії з урахуванням швидкості й напрямку вітру, погодних умов, рельєфу місцевості;
- можливі шляхи евакуації населення і безпечні зони, сховища, укриття;
- місця розташування засобів протиаварійного захисту, джерел аварійного енерго- і водопостачання, а також наявність і місцезнаходження запасів засобів пожежегасіння: води, піноутворювача, вогненосного порошку, засобів захисту органів дихання;
- місця розташування аварійно-рятувальних підрозділів, пожежних частин і т. і., можливі місця їх розгортання і маневрування;
- місця скупчення небезпечних продуктів поза територією підприємства із зазначенням найменування й маси продукту.

До ситуаційного плану додаються:

- план підприємства (об'єкта);
- схема зв'язку, порядок оповіщення і взаємодії органів керівництва комісії з надзвичайних ситуацій з організаціями й формуваннями ДСНС, що залучаються при цьому, як у даному, так і в сусідніх регіонах (у разі потреби);
- відомості щодо наявності частин ДСНС, радіаційного й хімічного захисту, пожежних і газорятувальних частин, медичних служб, їх чисельності, оснащеності, часу розгортання;
- відомості щодо невоєнізованих формувань підприємства (об'єкта);
- відомості щодо наявності засобів гасіння пожежі й нейтралізації викидів на підприємстві (об'єкті) і в спецслужбах;
- заходи щодо евакуації і рятування людей із зазначенням переліку, місця розташування і порядку залучення захисних споруд, медичних служб і засобів, технічних і транспортних засобів, засобів індивідуального захисту людей, із зазначенням кількості необхідних технічних і інших засобів;
- склад штабу і порядок оповіщення його членів;
- порядок оповіщення робітників підприємства (об'єкта) і населення, що мешкає поблизу підприємства (об'єкта), про аварію;
- порядок постійної інформації щодо ходу розвитку аварії, ходу робіт із її локалізації (ліквідації), щодо належної поведінки й заходів безпеки на даний момент;
- порядок організації розвідки пожежі;
- порядок організації розвідки й спостереження осередку хімічного ураження, зони можливого зараження шкідливими речовинами;
- організація медичного забезпечення, життєзабезпечення евакуйованих у місцях їх збору;
- порядок проведення заходів щодо зниження запасу шкідливих речовин і безаварійної зупинки виробництва;
- порядок взаємодій між спецпідрозділами і залученими організаціями.

14.4 Повноваження та обов'язки відповідального керівника робіт та власника підприємства

Керівництво роботами з ліквідації аварії, рятування людей та зниження впливу небезпечних чинників аварії на майно (власність), людей та на довкілля здійснює **відповідальний керівник**. З метою полегшення виявлення відповідального керівника серед осіб, які знаходяться в місці розташування органу керівництва локалізацією аварії, він повинен мати одяг (каска, куртку і т. і.) яскравого оранжевого кольору. Забороняється іншим особам, крім відповідального керівника, носити одяг, який пофарбовано аналогічним кольором.

Забороняється втручатися в дії відповідального керівника. При явно його невірних діях, вищестояща керівна особа має право відсторонити його й прийняти на себе керівництво ліквідацією аварії або призначити для цього іншу відповідну особу.

Обов'язки відповідального керівника виконують:

- на рівні розвитку аварії «А» – начальник виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);
- на рівні розвитку аварії «Б» – керівник підприємства;
- на рівні розвитку аварії «В» – посадова особа, призначена рішенням органу місцевого самоврядування. До його прибуття на місце ці обов'язки виконує керівник підприємства;
- при виникненні під час аварії пожежі – старша посадова особа Державної пожежної охорони ДСНС України.

Відповідальний керівник зобов'язаний:

1) на рівні розвитку аварії «А»:

- оцінити умови, виявити кількість і місцезнаходження людей, захоплених аварією, вжити заходів щодо оповіщення робітників підприємства та населення (при потребі) про аварію;
- вжити заходів щодо оточення району аварії і небезпечної зони;
- вжити негайних заходів щодо рятування людей, локалізації та ліквідації аварії;
- забезпечити виведення з небезпечної зони людей, які не беруть безпосередньої участі в ліквідації аварії;
- обмежити допуск людей та транспортних засобів до небезпечної зони;
- контролювати правильність дій персоналу, а в разі потреби – дії газорятувальних, пожежних, медичних підрозділів щодо рятування людей, локалізації і ліквідації аварії на виробництві, та виконання своїх розпоряджень;
- інформувати безпосереднє керівництво, органи Держнаглядохоронпраці, а при потребі територіальні органи ДСНС, органи місцевого самоврядування і засоби масової інформації про хід і характер аварії, про потерпілих у ході рятувальних робіт;
- уточнювати та прогнозувати хід розвитку аварії, при потребі вносити корективи в оперативну частку плану.

2) на рівні розвитку аварії «Б» додатково:

- сповістити про місце розташування органу управління роботами щодо локалізації аварії;
- уточнити з територіальним органом ДСНС, організаціями охорони здоров'я та іншими організаціями порядок евакуації потерпілих, персоналу підприємства, а в разі потреби – й місцевого населення;
- керувати діями персоналу підприємства, газорятувальних, пожежних, медичних підрозділів щодо рятування людей, локалізації і ліквідації аварії на підприємстві та контролювати виконання своїх розпоряджень.

3) на рівні розвитку аварії «В» додатково:

- уточнити з територіальним органом ДСНС, організаціями охорони здоров'я та іншими організаціями порядок евакуації потерпілих, персоналу сусідніх підприємств і організацій, а в разі потреби - й місцевого населення;

- визначити коло і порядок залучення організацій, технічних і транспортних засобів; наявність і потребу в медикаментах, засобах гасіння пожежі, засобах індивідуального захисту та ін., спосіб їх постачання, місце розташування потерпілих та евакуйованих людей;
- організувати надання медичної допомоги потерпілим;
- організувати харчування та відпочинок осіб, які беруть участь у ліквідації аварії.

Обов'язки власника (керівника) підприємства (об'єкта)

1. Розробити спеціальні програми, які передбачають дооснащення засобами контролю, автоматичного регулювання, обладнанням вибухопопередження та вибухозахисту, швидкодіючими відсікачами, системами безпечної аварійної зупинки підприємства, оповіщення, захисту та рятування людей, створення запасів дегазуючих реагентів, вдосконалення систем уловлювання та дегазації шкідливих викидів, влаштування систем локалізації, що перешкоджають розповсюдженню неорганізованих викидів на території підприємства та за його межами, та інше, якщо під час розробки ПЛАС виявляється недостатня готовність підприємства до протиаварійного захисту.

2. Передбачити у разі потреби установку резервних систем життєзабезпечення, сигналізації і протиаварійного захисту.

3. Забезпечити оперативність виявлення, ефективність локалізації та ліквідації аварії за рахунок застосування технічних засобів з належною надійністю та швидкодією.

4. Забезпечити відповідність оперативності дій персоналу підприємства динаміці розвитку можливих аварій.

5. Оперативно повідомляти органи, що відповідають за дії щодо локалізації аварії, про всі випадки, які пов'язані з небезпечними речовинами і можуть завдати шкоди здоров'ю людини і навколишньому середовищу.

6. Передбачати забезпечення сучасними антидотами та іншими фармацевтичними препаратами, в т. ч. киснем, якщо на підприємстві є шкідливі речовини, а також забезпечити наявність постійно оновлюваного запасу відповідних медичних препаратів, які необхідні при аварії, дезактиваційного обладнання для застосування на майданчику та в лікарнях, а також, при можливості, засобів захисту для персоналу медичних бригад невідкладної допомоги.

7. Передати органам місцевого самоврядування результати виконаного аналізу безпеки підприємства, а також інші матеріали, які потрібні для розробки ПЛАС.

8. Надати засобам масової інформації дані про всі безпеки, які були встановлені в процесі аналізу.

9. Співробітничати з центральними та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при розробці оперативної частини ПЛАС для аварій рівня «В».

14.5 Впровадження ПЛАС

ПЛАС і зміни до нього (в потрібному для якісного виконання своїх обов'язків обсязі) повинні бути вивчені персоналом організацій, що беруть участь у ліквідації аварії, та відповідними спецслужбами.

Допуск до роботи осіб, які у встановленому порядку не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань ПЛАС, забороняється.

Персонал усіх організацій, які беруть участь у ліквідації аварії, повинен проходити навчання і практичну підготовку з метою підтримки постійної готовності. На великих підприємствах для персоналу може бути організовано спеціальне курсове навчання з ПЛАС на учбово-тренувальних полігонах, з використанням комп'ютерних тренажерів і інших сучасних технічних засобів навчання. Протягом року з імовірних аварійних ситуацій, що передбачені ПЛАС, повинні проводитись учбово-тренувальні заняття і учбові тривоги.

Учбові тривоги проводяться під керівництвом ВК за участю всіх організацій, участь яких передбачається оперативною частиною ПЛАС. При незадовільних результатах учбової тривоги вона повинна бути проведена вдруге протягом 10 днів, після детального вивчення допущених помилок.

При проведенні тренувань слід практикувати участь незалежних спостерігачів, оскільки це забезпечує об'єктивну оцінку недоліків або помилок ПЛАС. Необхідно також проводити тренування в екстремальних умовах (наприклад, під час перезміни, вночі, в холодну погоду, ін.).

Необхідно підтримувати постійну готовність обладнання й засобів інформації, які можуть знадобитися для отримання необхідних даних у випадку аварії. Сюди можна віднести, наприклад, аналітичні методи і засоби для виявлення небезпечних речовин, а також заходи, що впроваджуються при пошкодженні захисної оболонки небезпечної речовини.

Необхідно повідомити населення щодо систем оповіщення про аварійну ситуацію (аварію), які використовуються. Ці системи потрібно періодично перевіряти.

Висновок

В лекції було детально розглянуто загальні положення щодо розробки ПЛАС, послідовність здійснення аналізу безпеки підприємства, вимоги до складання оперативної частини ПЛАС, повноваження та обов'язки відповідального керівника робіт та власника підприємства щодо локалізації та ліквідації аварій, а також особливості впровадження ПЛАС. Розроблення ПЛАС є невід'ємною умовою створення засад забезпечення екологічної і техногенної безпеки.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Локалізація та ліквідація наслідків аварійних ситуацій на ядерних установках та об'єктах з переробки радіоактивних речовин.

2. Локалізація та ліквідація наслідків аварійних ситуацій на підприємствах гірничодобувної промисловості.
3. Приклади успішної доколізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій.

Питання для самоконтролю

1. Який документ регламентує положення щодо локалізації та ліквідації наслідків аварійних ситуацій в Україні?
2. Охарактеризуйте три рівні аварій в залежності від їх масштабу.
3. З якими державними органами узгоджується ПЛАС?
4. На кого полягають обов'язки щодо розробки і впровадження ПЛАС та відповідальність за його якість?
5. Що повинен містити ПЛАС?
6. Яким чином здійснюється аналіз небезпеки підприємства?
7. Охарактеризуйте вимоги до складання оперативної частини ПЛАС.
8. Опишіть повноваження та обов'язки відповідального керівника робіт з ПЛАС.
9. Зазначте обов'язки керівника підприємства щодо ПЛАС.
10. Вкажіть порядок впровадження ПЛАС на підприємствах.

Література

1. Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, затверджене наказом Комітету по нагляду за охороною праці України від 17.06.1999 № 112: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0424-99>
2. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 року № 841: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-п>

РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВНІ САНКЦІЇ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ЛЕКЦІЯ № 15. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

План

Вступ

15.1 Екологічне правопорушення

15.2 Кримінальна відповідальність

15.3 Адміністративна відповідальність

15.4 Цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Регулювання екологічної безпеки – це система активних законодавчих, адміністративних та економічних заходів і важелів впливу, які використовують державні органи різного рівня для примушування забруднювачів навколишнього середовища обмежити викиди шкідливих речовин у природні й техногенні середовища, а також для матеріального стимулювання сумлінних природокористувачів. Важливу роль щодо цього відіграє інститут права, який чітко фіксує для фізичних і юридичних осіб межу допустимого в їхній екологічній поведінці та передбачає юридичну відповідальність за порушення цієї межі.

Основною підставою юридичної відповідальності є правопорушення. Порушення екологічного законодавства характеризуються особливими, специфічними ознаками і називаються екологічним правопорушенням. Поняття «екологічне правопорушення та «екологічний злочин» визнані на законодавчому рівні в статті 70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

15.1 Екологічне правопорушення

Екологічне правопорушення – це винна, протиправна, екологічно небезпечна дія, яка посягає на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та порушує екологічні і пов'язані з ними інші права людини та вимоги екологічної безпеки.

Екологічне правопорушення (екологічний делікт або екологічний злочин) може бути адміністративним або дисциплінарним.

Суб'єктами екологічного правопорушення є право- і дієздатні, осудні фізичні і юридичні (посадові особи) особи. Суб'єктивними ознаками є вина, необережність чи навмисність та екологічний ризик власників джерел підвищеної екологічної небезпеки.

До складу екологічного правопорушення входить предмет (об'єкт) посягання і екологічні правовідносини. Об'єктами посягання є навколишнє природне середовище (природні, умови життєдіяльності) та життя і здоров'я людини.

Об'єктивними ознаками екологічного правопорушення є дія чи бездіяльність, які призводять до протиправного порушення екологічних вимог. Дані порушення мають екологічну спрямованість і призводять до екологічної небезпеки та майнової і моральної шкоди природним ресурсам належним власнику чи користувачу, навколишньому природному середовищу, життю і здоров'ю людини.

Види екологічних правопорушень – це визначені чинним екологічним законодавством категорії незаконних дій (бездіяльність), за які в залежності від характеру і ступеня екологічної небезпеки, об'єкта, предмета посягання та ін. ознак можуть застосовуватись заходи державно-правового примусу.

Екологічні правопорушення, залежно від предмета і об'єкта посягання, можуть бути:

в галузі використання природних ресурсів: земельні; водні; лісові; гірничі; фауністичні; у сфері використання і охорони атмосфери;

охорони навколишнього природного середовища:

– порушення природоохоронних вимог на стадії прийняття рішень і в процесі здійснення господарської та ін. діяльності;

– порушення вимог охорони територій і об'єктів природно-заповідного фонду, курортних, лікувально-оздоровчих рекреаційних зон та ін. територій, що підлягають особливій охороні;

– екологічної безпеки;

– невиконання заходів щодо попередження виникнення та ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій;

– порушення вимог екологічної безпеки у процесі здійснення видів діяльності.

Правопорушення в окремих галузях і інститутах екологічного законодавства поділяються на:

– порушення у сфері права власності на природні ресурси;

– порушення у сфері права природокористування;

– правопорушення у сфері відтворення природних ресурсів;

– правопорушення у сфері екологічної експертизи;

– екологічні правопорушення у сфері застосування економічних важелів щодо використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища;

– порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;

– порушення норм екологічної безпеки;

– порушення екологічних прав громадян (на повну і достовірну інформацію та ін.);

– екологічні правопорушення у сфері управління і контролю.

Екологічне правопорушення за ступенем екологічної небезпеки і заходами державно-правового примусу може бути:

- *еколого-правовим вчинком* (проступком), що тягне за собою дисциплінарну відповідальність;
- *еколого-майновим деліктом* – правопорушенням, що не становить кримінально-караної дії і спричиняє лише до компенсування завданої шкоди – в екологічному праві передбачає застосування майнової відповідальності;
- *еколого-адміністративним правопорушенням*, за вчинення якого законодавством України передбачається адміністративна відповідальність;
- *екологічним злочином* – передбаченим кримінальним законом суспільно-небезпечним діянням, які посягає на право громадян і суспільства на екологічну безпеку, на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище, встановлений порядок використання природних ресурсів та тягне за собою дисциплінарну, майнову, адміністративну та, передусім, кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення екологічного законодавства України передбачена головним чином Кримінальним кодексом України (ККУ), Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та Цивільним кодексом України (ЦКУ).

В основі класифікації юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства лежить характер санкції, яка застосовується за вчинення правопорушення. Відповідно до цього критерію, відповідальність поділяється на: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну.

Сьогодні вчені також виділяють такі види відповідальності за екологічні правопорушення, як конституційна та еколого-правова. Якщо **конституційна відповідальність** полягає у застосуванні норм Конституції України щодо державних органів та поєднується з політичною відповідальністю суб'єктів політичного процесу, то **еколого-правова відповідальність** зводиться до застосування санкцій, пов'язаних з обмеженням природокористування.

15.2 Кримінальна відповідальність

Кримінальна відповідальність у галузі екології регулюється Кримінальним кодексом України і застосовується у випадку вчинення екологічних злочинів.

Суб'єктами притягнення до кримінальної відповідальності є тільки фізичні особи (в більшості – спеціальні суб'єкти): здебільшого, посадові особи, а також працівники підприємств, установ і організацій, на яких покладені певні обов'язки (проведення екологічної експертизи, виконання (врахування в роботі) висновків екологічної експертизи, визначення екологічних нормативів чи видача дозволів на використання природних ресурсів та на забруднення довкілля, контроль за дотриманням встановлених екологічних нормативів, у тому числі визначених у дозволах на використання природних ресурсів та забруднення довкілля). Фізична особа може бути суб'єктом злочину,

визначеного статтею 236 Кримінального кодексу України, за порушення правил екологічної безпеки, якщо вона займається підприємницькою діяльністю без реєстрації юридичної особи або у випадках екологічних аварій і катастроф, які сталися з вини фізичних осіб.

Кримінальна відповідальність застосовується лише судом.

Слід зазначити, що згідно із ст. 51 ККУ є такі види покарань: 1) штраф 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю 4) громадські роботи 5) виправні роботи 6) службові обмеження для військовослужбовців 7) конфіскація майна 8) арешт 9) обмеження волі 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців 11) позбавлення волі на певний строк 12) довічне позбавлення волі. Крім того, відповідно до ст. 98 Кримінального кодексу України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: 1) штраф 2) громадські роботи 3) виправні роботи 4) арешт 5) позбавлення волі на певний строк.

Вид та міра покарання залежить від ступеня суспільної небезпеки скоєного екологічного злочину і встановлюється відповідною статтею ККУ.

Більшість складів злочинів проти довкілля передбачає тяжкі наслідки, як, наприклад, загибель людей (одного або кількох чоловік) або створення небезпеки для їхнього життя і здоров'я та захворювання, тривалий простій підприємств, масове знищення об'єктів тваринного світу і рослинного світу (наприклад, загибель значної кількості тварин, усієї або більшої частини риби у водоймищі або на значній його площі, великої кількості цінних порід риби, інших об'єктів тваринного світу, знищення або пошкодження посівів, рослин на значних площах угідь), виснаження природних ресурсів, екологічне забруднення значних територій, а також тоді, коли розмір завданої шкоди, розрахований на основі відповідних нормативних актів, затверджених в установленому порядку, перевищує 1000 мінімальних розмірів заробітної плати.

У чинному Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 № 2341-III такі злочини відокремлені в самостійний **розділ VIII «Злочини проти довкілля»**, який охоплює 19 складів злочинів. У цьому розділі поміщені злочини, які позначаються умисною суспільною небезпекою і тяжкими наслідками.

Екологічні правопорушення, наслідком яких є пошкодження або знищення природних ресурсів, якщо ці діяння не охоплюються складами злочинів, визначених у згаданому розділі VIII ККУ, тягнуть відповідальність за статтями 194, 196, 347, 352, 378.

Порушення правил екологічної безпеки, які встановлені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», у зв'язку з недостатньою узгодженістю між цим Законом та Кримінальним кодексом України можна кваліфікувати наступним чином:

- *порушення екологічних вимог щодо розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд*

та інших об'єктів (ст. 51 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища України») та порушення правил екологічної безпеки транспортних засобів (ст. 56) – за ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки» ККУ;

- порушення правил охорони навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 52 Закону) – за ст. 239 «Забруднення або псування земель», ст. 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», ст. 247 «Порушення законодавства про захист рослин» ККУ;

- порушення вимог охорони навколишнього природного середовища від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу (ст. 53 Закону) – в залежності від об'єктивної сторони злочину та наслідків – за ст. 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення», ст. 326 «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 441 «Екоцид»;

- порушення правил охорони навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів і радіоактивного забруднення (ст. 54 Закону) – за ст. 265 ККУ «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами» або ст. 326 «Порушення правил поводження з мікробіологічними та іншими біологічними агентами чи токсинами» або ст. 439 «Застосування зброї масового знищення» або статтею 441 «Екоцид»;

- порушення правил охорони навколишнього природного середовища від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами (ст. 55 Закону) – за статтями 194, 196, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245 ККУ в залежності від об'єктивної сторони злочину та його наслідків;

- порушення екологічної безпеки транспортних засобів (ст. 56 Закону) – відповідно за ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», ст. 276 «Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту», ст. 277 «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів», ст. 291 «Порушення чинних на транспорті правил», ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів»;

- порушення вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадження відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем (ст. 56 Закону), екологічних вимог при розміщенні і розвитку населених пунктів (ст. 59 Закону) – в основному за ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки» ККУ;

- порушення вимог екологічної безпеки щодо військових оборонних об'єктів та військової діяльності (ст. 58 Закону) – за статтями 236 «Порушення правил екологічної безпеки», 411-416, 439-442 ККУ. При цьому, нерідко може мати місце сукупність злочинів, передбачена ст. 33 ККУ.

Притягнення до кримінальної відповідальності не звільняє винних осіб від відшкодування заподіяної шкоди. Поряд із запровадженням плати за за-

бруднення довкілля в межах, встановлених дозволами, екологічними нормативами, відшкодування шкоди також є своєрідним засобом реалізації міжнародно-правового принципу – «забруднювач платить», який закріплений у ст. 66 Конституції України.

15.3 Адміністративна відповідальність

Адміністративна відповідальність – один із найбільш поширених видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення та найбільш дієвий правовий інструмент протидії адміністративним проступкам, який передбачає застосування уповноваженими органами відповідних санкцій за вчинення адміністративних проступків.

Під **адміністративною відповідальністю за екологічні правопорушення** розуміють різновид суспільних відносин, у яких застосовуються заходи адміністративного впливу (стягнення) за винні і протиправні діяння, що порушують встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та екологічні права громадян.

Ця відповідальність є оперативним засобом впливу на правопорушників, оскільки застосовується вона в адміністративному, інколи в судовому порядку і для її застосування не вимагається підрахунку збитків. Регулюється **Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП)** і екологічним законодавством. Перелік екологічних адміністративних правопорушень міститься в **главі 7 КУпАП «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини»**.

За своїми об'єктивними ознаками адміністративне правопорушення зовні схоже зі злочином, однак основним критерієм їх розмежування є ступінь небезпеки діяння, тяжкість заподіяних наслідків. Відповідно до ч. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за порушення, передбачені даним кодексом, настає лише в тому випадку, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть кримінальної відповідальності. Основні ознаки, що дають можливість розмежувати екологічний злочин і адміністративний проступок, наводяться у Кримінальному кодексі України. Це – повторність здійснення екологічного правопорушення, наявність умислу, систематичність, тяжкість наслідків, які свідчать про підвищену небезпеку та інші. Так, порушення правил щодо боротьби з хворобами та шкідниками рослин кваліфікується як злочин (ст. 247 ККУ України), якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки. Якщо таких наслідків немає, то діяння кваліфікується як адміністративне правопорушення (ст. 105 КУпАП). Стаття 240 ККУ передбачає відповідальність за порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. Якщо вказаної небезпеки немає, порушення правил охорони надр тягне адміністративну відповідальність (статті 57, 58 КУпАП).

Суб'єктами адміністративних правопорушень в основному є фізичні осудні (деліктоздатні) особи, що досягли 16-річного віку, а також спеціальні суб'єкти, до яких можна віднести посадових осіб – працівників державних органів і органів місцевого самоврядування, керівників підприємств та інших юридичних осіб і їх структурних підрозділів.

Уповноваженими застосовувати заходи адміністративного впливу є такі державні органи:

- Кабінет Міністрів України;
- органи Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та інші уповноважені органи;
- органи місцевої державної виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- органи суду за позовом прокуратури в разі систематичних правопорушень.

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачені **процесуальні строки**, що визначають періоди у часі проходження адміністративних справ. Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – два місяці з дня його виявлення.

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, а також для запобігання вчинення нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами. За вчинення адміністративних правопорушень природоохоронного законодавства можуть застосовуватися такі **адміністративні стягнення**:

- штраф,
- попередження,
- конфіскація предметів, які були знаряддям правопорушення,
- позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з деякими видами експлуатації природних ресурсів і охорони природи.

При накладанні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність.

Обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- щире розкаяння винного;
- відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- вчинення правопорушення неповнолітнім, вагітною жінкою, або жінкою, яка має дитину віком до 1 року тощо.

Обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- продовження протиправної дії, не зважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
- повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному покаранню;
- вчинення правопорушення групою осіб;
- вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
- вчинення правопорушення в стані сп'яніння.

Питання оскарження або перегляд постанови в порядку нагляду знаходиться у віданні відповідних органів, на які покладені контроль і нагляд за законністю розгляду справ про адміністративні правопорушення. Такими органами є: вищестояща посадова особа, народний суд.

Залежно від об'єкта посягання адміністративні порушення в екологічній безпеці поділяють на декілька груп:

- правопорушення, що стосуються права власності на природні ресурси (глава 4 ст. 47-51 КУпАП);
- земельні правопорушення (ст. ст. 52-56, 188-5 КУпАП);
- надрові правопорушення (ст. 57-58 КУпАП);
- водні правопорушення (ст. ст. 48, 59-62 КУпАП);
- правопорушення у галузі геології та використання надр (ст.ст. 59-61 КУпАП)
- лісові правопорушення (ст. 63-77 КУпАП);
- атмосферні правопорушення (ст. 78-83 КУпАП);
- фауністичні (тваринні) правопорушення (ст. 85-89 КУпАП);
- правопорушення природно-заповідних та інших природоохоронних норм та правил (ст. 91, 92, 104-107, 153, 188 та ін. КУпАП);
- екологонебезпечні правопорушення (ст. 82, 83, 90, 91 КУпАП);
- правопорушення в галузі охорони праці та здоров'я населення (ст. 41, 42, 46, 95, 188 КУпАП).

Наприклад:

- невиконання вимог економічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91);
- за невиконання обов'язків із реєстрації в судових документах операцій із шкідливими речовинами і сумішами (ст. 62);
- пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, шкідливими викидами і відходами (ст. 72);
- порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 87);
- недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів або споруд (ст. 79);

- уведення в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднювальних речовин у викидах (ст.80);
- порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 83);
- невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90);
- виробництво, заготівлю, реалізацію сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (ст. 42) та заготівлю, переробку або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 42).

15.4 Цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність

Цивільно-правова відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища полягає у покладанні на правопорушника обов'язку відшкодувати потерпілій стороні майнову чи моральну шкоду, заподіяну в результаті порушення еколого-правових вимог, і передбачену Цивільним кодексом України.

Проявом цивільно-правової відповідальності є матеріальна відповідальність, і здійснюється вона відповідно до норм цивільного і цивільно-процесуального законодавства. Стаття 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду, а ст. 69 Закону вказує на необхідність її компенсації в повному обсязі.

Цивільно-правова відповідальність виражається найчастіше у двох формах: відшкодування шкоди (збитків) і стягнення неустойки.

Відшкодування екологічної шкоди здійснюється у добровільному порядку або шляхом подання позовів з приводу порушення права на сприятливе навколишнє середовище відповідно до норм цивільного і цивільно-процесуального законодавства в судовому порядку.

Компенсація заподіяної екологічними правопорушеннями шкоди може бути здійснена в натурі – шляхом усунення порушником наслідків власних протиправних дій власним коштом, або ж в грошовому виразі – шляхом відшкодування заподіяних збитків, розрахованих за спеціальною методикою.

Розрахунок завданих екологічним правопорушенням збитків базується, як правило, на оцінці неодержаних доходів, затрат на відновлення, покращання природного середовища. Екологічним законодавством передбачені **способи обчислення шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями:**

- нормативно-розрахунковий (за відповідними методиками розрахунку розміру шкоди),

- затратний (за фактичними затратами на відновлення порушеного стану довкілля і здоров'я людей),

- таксовий (за наперед встановленими таксами, як своєрідною розрахунковою одиницею, тарифом, що має умовний характер і містить в своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, витрат держави, що виникнуть у зв'язку зі знищенням окремих природних компонентів. Такси враховують у вартісному виразі всі негативні майнові наслідки, а також культурну, наукову, історичну цінність природних об'єктів, їх розповсюдженість в даному регіоні та інші ознаки. Вони становлять завчасно розраховану і зафіксовану оцінку заподіяної екологічної шкоди у вигляді кратності до розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Як зазначено в п.15 розглядаючи у кримінальних справах цивільні позови про відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, суди повинні керуватися нормами природоохоронного законодавства, а у випадках, коли це питання не врегульоване зазначеним законодавством, – відповідними положеннями Цивільного кодексу України.

Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

У випадку заподіяння екологічними правопорушеннями шкоди здоров'ю громадян її відшкодування здійснюється шляхом надання таким особам пільг і компенсацій, оформлення лікарняних, вжиття заходів соціально-економічного захисту.

Дисциплінарна відповідальність за екологічне правопорушення регламентується *ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»* і *Кодексом законів про працю України*. Вона виражається у накладенні власником підприємства, установи, організації чи уповноваженим ним органом на винного працівника дисциплінарного стягнення за невиконання чи неналежне виконання ним його трудових обов'язків, пов'язаних з використанням природних ресурсів, охороною навколишнього середовища, за порушення вимог екологічного законодавства, дотримання якого є його посадовим обов'язком.

Законодавство не встановлює конкретного переліку дисциплінарних проступків у галузі охорони довкілля, за які настає відповідальність, як це має місце стосовно адміністративної чи кримінальної відповідальності. Правопорушення може, наприклад, полягати у невиконанні головним інженером підприємства вимог посадової інструкції щодо експлуатації промислового устаткування. Особливістю накладення дисциплінарного стягнення є те, що воно може накладатись на правопорушника незалежно від настання екологічних наслідків, за одним лише фактом вчинення правопорушення.

Згідно із статтею 147 Кодексу законів про працю України до порушників можуть бути застосовані наступні дисциплінарні стягнення: **догана** і **звільнення**. Як різновид дисциплінарної міри відповідальності до посадових

осіб і спеціалістів, винних у порушенні екологічних вимог, за рішенням їх управлінських органів застосовують *депреміювання*, тобто повне чи часткове позбавлення премії за підсумками року, наприклад, за невиконання планів і заходів щодо охорони навколишнього середовища або за порушення природоохоронного законодавства. Даний вид стягнення є більш ефективним та доцільним для профілактичного впливу на працівника, ніж його звільнення.

Висновок

Порушення норм екологічного права, заподіяння шкоди довкіллю, поява ризику екологічної небезпеки передбачає застосування заходів юридичної відповідальності, а саме: кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної, які детально розглянуті в матеріалах лекції.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Конституційна відповідальність за екологічні правопорушення.
2. Злочини проти довкілля.
3. Умови і особливості застосування різних видів адміністративних стягнень за екологічні правопорушення.
4. Методики розрахунку грошового виразу заподіяних збитків.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю екологічне правопорушення. Визначте суб'єктів, об'єкти, суб'єктивні та об'єктивні ознаки екологічного правопорушення.
2. Дайте класифікацію екологічних правопорушень.
3. В чому різниця між еколого-правовим вчинком (проступком), еколого-майновим деліктом, еколого-адміністративним правопорушенням та екологічним злочином?
4. Якими основними нормативно-правовими актами передбачається відповідальність за порушення екологічного законодавства України?
5. Які види відповідальності за екологічні правопорушення Вам відомі?
6. Охарактеризуйте кримінальну відповідальність за екологічні правопорушення.
7. Охарактеризуйте адміністративну відповідальність за екологічні правопорушення.
8. Охарактеризуйте цивільно-правову відповідальність за екологічні правопорушення.
9. Охарактеризуйте дисциплінарну відповідальність за екологічні правопорушення.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 17.12.1984. №8073-X: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища України» від 25.06.1991 № 1264-XII: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
5. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
6. Постанова пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>
7. Роз'яснення Вищого арбітражного суду від 27.06.2001 № 02-5/744 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_744800-01
8. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) [Текст]: моногр. / О.С. Заржицький. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 200 с.

ЛЕКЦІЯ 16. МАЙНОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ШТРАФНІ САНКЦІЇ В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

План

Вступ

16.1. Майнова відповідальності в екобезпеці

16.2. Штрафні санкції за порушення законодавства в сфері екобезпеки

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Майнова відповідальність та штрафні санкції за порушення екологічного законодавства є частиною еколого-економічного механізму забезпечення і регулювання екологічної безпеки.

До цивільної (майнової) відповідальності притягуються юридичні і фізичні особи, які внаслідок порушення екологічного законодавства зобов'язані відшкодувати заподіяну ними шкоду відповідно до реальної вартості майна на момент заподіяння збитків, а також витрат на поліпшення втрачених у результаті скоєного правопорушення властивостей природних ресурсів.

Якщо цивільно-правова (майнова) відповідальність в екологічній безпеці має на меті відшкодування збитків, заподіяних внаслідок екологічного порушення зобов'язання, то штрафні санкції мають на меті покарання правопорушника шляхом обмеження його майнових інтересів.

16.1 Майнова відповідальності в екобезпеці

За цивільним законодавством під **шкодою** слід розуміти грошову оцінку негативних для порушника майнових наслідків, які тим відчутніші для нього, чим більші матеріальні і моральні втрати були спричинені через скоєне ним правопорушення.

Стосовно екологічних правопорушень і застосування з приводу їх вчинення **майнової відповідальності** можна говорити не тільки про матеріальні (економічні) підстави – знищення, псування майна громадян і юридичних осіб (наприклад, втрат лісового масиву в результаті незаконної порубки дерев, незаконного вилову чи потрапи в результаті забруднення вод, цінних пород риб), що призводить до матеріальної шкоди, але й про екологічне правопорушення – порушення особистих немайнових прав громадян суспільства, зокрема щодо забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля, охорони здоров'я, тобто прав, гарантованих Конституцією України.

Згідно зі статтею 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91 вжиття заходів дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності не звільняє винних осіб від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища і погіршенням стану природних об'єктів та якості природних ресурсів.

Згідно статті 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»:

- шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі;
- особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування не одержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням;
- особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам (відповідно до статті 450 Цивільного кодексу України), якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих (наявність у цьому разі вини потерпілого у формі необережності не є підставою для звільнення відповідного підприємства від обов'язку щодо відшкодування шкоди).

Але передусім, розглядаючи справи про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення природноресурсового, природоохоронного законодавства про забезпечення екологічної безпеки, господарські суди повинні обов'язково враховувати наявність таких умов відповідальності як безпосередній причинний зв'язок між відповідними діями (бездіяльністю) і шкодою та вина відповідача.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення цього законодавства, повинна відшкодовуватись у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс і методик обрахування розмірів шкоди, що діють на час здійснення порушення або, у разі неможливості встановлення часу здійснення порушення, – на час його виявлення.

Відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому випадку шкода компенсується за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища з урахуванням завданих збитків, у тому числі неодержаних доходів, тобто загальними правилами природоохоронного законодавства і статтями 440, 453 Цивільного кодексу України (ЦКУ).

В окремих випадках, згідно статті 453 ЦКУ, шкода може бути відшкодована «в натурі»: шляхом покладання обов'язку на винну особу щодо відновлення стану та якості навколишнього природного середовища і його окремих об'єктів за рахунок власних коштів заподіювача шкоди, його власними силами.

З метою визначення розміру збитків, заподіяних природному середовищу, господарський суд згідно з вимогами статей 41-43 Господарського процесуального кодексу України може призначити відповідну *експертизу*. До позовної заяви повинен бути доданий обґрунтований розрахунок суми, що стягується на відшкодування заподіяної шкоди.

Вирішуючи спір про відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, господарському суду слід виходити з презумпції вини правопорушника (статті 440 та 442 Цивільного кодексу). Отже позивач не повинен доводити наявність вини відповідача у заподіянні шкоди навколишньому природному середовищу, навпаки, відповідач повинен довести, що у діях його працівників відсутня вина у заподіянні шкоди.

Враховуючи специфіку екологічної шкоди (можливість прояву її наслідків через певні, а інколи значні проміжки часу), методики її обчислення спирається на сам факт заподіяння екологічної шкоди, а не на наслідки її прояву.

Методики розрахунку розміру екологічної шкоди і порядок її відшкодування визначаються відповідними нормативно-правовими актами щодо кожного виду природних ресурсів.

Згідно ***Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам***, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.93 № 284:

- Власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні вилученням (викупом) та тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання, погіршенням якості ґрунто-

вого покриття та інших корисних властивостей земельних ділянок або приведенням їх у непридатний для використання стан та неодержанням доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок;

- Збитки відшкодовуються у повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент заподіяння збитків, проведених витрат на поліпшення якості земель (з урахуванням ринкової або відновної вартості);

- Відшкодування здійснюється за рахунок власних коштів не пізніше одного місяця після затвердження актів комісій;

- Комісії для визначення розміру збитків створюються Київською міською, районними державними адміністраціями, виконавчими комітетами міських (міст обласного значення) рад.

Методика розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів (затверджена Наказом Мінприроди України від 20.07.2009 № 389) складається з 11 розділів і встановлює порядок визначення розмірів відшкодування збитків у разі:

- забруднення водних об'єктів, у тому числі пов'язаного із самовільними та аварійними скидами у водний об'єкт забруднюючих речовин та фізико-хімічних показників із зворотними водами або забруднюючих речовин у чистоту вигляді, у складі сировини, продукції чи відходів, крім випадків забруднення територіальних і внутрішніх морських вод та виключної морської економічної зони України із суден, кораблів та інших плавучих засобів;

- забруднення поверхневих та підземних вод під впливом полігонів (сміттєзвалищ) твердих побутових та промислових відходів;

- самовільного використання водних ресурсів при відсутності дозвільних документів (дозволу на спеціальне водокористування та/або спеціального дозволу на користування надрами (підземні води));

- забору, використання води та скиду забруднюючих речовин із зворотними водами з порушенням умов водокористування, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування.

Ця методика встановлює єдині вимоги до визначення збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів суб'єктами господарювання (фізичними і юридичними особами) і застосовується державними інспекторами України з охорони навколишнього природного середовища.

Державні інспектори з дати встановлення факту порушення вимог законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів проводять збір і аналіз необхідних матеріалів і, на підставі цієї методики, розраховують розмір відшкодування збитків.

Ця методика не застосовується у випадках оцінки шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян, майну юридичних осіб, а також водним біоресурсам у результаті погіршення екологічного стану водних об'єктів; водним об'єктам у результаті стихійного лиха; затопленням і підтопленням сільськогос-

подарських угідь, будинків, споруд і комунікацій при руйнуванні гідротехнічних споруд на водних об'єктах.

Відповідно до цієї методики розроблено ***Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних та внутрішніх морських вод України***, затверджене наказом Мінекобезпеки України від 26.10.95 року. Згідно цього положення:

- Факти скиду забруднюючих речовин встановлюються державними інспекторами Державної екологічної інспекції або спеціальними підрозділами Мінприроди та фіксуються в спеціальних протоколах про порушення природоохоронного законодавства, які є документами суворої звітності.

- Розмір відшкодування збитків здійснюється на основі Протоколу та інших матеріалів, що підтверджують факт забруднення, не пізніше п'яти діб з дня виявлення забруднення – для українських судновласників, і однієї доби – для іноземних.

- Розрахунок розміру збитків здійснюється на основі *постанови Кабінету Міністрів України від 3 липня 1995 року № 484 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України»*

- Віднесення забруднюючих речовин до категорій токсичності (категорії забруднювачів) проводиться відповідно до *Міжнародної конвенції щодо запобігання забрудненню із суден 1973 року*.

- Обчислення розміру відшкодування збитків не проводиться у випадках, якщо доведено, що забруднення сталося внаслідок дії непереборних сил, воєнних дій і таке інше, відповідно до ст. 305 *Кодексу торговельного мореплавства України*.

Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (наказ Мінприроди України від 10.12.2008 № 639) використовується у випадках:

- Викидів забруднюючих речовин, які перевищують затверджені ГДВ, установлені дозволом на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;

- Викидів забруднюючих речовин, на які відсутній дозвіл;

- Викидів, що здійснюються з перевищенням технологічних нормативів допустимих викидів із устаткування, затверджених відповідно до законодавства.

- Залпових викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які кількісно та якісно передбачені технологічними регламентами виробництв і перевищують трикратне значення ГДВ відповідно до законодавства.

- Залпових викидів забруднюючих речовин, які не передбачені технологічними регламентами виробництв.

- Аварійних викидів.

16.2 Штрафні санкції за порушення законодавства в сфері екобезпеки

Штраф – це грошове стягнення, що накладається в якості покарання на громадян, посадових осіб або суб'єктів підприємницької діяльності, які вчинили правопорушення.

Відрізняють штраф як вид кримінального покарання і як вид адміністративного стягнення.

Штраф як вид кримінального покарання

В цьому випадку штраф є найбільш м'яким видом кримінального покарання, що накладається судом у випадках і розмірі, передбачених Кримінальним кодексом України (ККУ). Може застосовуватись і як основне, і як додаткове покарання.

Згідно статті 53 ККУ, *розмір штрафу визначається* судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до 50 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочинцем, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті.

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті ККУ.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше 3 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді:

- *громадських робіт* із розрахунку 1 година громадських робіт за 1 установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян
- або *виправними роботами* із розрахунку 1 місяць виправних робіт за 20 установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше 2 років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді *позбавлення волі* із розрахунку 1 день позбавлення волі за 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

- 1) від 1 до 5 років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;
- 2) від 5 до 10 років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;
- 3) від 10 до 20 років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Згідно статті 99 ККУ, у випадку якщо засуджений є неповнолітнім, штраф до нього застосовується лише якщо він має самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. В іншому випадку до нього може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 ККУ.

Згідно глави 5 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджений до основного покарання у виді штрафу зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це відповідний суд шляхом представлення документа про сплату штрафу.

У разі призначення основного покарання у виді штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду.

У разі несплати штрафу, призначеного як основне покарання, у передбачений строк, суд розглядає питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну її покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі.

Штраф, що передбачений санкцією статті ККУ як додаткове покарання, виконується відповідно до вироку суду центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб).

Якщо засуджений ухиляється від сплати штрафу, як основного покарання, він притягується до кримінальної відповідальності відповідно до статті 389 ККУ.

Приклади розмірів штрафу як виду кримінального покарання за правопорушення в сфері екологічної безпеки

- Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, – караються штрафом до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ) або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років (п. 1 ст. 239 ККУ).

- Порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, – карається штрафом від 300 до 600 НМДГ або обмеженням волі на строк до 2-х років, або позбавленням волі на той самий строк на строк до 3-х років, або позбавленням волі на той самий строк (п. 1 ст. 240 ККУ).

- Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення – караються штрафом від 400 до 700 НМДГ або обмеженням волі на строк до 3-х років, або позбавленням волі на той самий строк (п. 2 ст. 240 ККУ).

- Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва

внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, – караються штрафом від 100 до 200 НМДГ або обмеженням волі на строк до 3-х років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого (п. 1 ст. 241 ККУ).

- Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, – карається штрафом від 100 до 200 НМДГ або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років, або обмеженням волі на той самий строк (п. 1 ст. 242 ККУ).

Штраф як вид адміністративного стягнення

Штраф – основне адміністративне стягнення, яке за своєю суттю є грошовим стягненням, що накладається на громадян, які вчинили адміністративне правопорушення.

Санкції статей Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) можуть передбачати як певні межі штрафу, так і точне зазначення суми штрафу. Штраф як адміністративне стягнення відрізняється від аналогічного виду кримінального покарання:

- розмірами штрафу,
- порядком застосування,
- штраф як адміністративне стягнення завжди є основним видом стягнення,
- не передбачений в заходах впливу, що застосовуються для неповнолітніх.

Приклади розмірів адміністративного штрафу за правопорушення в сфері екологічної безпеки

- Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень – тягнуть за собою накладення штрафу *на громадян* від 5 до 25 НМДГ і *на посадових осіб* – від 15 до 30 НМДГ (ст. 53 КУпАП).

- Забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища, – тягнуть за собою накладення штрафу *на громадян* у розмірі від 3 до 7 НМДГ і *на посадових осіб* – від 5 до 8 НМДГ (ст. 59 КУпАП).

- Забруднення і засмічення територіальних і внутрішніх морських вод внаслідок скидів із суден, здійснених без дозволу спеціально уповноважених на те державних органів або з порушенням встановлених правил, – тягнуть за собою накладення штрафу *на посадових осіб* від 35 до 70 НМДГ (ст. 59-1 КУпАП).

- Пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, промисловими і комунально-побутовими викидами, відходами і покидьками, що спричиняє його усихання чи захворювання, – тягне за собою накладення штрафу *на громадян* від 10 до 30 НМДГ і *на посадових осіб* – від 30 до 50 НМДГ (ст. 72. КУпАП).

- Знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також порушення вимог пожежної безпеки в лісах, що призвело до виникнення лісової пожежі або поширення її на значній площі, – тягнуть за собою накладення штрафу *на громадян* від 3 до 10 НМДГ і *на посадових осіб* – від 7 до 20 НМДГ (ст. 77 КУпАП).

- Викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів ГДВ забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів – тягнуть за собою накладення штрафу *на посадових осіб* від 5 до 8 НМДГ (ст. 78 КУпАП).

- Перевищення гранично допустимих рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря або вплив фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у випадках, коли необхідність одержання такого дозволу передбачена законодавством, – тягне за собою накладення штрафу *на посадових осіб* від 5 до 7 НМДГ (ст. 78 КУпАП).

- Введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря, порушення правил експлуатації, а також невикористання встановлених споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу – тягне за собою попередження або накладення штрафу *на посадових осіб* від 5 до 8 НМДГ (ст. 79 КУпАП).

- Експлуатація громадянами автотранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи, – тягне за собою накладення штрафу в розмірі 30 НМДГ (ст. 81 КУпАП).

- Порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення – тягне за собою накладення штрафу *на громадян* від 20 до 80 НМДГ і *на посадових осіб, суб'єктів підприємницької діяльності* – від 50 до 100 НМДГ (ст. 82 КУпАП).

- Порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів – тягне за собою накладення штрафу *на громадян* від 3 до 7 НМДГ і *на посадових осіб* – від 7 до 10 НМДГ (ст. 83 КУпАП).

- Невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій – тягне за собою накладення штрафу *на громадян* від 5 до 8 НМДГ і *на посадових осіб* – від 7 до 10 НМДГ (ст. 90-1).

- Перевищення затверджених лімітів та нормативів використання природних ресурсів – тягне за собою накладення штрафу *на громадян* від 3 до 18 НМДГ і *на посадових осіб* – від 9 до 30 НМДГ (ст. 91-2 КУпАП).

Висновок

Отже, майнова відповідальність та штрафні санкції за екологічні правопорушення створені і закріплені відповідними законодавчими актами України передусім з метою підсилення у суспільстві мотивацій для врахування вимог екологічної безпеки під час господарської діяльності, плануванні та здійсненні соціально-економічних планів розвитку.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.

2. Розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів.

3. Розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Питання для самоконтролю

1. Визначте законодавчі засади майнової відповідальності за екологічні правопорушення.

2. Порядок та підстави для накладання майнової відповідальності в сфері екобезпеки

3. Загальні положення Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.93.

4. Яким чином здійснюється розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів.

5. В яких випадках використовується Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря?

6. Що таке штраф? Чим принципово відрізняються штраф як вид кримінального покарання і як вид адміністративного стягнення?

7. Штраф як вид кримінального покарання: законодавчі засади, особливості призначення, санкції за несплату, приклади застосування за правопорушення в сфері екобезпеки.

8. Приклади застосування штрафних адміністративних санкцій за правопорушення в сфері екобезпеки.

Література

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 № 284 «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/284-93-п>

2. Методика розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена Наказом Мінприроди України від 20.07.2009 № 389: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09>

3. Положення Мінекобезпеки України від 26.10.1995 № 116 «Про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних та внутрішніх морських вод України»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0478-95>

4. Постанова Кабінет Міністрів України від 03.07.1995 № 484 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/484-95-п>

5. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (наказ Мінприроди України від 10.12.2008 № 639) та ін.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0048-09>

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 17.12.1984. №8073-X: [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

8. Роз'яснення Вищого арбітражного суду від 27.06.2001 № 02-5/744 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням

законодавства про охорону навколишнього природного середовища»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_744800-01

ЛЕКЦІЯ № 17. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕНЬ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

План

Вступ

17.1. Профілактика екологічних правопорушень

17.2. Профілактика екологічної злочинності

Висновок

Завдання на самопідготовку

Вступ

Профілактична діяльність у сфері екологічної безпеки є складовою екологічної політики держави. Більше того, їй належить провідне місце в системі природоохоронних заходів, оскільки вона допомагає запобіганню екологічних правопорушень.

Профілактика екологічних правопорушень ґрунтується перш за все на екологічному законодавстві, профілактичний потенціал якого значно зріс у зв'язку з прийняттям низки нових законів, присвячених охороні різних об'єктів природи. В екологічному законодавстві існує розгалужена система правових актів і норм, направлених на профілактику екологічних правопорушень. Такі норми є в Земельному, Водному, Лісовому кодексах, в Законах України «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про природно-заповідний фонд України» та інших екологічно-правових актах.

17.1 Профілактика екологічних правопорушень

У Земельному кодексі України профілактичне значення мають:

- статті, які визначають правовий режим усіх складових частин державного земельного фонду (земель сільськогосподарського призначення, населених пунктів, промисловості, транспорту, інших земель);

- статті, які передбачають захист і гарантії прав власників землі та землекористувачів, а також здійснення державного контролю за використанням і охороною земель.

У Водному кодексі профілактичне значення мають статті, які передбачають:

- державний облік вод;

- встановлення нормативів у галузі використання і охорони вод;

- умови скидання зворотних вод у водні об'єкти;

- заборону введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що

впливають на стан вод.

Багато норм профілактичного спрямування містить Лісовий кодекс України, зокрема норми, які регулюють організацію лісового господарства, розміщення, проектування, будівництво і введення в дію споруд та інших об'єктів, що впливають на стан і відтворення лісів та інші норми.

У законодавчих актах про тваринний світ до профілактичних норм відносяться:

- охорона середовища перебування, умов розмноження, шляхів міграції тварин;
- запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів й експлуатації транспортних засобів;
- охорона, відтворення і використання рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин.

У Законі України «Про охорону атмосферного повітря» є норми, які регулюють:

- стандартизацію і нормування у галузі охорони атмосферного повітря,
- викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами,
- контроль у галузі охорони атмосферного повітря.

Профілактиці екологічних правопорушень сприяє проведення екологічної експертизи. Згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» її проведення є обов'язковим в процесі законотворчої, інвестиційної, господарчої та іншої діяльності, що впливає на стан навколишнього природного середовища. Детально питання проведення екологічної експертизи регулюються *Законом України «Про екологічну експертизу»* від 9 лютого 1995 р.

Профілактиці екологічних правопорушень сприяє моніторинг навколишнього природного середовища. Створення системи державного моніторингу передбачено *Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища»* і регламентується «Положенням про державну систему моніторингу довкілля» затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.0998 р. № 391. Спостереження за станом навколишнього природного середовища і рівнем його забруднення здійснюють Міністерство екології та природних ресурсів, інші спеціально уповноважені державні органи, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

Спеціально уповноважені державні органи разом з відповідними науковими установами забезпечують організацію короткострокового і довгострокового прогнозування змін навколишнього природного середовища, які повинні враховуватися при розробці і виконанні програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку держави, в тому числі щодо охорони навколишнього природного середовища, використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Профілактика екологічних правопорушень досягається також за допомогою інформування про стан навколишнього природного середовища, яке

здійснюється згідно міжнародної Орхуської Конвенції та передбачене Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Цим Законом на Міністерство екології та природних ресурсів, органи на місцях та інші спеціально уповноважені державні органи покладається підготовка та подання щорічно Верховній Раді України Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в державі, а також забезпечення «зацікавлених державних і громадських органів, підприємств, установ, організацій та громадян інформацією про стан навколишнього природного середовища, випадки і причини його екстремального забруднення, рекомендаціями щодо заходів, спрямованих на зменшення його негативного впливу на природні об'єкти і здоров'я населення».

Профілактичне спрямування мають заходи заборонного характеру, які закріплені в екологічних законодавчих актах. Зокрема, забороняється самовільне захоплення земельних ділянок, вилучення особливо цінних продуктивних земель для несільськогосподарських потреб і використання земель не за цільовим призначенням.

Забороняється введення в дію об'єктів і застосування технологій, що не забезпечують вимог захисту земель від деградації або порушення. При розміщенні, проектуванні, будівництві та введенні в дію нових і реконструйованих об'єктів, будівель і споруд та впровадженні нових технологій повинні передбачатися екологічні та санітарно-технічні вимоги щодо охорони земель.

Забороняється здійснення проектів господарської та іншої діяльності без оцінки їх впливу на стан вод, скидання будь-яких зворотних вод у водні об'єкти, що віднесені до категорії лікувальних, скидання у водні об'єкти відходів і сміття.

Згідно із Законом України «Про охорону атмосферного повітря» забороняється будівництво та введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря.

Поряд з нормами екологічного права профілактиці екологічних правопорушень сприяють норми інших галузей права, зокрема, *адміністративного, цивільного, кримінального.*

Щоб перебудувати свідомість потенційних порушників законодавства про охорону природи, змінити їх ставлення до навколишнього природного середовища, треба застосовувати на практиці заходи юридичної відповідальності, навіть самої незначної. Екологічне правопорушення не повинно залишитися непоміченим, громадськість або посадова особа обов'язково мають відреагувати на нього. Профілактичне значення покарання обумовлюється не жорстокістю, а його невідворотністю.

Для запобігання багатьох порушень екологічного законодавства не треба створювати якісь нові правові або організаційні форми. Достатньо ефективно використовувати комплекс тих запобіжних заходів соціального, економічного, організаційного і виховного характеру, які вже існують.

Не менш важливо піклуватися про ефективність профілактики та її дієвість. Під час організації профілактики насамперед треба враховувати характер правопорушень, їх причини (недоліки в економічній, організаційній, правовій, виховній сферах діяльності), дані прогнозування стану навколишнього природного середовища на близьку і тривалу перспективу.

Важливим профілактичним заходом в екологічній сфері є формування сталої еколого-правової свідомості людини. Адже всі екологічні правопорушення завжди учиняються людиною:

- господарським керівником,
- іншою посадовою особою,
- просто громадянином.

Тому *екологічне виховання людини* є неодмінною умовою запобігання екологічним правопорушенням.

17.2 Профілактика екологічної злочинності

Враховуючи надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки екологічної злочинності, неможливість усунення в багатьох випадках наслідків учинення злочинних посягань на природне середовище (забруднення довкілля, знищення об'єктів рослинного та тваринного світу, захворювання, смерть людей), пріоритетним напрямом повинна стати їх профілактика.

У профілактичній діяльності у сфері екологічної безпеки, можна виділити такі її специфічні ознаки:

1. Комплексність, яка знаходить свій вираз у двох формах:

- множинності суб'єктів профілактики, а саме природоохоронних, контролюючих, судових та правоохоронних органів, координована діяльність яких спрямована на охорону екологічного правопорядку. В умовах розбудови в Україні правової держави його охорона передбачає неухильне виконання всіма суб'єктами екологічних відносин своїх обов'язків та суворе дотримання їх прав;
- різноманітності заходів, спрямованих на досягнення цілей профілактики екологічної злочинності.

2. Тісний взаємозв'язок регіонального та загальнодержавного аспекту профілактичної діяльності, адже спроби контролю екологічної злочинності в окремому регіоні можуть мати лише обмежений та тимчасовий характер: екологічна криза в одних областях країни неминуче відіб'ється на стані довкілля інших регіонів.

3. Значні можливості успішного застосування заходів загальносоціального характеру для профілактики екологічної злочинності.

За цільовим призначенням заходи профілактики екологічної злочинності поділяються на:

1) *Цільові або спеціальні*, що мають спеціальну мету профілактики екологічної злочинності та становлять діяльність державних органів і громадських організацій щодо виявлення причин та умов учинення злочинів і застосування заходів щодо їх усунення, розкриття, розслідування, судового розгляду

справ про злочини, покарання злочинців, їх виправлення та перевиховання; а також здійснення інших заходів, зумовлених обставинами вчинення конкретних злочинів проти довкілля. Спеціально-кримінологічна профілактика цілеспрямовано здійснюється державними органами та громадськими організаціями, які поряд з іншими функціями спеціально призначені для профілактики екологічних та інших пов'язаних з ними правопорушень. Здійснення цієї діяльності потребує застосування спеціальних методів і засобів, а також особливих професійних знань еколого-правового характеру.

2) *Загальносоціальні*, здійснення яких спрямовується на вирішення інших соціальних проблем, але побічно має ефект і щодо профілактики екологічної злочинності. Включають у себе такі загальні процеси розвитку економіки, науки, техніки, що створюють можливість проведення та підвищують ефективність спеціальних профілактичних заходів, і на відміну від них не прямо, а опосередковано впливають на криміногенне середовище, усуваючи або нейтралізуючи загальні, найбільш суттєві та розповсюджені причини злочинної поведінки в галузі екології.

У реальній дійсності профілактика екологічної злочинності становить складну систему, зміст якої утворює сукупність різних елементів, що складаються в блоки, які характеризують відповідні напрями профілактичної діяльності у сфері екології.

Залежно від характеру та спрямованості заходів слід виділити такі блоки:

- морально-виховного характеру;
- інформаційні;
- економічні;
- технічні;
- соціальні;
- правові.

Група заходів морально-виховного характеру – це заходи, спрямовані на вдосконалення екологічної свідомості суспільства в цілому та окремих громадян за допомогою екологічної освіти, еколого-правової пропаганди й виховання, підвищення морально-культурного рівня, оскільки вони зумовлюють правомірну поведінку людей у різних сферах взаємодії суспільства та природи.

Значення екологічного виховання важко переоцінити, оскільки екологічні моральні норми засвоюються з дитинства, підсвідомо визначають поведінку людини, її ставлення до природи. До завдань еколого-правового виховання та пропаганди слід віднести: ознайомлення з нормами, що встановлюють відповідальність за екологічні правопорушення; роз'яснення порядку реалізації юридичної відповідальності; забезпечення внутрішньої та зовнішньої згоди людей із правовими засобами примусу; переконання в необхідності запобігання екологічним правопорушенням; підвищення соціальної активності громадян та їхньої нетерпимості до цих правопорушень.

Екологічна пропаганда включає в себе видання науково-популярних журналів, виставки, плакати, екологічні фестивалі і конкурси, екскурсійну діяльність у межах музеїв і об'єктів природно-заповідного фонду.

Екологічна освіта сприяє підвищенню рівня загальної освіти й культури, формуванню необхідного соціального базису для забезпечення екологічно безпечного, стійкого розвитку країни і повинна розглядатися як один із пріоритетних напрямів державної політики як у галузі охорони навколишнього середовища, так і в галузі освіти. Еколого-правова освіта виступає як складова загальної освіти та є самостійним елементом в удосконаленні уявлень громадськості про законодавство у сфері екології та передбачає наявність таких ознак: наявність спеціальної освітньої програми; постійний склад слухачів; наявність комплексу педагогічних засобів, контролю за знаннями слухачів.

Процес *формування екологічної правосвідомості* як фактора, що стимулює активність громадян у наданні допомоги правоохоронним органам у протидії екологічній злочинності, має здійснюватись при тісній взаємодії його трьох елементів – еколого-правової освіти, виховання та пропаганди. Структура екологічної правосвідомості складається з трьох рівнів, що розрізняються за характером та глибиною відображення дійсності, – буденний (реальний), професійний (систематизований) та теоретичний (науковий).

Вагомими у формуванні екологічної правосвідомості є релігійні погляди та переконання, відповідно до яких володіння природою дозволено людині зовсім не безумовно, а надано саме благодаттю, за благословенням Божим. Спосіб життя, найвищий ідеал якої аскетичний, не може не ґрунтуватись на усвідомленні необхідності розумного самообмеження людських потреб.

Інформаційні складові профілактики екологічної злочинності є важливим чинником оптимізації природоохоронної справи держави та підвищення екологічної культури суспільства і включають у себе заходи зі збирання, оброблення, оцінювання інформації про стан довкілля, наявність, розповсюдженість, якість природних ресурсів (системи моніторингу, кадастрів, обліку природних ресурсів), визначення екологічної місткості та репродуктивної спроможності довкілля, прогнозування змін його стану.

Інформаційна основа профілактики екологічної злочинності повинна створювати необхідне уявлення: про характер, інтенсивність, розповсюдженість і розвиток детермінант екологічної злочинності; динаміку та тенденцію екологічних правопорушень і злочинів, поширеність їх у регіоні, на підприємствах, в установах та організаціях; засобах впливу на них, правозастосовну практику у сфері охорони довкілля.

Важливим джерелом екологічної інформації, зокрема й на регіональному рівні, є дані моніторингу довкілля. Система моніторингу усуває багато факторів, що сприяють злочинному забрудненню довкілля, дозволяє вдосконалити контроль за поведінкою службових та інших осіб, що виконують обов'язки на підприємствах, діяльність яких пов'язана з техногенним впливом на навколишнє середовище.

Пріоритетними напрямками існуючої сьогодні системи екологічного моніторингу довкілля є контроль за рівнями забруднення (хімічного, радіаційного, бактеріологічного, теплового та ін.) в компонентах навколишнього природного середовища (атмосферному повітрі, поверхневих водах, джерелах питної води тощо). Проте головною метою екологічного моніторингу є не тільки кількісно-якісна оцінка техногенного впливу на довкілля, а головне – оцінка та передбачення наслідків її багатокомпонентної відповідної реакції для визначення загального стану екологічної безпеки.

Важливим чинником оптимізації природоохоронної справи держави та підвищення екологічної культури суспільства є *екологічна інформація*, яка може забезпечувати різний ступінь екологічних знань, різну їхню глибину, ґрунтовність залежно від індивідуально-психологічних особливостей, віку, життєвого досвіду, професійної приналежності, соціальної та моральної позиції індивіда. Необ'єктивне знання призводить до формування та розвитку лише викривленої екологічної свідомості.

Отримання повної та достовірної екологічної інформації є невід'ємним правом кожного члена суспільства, що захищається, в тому числі і засобами кримінального права (ст. 238 Кримінального кодексу «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення»).

Населення України здебільшого отримує неповну, неточну, науково необґрунтовану інформацію про стан довкілля, окремих природних об'єктів, розвиток промисловості, використання хімічних препаратів у сільському господарстві, меліорацію, аварії чи катастрофи, які становлять небезпеку для людини та середовища; інколи інформація приховується чи викривляється.

З метою усунення такого становища 04.11.2004 р. Верховна Рада України прийняла Постанову №2169-IV «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля», в якій, зокрема, передбачаються такі заходи:

– систематичне інформування населення через засоби масової інформації про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;

– розробка та затвердження положення про мережу загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, а з січня 2005 р. – забезпечення її функціонування.

Вирішення проблем ефективної охорони довкілля залежить передусім від покращення економічної ситуації в державі та відповідного фінансування природоохоронної справи. Зазначмо: правові норми, які регламентують *економічний механізм охорони довкілля*, були започатковані Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а пізніше були наявні в законодавчих актах про землю, надра, ліси, воду, атмосферне повітря, тваринний світ.

Відповідно до розділу X Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» економічні заходи мають передбачати:

- взаємозв'язок господарської діяльності підприємств з раціональним використанням природних ресурсів на основі економічних важелів;
- визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- встановлення лімітів використання природних ресурсів;
- установа нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів;
- надання підприємствам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій;
- відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства про охорону довкілля.

В Україні розроблено й законодавчо встановлено основні елементи економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності, найважливішими з яких є:

- збір за забруднення природного навколишнього середовища,
- система зборів за спеціальне використання природних ресурсів,
- відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля, та ін.

Технічні заходи профілактики екологічної злочинності здійснюються з метою переходу на більш сучасні технологічні процеси, що забезпечують зменшення відходів та їх максимальну утилізацію, створення й експлуатацію високоефективних очисних споруд. Це вимагає заміни й удосконалення технічної бази, відновлення обладнання, впровадження нових технологій та інформаційних систем.

Технічна складова загальносоціальної профілактики екологічної злочинності тісно пов'язана з її економічною складовою, адже вартість очисних споруджень на підприємстві сягає іноді до 40% вартості самого підприємства.

Відставання України у техногенній сфері стає загрозливим та веде до неефективності промисловості, її високої аварійності та невинуватених людських жертв. На сьогодні потребують опрацювання такі основні заходи: нові інформаційні технології, автоматизація екологічного управління, математичне моделювання для оцінки ризику деградації навколишнього середовища під впливом антропогенних факторів, пакети програм для прийняття рішень в умовах ризику, експертні системи для прийняття рішень при екологічних і техногенних катастрофах.

З метою послаблення дії криміногенних факторів соціального характеру доцільним є проведення науково обгрунтованого комплексного оцінювання екологічного, соціального, економічного, фінансового стану регіонів країни з метою визначення районів чи їх частин, у межах яких показники економічного розвитку та соціального забезпечення громадян за критеріями, визначеними законодавством, значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі та регіоні (депресивні території).

Профілактичні заходи соціального характеру полягають у розробленні та реалізації регіональних соціальних програм, спрямованих на вирішення найгостріших проблем депресивних територій, насамперед з питань забезпечення зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення з цією метою ефективності роботи служб зайнятості; організації належного контролю за виконанням таких програм.

Одне з центральних місць серед складових профілактики екологічної злочинності *займає право*, що виступає як ефективний регулятор екологічних відносин у суспільстві та забезпечує інтереси особистості і соціальної справедливості у сфері екології. Саме видання нормативного акта, зокрема кримінально-правової норми, здатне регулювати поведінку людей та відзначається профілактичною, утримуючою властивістю. Загально-превентивна властивість кримінального законодавства не виявляється безпосередньо в обмеженнях прав громадян, а є фактором, який впливає на їх свідомість, волю та емоції, тобто сприймається суб'єктивно і стримує негативні прояви особи. Ефективність цього впливу значною мірою залежить від ефективності застосування кримінально-правових норм. Сучасна кримінологічна наука свідчить про тісний зв'язок профілактичної функції кримінального законодавства з аналогічною функцією правозастосовної практики. Стримуючий вплив кримінального законодавства з охорони довкілля та практика його застосування органами кримінальної юстиції є частинами державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема й екологічною.

Удосконалення законодавства, яке регламентує різні аспекти боротьби зі злочинними посяганнями на довкілля, повинно включати насамперед удосконалення кримінального та екологічного законодавства, які є основними засобами здійснення кримінальної політики держави в галузі охорони довкілля. Визначальним є вдосконалення кримінального законодавства у цій галузі, адже саме кримінальний закон містить перелік суспільно небезпечних посягань на довкілля і визначає їх злочинами, а також установлює санкції, що містять кримінально-правову загрозу, що утримує багатьох людей від вчинення злочину. Під удосконаленням кримінального законодавства у сфері охорони довкілля слід розуміти оптимізацію Особливої частини кримінального законодавства, тобто такі зміни її змісту, за яких будуть створені найбільш сприятливі умови для підвищення ефективності профілактичної дії всіх норм, що регламентують кримінально-правову протидію екологічній злочинності.

Висновок

Отже, в лекції проаналізовано нормативно-правові акти України, що мають в своєму складі положення профілактичного характеру, спрямовані на запобігання, зменшення до мінімуму екологічних правопорушень та злочинності, а також детально розглянуті цільові та загальносоціальні заходи профілактики.

У висновку можна сказати, що проблема профілактики правопорушень багатогранна. Вона охоплює не тільки теоретичні, а й широке коло практичних питань. Дуже важливо, щоб профілактична робота проводилася більш масштабно і цілеспрямовано. Проведення профілактичної роботи входить в обов'язки всіх державних органів, але перш за все її зобов'язані проводити правоохоронні органи, які мають для цього всі можливості.

Завдання на самопідготовку

Закріпити отримані на лекції знання та підготувати доповіді на тему:

1. Роль екологічної пропаганди у профілактиці екологічних правопорушень.
2. Значення екологічної освіти у процесі підготовки різних спеціалістів.
3. Екологічне виховання людини як профілактика екологічної злочинності.

Питання для самоконтролю

1. Які статті Земельного, Водного і Лісового кодексів України мають профілактичне значення?
2. Які профілактичні норми передбачаються законодавчими актами про тваринний світ?
3. Профілактична роль екологічної експертизи і моніторингу довкілля.
4. Наведіть приклади заходів заборонного характеру з метою запобігання порушень в сфері екологічної безпеки.
5. Роль еколого-виховної роботи у запобіганні екологічним правопорушенням.
6. Що в себе включає екологічна пропаганда?
7. Роль екологічної освіти у процесі формування екологічної правосвідомості.
8. Опишіть інформаційну складову профілактики екологічної злочинності.
9. Профілактична роль елементів економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності.
10. Профілактична роль технічних заходів в сфері екологічної безпеки.
11. У чому полягають профілактичні заходи соціального і правового характеру в сфері забезпечення екологічної безпеки?

Література

1. Профілактика злочинів: Підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.
2. Екологічне право України. Навчальний посібник. 2-е вид., доп. та перероб. / Л.О. Бондар, В.В. Курзова. – К.: Бурун Книга. – 2008. – 368 с.

3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

4. Положення про державну систему моніторингу довкілля, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 391: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/391-98-п>

5. Постанова Верховної Ради України від 04.11.2004 № 2169-IV «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля»: [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2169-15>

Підп. до друк 10.11.15. Формат 60x84 1/16.

Умовн.-друк. арк. 12,2.

Вид. № 20 /15.

Сектор редакційно-видавничої діяльності
Національного університету цивільного захисту України
61023 м. Харків, вул. Чернишевська, 94.